

מערך כוחות

גיליון 395 אב התשס"ד אוגוסט 2004

לוחמה מבוזרת ומולקולה דינמית • מסוקי קרב בעיראק - כישלון והצלחה • האוכלוסייה האזרחית הפלסטינית - מרכיב מרכזי בהכרעת העימות המוגבל • האם "המחבלים המתאבדים" אכן מתאבדים? • פענוח מודיעין בזמן אמת מכלי טיס בלתי מאוישים • נושאות מטוסים והלוחמה האווירית מהים במלחמת העולם הראשונה בארץ ישראל • סיוענים קומוניסטים בשירות האמריקנים במלחמת וייטנאם • מדורים

לקחי עיראק

שתי הנמקות מרכזיות נתנו האמריקנים והבריטים ליציאתם למלחמה נגד עיראק בשנה שעברה: הצטיידותו של סדאם חוסיין בנשק להשמדה המונית וקשריו עם אל-קאעידה. לשתי ההנמקות האלה לא נמצאו בסופו של דבר תימוכין: עד כה לא התגלו ראיות כלשהן שסדאם חוסיין החזיק ברשותו נשק להשמדה המונית, וכן לא הוכח שהוא העניק סיוע למחבלי אל-קאעידה בפיגועי ה-11 בספטמבר. בלא קשר לסיבת המלחמה – אנו חייבים ללמוד את לקחיה הצבאיים, ובחבורת הנוכחית מוקדשים לנושא הזה שני מאמרים מרכזיים. המאמר הראשון, של אלוף ידידיה יערי ושל חיים אסא, "לוחמה מבוזרת ומולקולה דינמית", מציג קונספציה חדשה לניהול מלחמות, שבאה לידי ביטוי במלחמה בעיראק: תקיפה בזמנית של כל מוקדי הכוח של היריב באמצעות מבני כוח גמישים, הכוללים מרכיבים יבשתיים, אוויריים וימיים. בכך תם למעשה העידן שבו צבאות נלחמו בחזיתות מוגדרות.

המאמר השני, של סא"ל עידו "מסוקי קרב בעיראק – כישלון והצלחה", קובע כי האבדות הכבדות שספגו מסוקי הקרב האמריקניים בעיראק אינן מלמדות על קץ עידן המסוקים – כפי שמיהרו רבים לקבוע – אלא על כך שהאמריקנים שגו בדרך הפעלתם.

קריאה מועילה
אפי מלצר

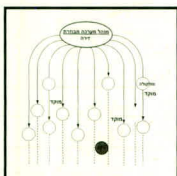
בשער: 6 מסוקי קרב "אפאצ'י" ו-3 מסוקי סיור "קייבה" במנחת קדמי בעיראק

4

לוחמה מבוזרת ומולקולה דינמית

אלוף ידידיה יערי וחיים אסא

בבסיס הלוחמה המבוזרת נמצאות המולקולות הדינמיות. מדובר במבני כוח גמישים ומשולבים כמערכת אחת, הכוללים מרכיבים יבשתיים, אוויריים וימיים, המשנים צורה והגיון פעולה באופן מיידי וכן משנים את גודלם ואת אופי משמורתיהם בזמן אמת. מבנים אלה תוקפים בזמנית את כל מוקדי הכוח של האויב כמו שמיכה הנפרשת מעליו. כל מולקולה אמורה לייצר את האפקט שיועד לה, כך שהמערכת המבוזרת כולה מצליחה ליצור מגע ישיר עם כל מוקדי הכוח של האויב במהירות הגדולה בכמה סדרי גודל מהמהירות שעושה זאת מערכה ליניארית. מדובר בהאצה של קצב הפעילות האופרטיבית בשיעורים שכמותם לא הכרנו במלחמות העבר

12

מסוקי קרב בעיראק – כישלון והצלחה

סא"ל עידו

בעקבות המלחמה בעיראק היו מי שמיהרו להכריז על מותם של מסוקי הקרב בשל האבדות הכבדות שהם ספגו בכמה מבצעים. אולם ניתוח של המבצעים האלה מלמד שהאבדות הכבדות לא נבעו מחולשותיו של מסוק הקרב, אלא

בשל פגמים מהותיים בתכנונם של אותם מבצעים, וכי ההכרזה על מותו של מסוק הקרב נכונה כמו ההכרזה על מותו של הטנק בעקבות מלחמת יום הכיפורים

22

האוכלוסייה האזרחית הפלסטינית – מרכיב מרכזי בהכרעת העימות המוגבל

סא"ל משה לוי

לעמדתה של האוכלוסייה הפלסטינית כלפי העימות הישראלי-פלסטיני יש חשיבות מכרעת ביחס להמשכו ולמאפייניו. תמיכתה של האוכלוסייה בעימות תקשה לסיימו בעתיד הנראה לעין, אולם התרחבות ההסתייגות הפנים-פלסטינית ממנו תסייע לגוויעתו.

מאמץ ישראלי לשמור על מרקם חיים שגרתי בשטחים עשוי לשכנע את האוכלוסייה בחוסר התוחלת של העימות במאפייניו הנוכחיים ולדרכן אותה לשים לו קץ

30

האם "המחבלים המתאבדים" אכן מתאבדים?

ד"ר ישראל אורון (אוסטרי)

בדומה לטייסי הקמיקזה היפנים גם המחבלים הפלסטינים המפוצצים את עצמם אינם מתאבדים. הסיבה לכך היא שפעולותיהם – אף שהן מביאות למותם שלהם כמו ידיהם – חסרות את המרכיבים הבסיסיים ביותר המייחדים את מעשה ההתאבדות

מערכות 395

על ערפול, טשטוש והערכת יתר

דני שירץ

תגובה 77

לוחמה ביולוגית מיציאת מצרים ועד ההנדסה הגנטית

סא"ל ד"ר יואב יחזקאלי

סיקורת
ספרים 79

היום הארוך ביותר

דני כתר

אינטרנט 83

מערכות

בית ההוצאה לאור של צה"ל נוסד 1939

גיליון 395, אב התשס"ד, אוגוסט 2004

המפקד והעורך הראשי: סא"ל חגי גולן

העורך: אפי מלצר

עורך המשנה: יואב תדמור

עיצוב ועריכה גרפית: דפוס נייט בע"מ

קצינת הפקה: סגן פנינה רדאי

איורים: בוריס דיקרמן

תמונות: מערכות

בצוות המערכת: אביטל רגב-שושני

ISSN 0464-2147

המחיר: 12 ש"ח (כולל מע"מ)

דמי מנוי לשנה:

חיילים ועובדי מערכת הביטחון: 50 ש"ח, אזרחים: 60 ש"ח

כתובת המערכת:

רח' אלוף מנדלר 3 ת"ד 7026, תל אביב 61070

טל' 03-5694344/5, פקס 03-5694343

טל' מסכ"ל 0302-4345

מחלקת מנויים:

משרד הביטחון — ההוצאה לאור, רח' החשמונאים 107,

תל-אביב, טל' 03-5655951, פקס 03-5655994

הודפס בדפוס "מאירי" באמצעות ההוצאה לאור של

משרד הביטחון

הדעות והתפיסות המובאות במאמרים מבטאות
את דעתם האישית של הכותבים

פענוח מודיעין בזמן אמת מכלי-טיס בלתי מאוישים

רס"ן חן

42

למודיעין חוזי מכלי-טיס בלתי מאוישים יש יתרונות רבים, אך אלה
עלולים ללכת לאיבוד כתוצאה מצרכנים שאינם יודעים לנצל כראוי
את האמצעי הזה המועמד לרשותם

נושאות המטוסים והלוחמה האווירית מהים במלחמת העולם הראשונה בארץ-ישראל

רס"ן דב ד"ר ברוך רוזן

48

מול חופי ארץ-ישראל התפתחו במלחמת העולם הראשונה –
לראשונה בהיסטוריה הימית העולמית – המטוס הימי ונושאת
המטוסים למערכת לחימה

מרכזית רבת עוצמה ורבת
השפעה. המאמר מספר את
סיפורה של שייטת נושאות
המטוסים הבריטית שפעלה
מול חופי ארץ-ישראל

סייענים קומוניסטים בשירות האמריקנים במלחמת וייטנאם

ד"ר טל טובי

58

עריקים קומוניסטים ששולבו ביחידות של צבא ארה"ב בווייטנאם

כסיירים אחרים לרבות
מהצלחות הטקטיות של
האמריקנים באותה מלחמה.
הסיירים הובילו את היחידות
האמריקניות, ומשימתם
העיקרית הייתה לגלות מוקשים,
מטעני צד ומלכודות פתאים.
הגילויים האלה הצילו את חייהם
של חיילים אמריקנים רבים

מדורים

התמודדות עם איום הרקטות מלבנון

סא"ל טל

במה 68

ובכל זאת "מיליטריזם" חומרי

ד"ר יגיל לוי

תגובה 71

וינגייט לא היה מבין את זה

סא"ל צחי אלטמן

תגובה 75

לוחמה מבוזרת ומולקולה דינמית

בבסיס הלוחמה המבוזרת נמצאות המולקולות הדינמיות. מדובר במבני כוח גמישים ומשולבים כמערכת אחת, הכוללים מרכיבים יבשתיים, אוויריים וימיים, המשנים צורה והגיון פעולה באופן מיידי וכן משנים את גודלם ואת אופי משימותיהם בזמן אמת. מבנים אלה תוקפים בו זמנית את כל מוקדי הכוח של האויב כמו שמיכה הנפרשת מעליו. כל מולקולה אמורה לייצר את האפקט שיועד לה, כך שהמערכת המבוזרת כולה מצליחה ליצור מגע ישיר עם כל מוקדי הכוח של האויב במהירות הגדולה בכמה סדרי גודל מהמהירות שעושה זאת מערכה ליניארית. מדובר בהאצה של קצב הפעילות האופרטיבית בשיעורים שכמותם לא הכרנו במלחמות העבר. היכולת הזאת מתאפשרת בזכות הטכנולוגיות החדשניות. לטענת מפתחי התפיסה מדובר בפרדיגמת לחימה חדשה הנגזרת ישירות מהתהליכים הפוליטיים-תרבותיים שמתרחשים בעולם

אלוף ידידיה יערי וחיים אסא

התיאוריה

דומה שלא תהיה אי-הסכמה על כך שהמערכה האחרונה בעיראק הייתה מימוש ראשון בהיקף מלא של המהפכה בעניינים הצבאיים (RMA). ה-RMA הוא זרם חשיבה שהתפתח בארה"ב ואשר גורס שעולם המלחמה עובר שינויים מהותיים שהם בבחינת מהפכה. זרם החשיבה הזה והוויכוחים עליו חוללו תהליך רב משמעות שמתחולל זה כעשר שנים, ושהשפעותיו עומדות למעשה בבסיסו של המאמר הזה. מוקד הפעילות הוא בארה"ב, אך משתתפות בה גם קבוצות מ ישראל ומבריטניה.¹ כל הניסיון המבצעי של כוחות

**המערכה האחרונה בעיראק
הייתה מימוש ראשון בהיקף מלא
של המהפכה בעניינים הצבאיים.
מדובר בזרם חשיבה שהתפתח
בארה"ב ואשר גורס שעולם
המלחמה עובר שינויים מהותיים
שהם בבחינת מהפכה**

מנקודת המבט של ארגון צבאי בלי לנסח הנחות מוצא שהן מעין "עוגן פרדיגמטי". העוגן, אם כן, יהיה ההנחה שהדבר המהותי בתופעה הגדולה שלפנינו הוא התנועה הברורה מתפיסת עולם צבאית, הממוקדת בריכוז כוחות וביצירת מסה למהלך ריכוזי ליניארי, לתפיסת עולם של לוחמה מבוזרת, לפחות בתחום הפעילות ההתקפית. האבחנה הזאת – על שני אגפיה – היא הנחת היסוד המרכזית: היא מצביעה הן על המעבר מריכוז כוח לביזור והן על הזהירות שיש לנקוט באשר לרלוונטיות של הנאמר בנוגע למגננה (משום שאין לנו, למעשה, בניסיון העולמי מערכה שיש בה מגננה "קלסית" מאז מלחמת יום הכיפורים).

בהקשר הזה לפחות נראה השימוש המקובל במונח הפופולרי "לחימה אסימטרית" בלתי מספק. כל לחימה מנסה לעצב אסימטריה של ניצחון מול מפלה במצבי המוצא או בזמן הלחימה או בשניהם גם יחד. מלחמת יום הכיפורים הייתה אסימטרית לחלוטין בנקודת הפתיחה שלה. המערכה האחרונה בעיראק הביאה לידי ביטוי אסימטריה שנבנתה באופן שיטתי, במשך יותר מעשור, והגיעה לשיא בהוצאתה מהכוח אל הפועל. אסימטריה, חשוב לזכור, פועלת על שני הצדדים ונתפסת בכל צד באופן שונה. לכן נשתדל לא להתייחס למובנים הפשטניים של

ארה"ב ושל הקואליציות השונות מתחילת שנות ה-90 של המאה שעברה נמצא בבסיס השיח בנושא הזה וכן גם הניסיון הממוקד – ולא פעם גם הרלוונטי יותר – של צה"ל בלבנון ובעימות עם הפלסטינים.

אין שום אפשרות לנתח מכלול כזה, לברור את החשוב מתוך הטריטוריאלי ולהתמקד ברלוונטי ובישים

יועץ בכיר לעניינים
אסטרטגיים

מפקד חיל הים

האסימטריה ונניח כי היא תהיה קיימת תמיד בצורה זו או אחרת. במקום זאת ננסה לבחון את הרכיבים התפיסתיים המרכזיים של הלוחמה הליניארית המסורתית, כמו תמרון ואש, פיקוד ושליטה, כיבוש, השתלטות ותפיסת שטח, להצביע על מרכיבי השינוי שמייצרת הלוחמה המבוזרת ולהעריך את הרלוונטיות של מרכיבי השינוי האלה.

הרלוונטיות היא מבחן העל. בפרמטרים היסטוריים הן הדינמיקה והן קצב ההשתנות של אופי הסכסוכים המזוינים בשנים האחרונות – בין ישראל לערבים ובין הקואליציות השונות ויריביהן – מצויים בתהליך האצה דרמטי. התפניות באופי הלחימה מתרחשות בקצב תזזיתי, שקשה מאוד לחזותו וקשה עוד יותר לנסח בעבורו אבחנות תקפות בנוגע לבניין הכוח. מערכות נשק עתירות

מחיר הופכות לפתע חסרות שימוש, ומערכים מרכזיים של כוח נשארים ללא משימה. ציי הצוללות האסטרטגיות של ארה"ב ושל רוסיה הם דוגמה אופיינית לכך.

ככל הנראה, הגישה היחידה המציעה כלי התמודדות בר יישום מול המציאות הזאת היא ההתמקדות במציאת אופטימום גנרי, כלומר, בניין של מערכת יכולות גנריות המבוססת על פלטפורמות, על חימוש ועל תקשורת, אשר אמורה לתת לצבא כושר התאמה הולם לתנאי המציאות המשתנים במהירות.

הגנריות היא מאפיין מהותי בתפיסת הלוחמה המבוזרת. נקודת המוצא

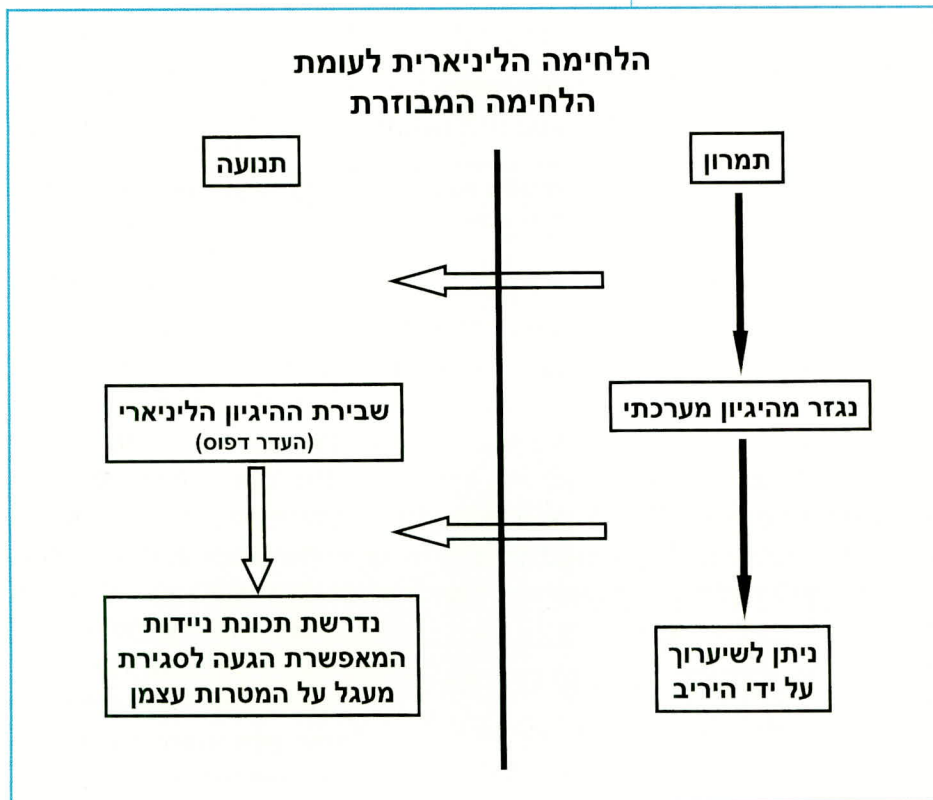
שלה היא מבני כוח "מולקולריים" במקום מסגרות הכוח הארגוניות והשרירותיות משהו, הנגזרות מההגדרות השונות של עוצבת היסוד (Unit of Action), על משמעויותיהן הזרועיות. במוקד עניינה עומד כמרכיב יסוד הגרעין הבין-זרועי האלמנטרי במקום מסגרת הבסיס החד-זרועית כפי שהשתמרה בשינויים קלים מאז מלחמת העולם השנייה.

לכן רעיון הלוחמה המבוזרת הוא לדעתנו נקודת המוצא הנכונה שממנה יש להתחיל.

אך לפני שנבחן את מרכיבי הלחימה הליניארית מול התפיסה החדשנית הזאת נדרשת הערה על שדה המערכה עצמו. במערכת הבין-מדינתית של סוף המאה שעברה ושל תחילת המאה ה-21 הפך זה מכבר מרכיב הלגיטימציה

הבין-לאומית בסכסוך מזוין למשתנה מרכזי. מעמדם ועצם קיומם של בתי-דין בין-לאומיים קבועים לשיפוט על פשעי מלחמה – מנקודת מבט בין-לאומית – הוא המחשה מספקת לכך. בה במידה אופוזיציה ומחאה מבית על מהלכים צבאיים, הנתפסים לא קבילים או לא ראויים, שוב אינן תופעה שולית, וכיום הן גורם רב השפעה בתהליכי קבלת החלטות לאומיות. על הפעלת הכוח הצבאי מוטלים כיום אילוצי סלקטיביות ואיסורי פגיעה בלא לוחמים, המשפיעים השפעה משמעותית על הלגיטימיות של כל מהלך צבאי שהוא.

הטכנולוגיה של נשק מונחה, מדויק ונקודתי פותחה במקורה כדי לייצר אופטימיזציה של הפעלת האש ומעבר מהפעלת מאסות של אש סטטיסטית בזבזנית, שאת תוצאותיה ניתן רק לשער, לחימוש מדויק וחסכוני,

שתוצאותיו ניתנות לרוב לאימות מידי. כיום מאפשרת הטכנולוגיה הזאת עמידה טובה יותר בדרישות לסלקטיביות, שהן תנאי להשגת לגיטימציה בעת הפעלת הכוח. המפגש בין שתי המגמות האלה יוצר למעשה ראייה חדשה של שדה המערכה. המוקד כבר אינו שטח היריב, אלא מכלול המטרות הלגיטימיות שבו. את שדה המערכה רואים כיום בעיקר כמכלול של מטרות נקודה שבהן יש לפגוע ובמידה פחותה יותר כטריטוריה שיש לכבוש. מהלך הפריצה והכיבוש הקרקעי, שהיה בעבר מוקד הפעולה המרכזי וחוד הלחימה, יכול היום להתבצע כמהלך משלים ונטול חיכוך, יחסית. העובדה שהיעד הוא בגדאד אינה מחייבת הקצאת כוח לכיבוש כל עיראק. לדרך הלחימה הזאת יש כמובן מחיר בשלבים

ההיערכות, מבחינת האש או מבחינת שניהם – אפקט המשנה (לפעמים באופן מכריע) את מצב העניינים הטקטי, האופרטיבי או האסטרטגי לטובת המתמרן. במערכת ליניארית התמרון הוא ברוב המקרים נגזרת של רעיון מערכתי של תנועה גדולה יותר, למשל מנקודה ג'

הצבאיים והמדיניים המשלימים של המערכה, וגם אז יש בתפיסת הלוחמה המבוזרת פוטנציאל לא מבוטל, אך זה כבר עניין אחר שנדון בו בהמשך. בשדה מערכה כזה אין בעצם חזית מהסוג שאיפיון את הרוב המכריע של מלחמות העבר – כפי שגם אין לו

עורף מובחן. במקום להיות מוגדר באמצעות התיחום של קדמי ואחורי, חזיתי או עורפי הוא מובחן דרך סוגי המטרות – צבאיות או אזרחיות, תשתיות או מערכיות – ולפי טיפוס האפקטים המבוקשים ביחס אליהן.

קווי חזית ממשיים נדירים כיום למדי. הם מצויים בגבולה הצפוני של ישראל, בגבול שבין שתי הקוריות ואולי ובהרבה –

הסתייגויות – בגבול שבין הודו לפקיסטן.

במציאות הכאוטית הרווחת, שבה עימות מזוין מתרחש בין צבא של מדינה לבין ארגונים צבאיים וחצי צבאיים הפועלים מטעם עצמם או בתוקף לגיטימציה מדינתית שרירותית, התופעה הזאת של העדר חזית ברורה רק הולכת ומתחזקת. לא היה קו חזית בקוסובו או באפגניסטן וגם לא בעיראק. יש ויהיו תמיד קווי מגע, אך ככל הנראה יהיו פחות ופחות קווי חזית.

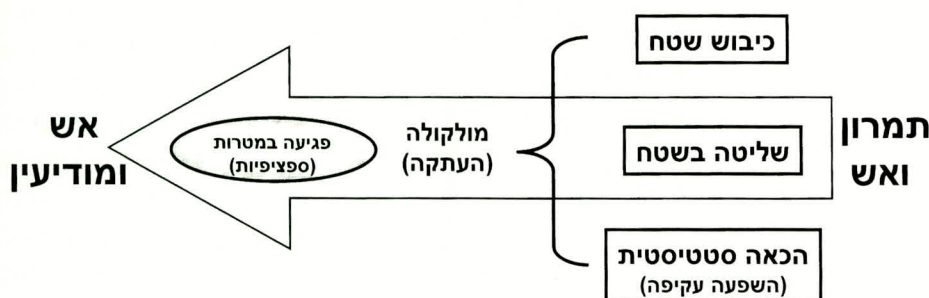
על הרקע הזה צומחת תיאוריית הלוחמה המבוזרת שהיא המשך טבעי לחלוטין לכיוון שבו נעה ממילא התפתחותו של שדה המערכה. התיאוריה הזאת מנסה לנסח

את מה שמתרחש כבר למעשה זה זמן מה בכל פעולות הלחימה שלנו.

התמרון

התמרון במובנו הפשוט הוא חלק מעולם הלחימה הליניארית. מחניבעל בקאנה ועד ל"הייל מארי" של גנרל שוורצקופף ב"סופת מדבר", התמרון הוא ליבו של מרכיב ההפתעה הדינמי בשדה המערכה והמעצב העיקרי שלו. ביסודו של דבר הוא תנועה מנקודה א' לנקודה ב', המבוססת על ההנחה כי המעבר כשלעצמו או עצם ההגעה לנקודה ב' יוצרים אפקט בעל משמעות מבחינת

המעבר מתמרון ואש לאש ומודיעין

לנקודה ד', שממנה הוא שואב את הגיונו. דפוס התנועה הכולל מתנה את דפוס התמרון הבודד. ולכן אם הבין היריב את האחד, הוא בנוי גם להבין את האחר.

לוחמה מבוזרת, לעומת זאת, תנסה לייצר את אפקט התמרון מתוך תכונת הניידות עצמה. ה"תמרון" מבוזר לסדרות של תנועות משולבות על הקרקע ובאוויר ובגזרות רלוונטיות גם בים. התנועות האלה מתבצעות בו בזמן, אך הן נעדרות דפוס אחיד, וההיגיון בהפעלתן הוא ההגעה ל"סגירת המעגל" (איתור, זיהוי, שיגור, פגיעה, אימות השמדה) על המטרות עצמן ולא בהכרח תפיסת השטח שבתוכו הן נמצאות. מהגיון הפעולה הזה גם ייגזר זמן השהייה בתא שטח

לא היה קו חזית בקוסובו או באפגניסטן וגם לא בעיראק. יש ויהיו תמיד קווי מגע, אך ככל הנראה יהיו פחות ופחות קווי חזית

נתון והמועד של נידוד הכוחות אל היעד הבא. השוני העיקרי בין שתי תפיסות התמרון הוא שבלוחמה מבוזרת, בניגוד לעבר, אפקט התמרון אינו ממוקד כולו במהלך תנועה מרכזי על הקרקע. תנועה ואש של מוקדי לחימה מולקולריים הן תמרון משולב בכל הממדים, המייצר אפקט לא פחות דרמטי מתוך כך שהוא מתרחש באופן סימולטני בכל מרחב הלחימה.

מודל הפעולה של כוחות הקואליציה במערב עיראק הוא דוגמה טובה לכך. כוח של כ-2,000 לוחמים על הקרקע, שפעל באופן מבוזר בשילוב עם אמצעי אוויר אינטגרליים, שלט מעשית על שטח שגודלו כשטחה של

בלגיה.² גם האופן שבו אנו מפעילים היום כוחות בלחימה נגד הפלסטינים כבר קרוב מאוד לתפיסת המולקולה בלוחמה המבוזרת, אך הוא זקוק עדיין לשכלול ולניסוח שיטתי.

האש

בלחימה מבוזרת פוחת באופן ניכר משקלה של האש הסטטיסטית משני טעמים עיקריים: היעדר מהלך ליניארי, המתפתח באמצעות תנועות הכרוכות בחיכוך מסיבי, מיותר חלק מעולם התותחנות (בעיקר ארוכת הטווח), והתפתחות החימוש המדויק מהאוויר, מהיבשה ומהים מעמידה ברוב המקרים חלופות אפקטיביות יותר.

התפיסה שלפיה הזירה היא מרחב של מטרות נקודה, המטופלות באופן

נקודתי, היא מרכיב מהותי בעולם האש המדויקת. האפקט המיוחד שמייצרת הפעלת האש בדרך הזאת הוא השמדה סימולטנית בכל המרחב הרלוונטי – אפקט שזכה בתורת הלחימה האמריקנית לכינוי "הלם ואימה" (Shock and Awe). הפעלת האש על דיוויזיות משמר הרפובליקה העיראקיות סביב בגדאד היא האירוע הראשון שבו

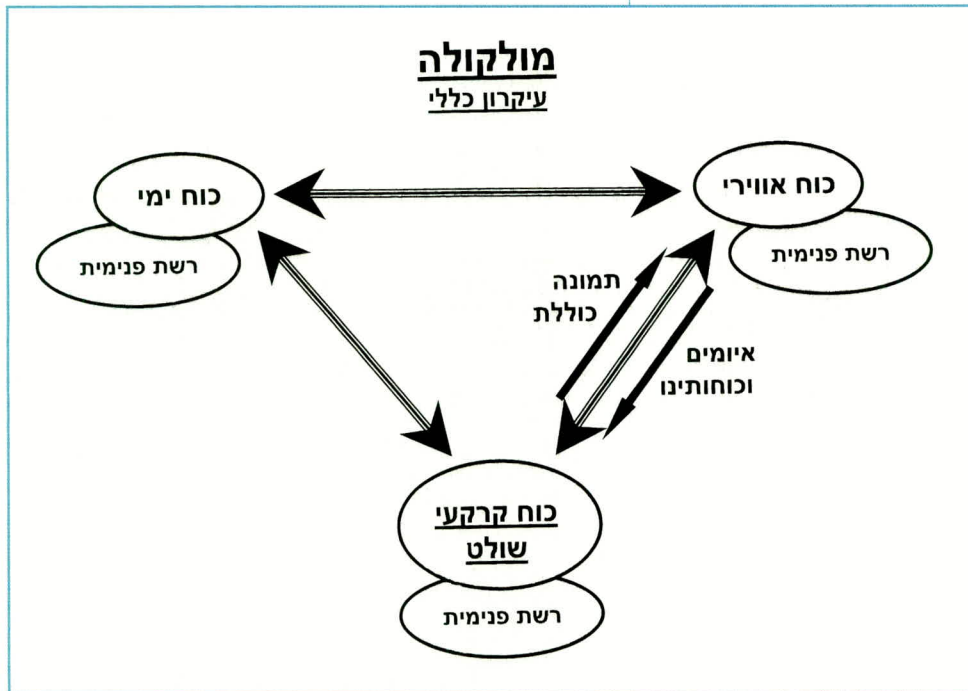
מומשה התפיסה הזאת בהיקף מלא והביאה למיצוי האפקט המצופה. ספק אם יש בהיסטוריה הצבאית אירוע שבו מטרות כל כך רבות ומגוונות הותקפו בפרק זמן כה קצר ובדיוק כה מרשים.

עצם השיפור הדרמטי ביעילות היחסית של מאמץ האש יש לו השפעה מכריעה על השינוי בתפיסת התמרון שמביאה עימה תורת הלוחמה

המבוזרת. השיפור הזה לא רק תורם להעצמת משקלה היחסי של האש בלחימה, אלא, במובן מסוים, גם מביא לכך שיעילותה של האש המדויקת מיתרת את הצורך בהימור על תמרון מרכזי רב סיכונים.

התנועה אינה רק מעולם ריכוזי של מאסות ליניאריות לעבר ביזור "מולקולרי", אלא היא גם מעבר למציאות

של קרב שבו שוררת רמה נמוכה יותר של חוסר ודאות. ככל שגדלים הדיוק והיעילות של אמצעי האש ושל ניטר תוצאותיהם (BDA), כך גדלה גם רמת הוודאות בנוגע לתמונת המערכה הכוללת, ומשתפר באופן ניכר הכושר לנהל סיכונים.

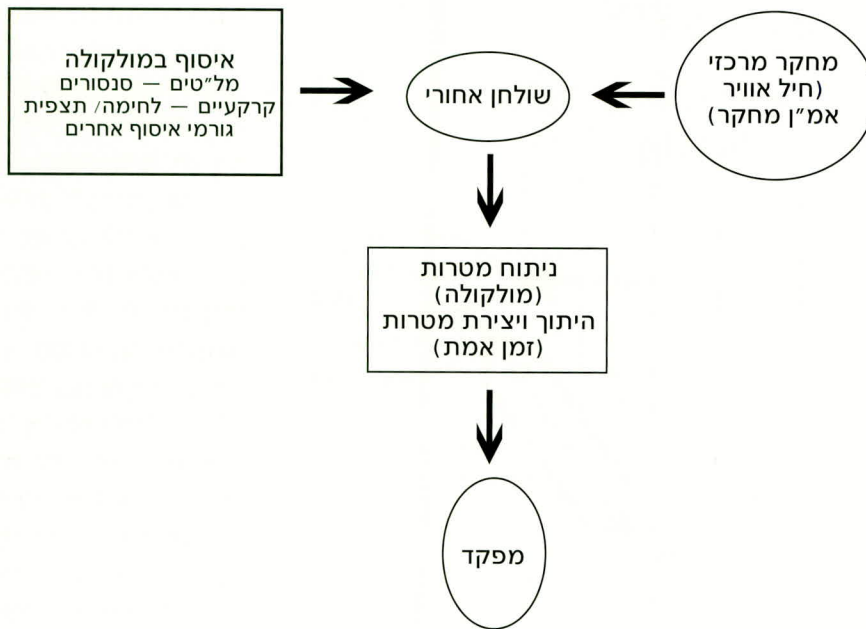
במילים אחרות, התמרון המערכתי הקלסי נבע קודם כול מאי-הוודאות בנוגע ליכולת "לפורר" את המסה שממול במהלך מוחץ חזיתי, ומתוך כך נוצר הצורך למוטט אותה דרך הוצאתה משיווי משקל באמצעות תמרון מהפך. עולם האש המדויקת מעמיד לראשונה אופציה ברורה לעשות זאת ללא תמרון מהסוג הזה.

גנרל היינריצי, שניהל את קרבות ההגנה היותר מוצלחים של הצבא הגרמני בשנים 1942–1944 בחזית הרוסית ואת קרבות המגננה בשליזיה בתחילת 1945 חיווה את דעתו בשיחותיו עם לידל-הארט, שכאשר מעריכים יחסי כוחות, לכוח המגן ישנה עדיפות, ובקרב הגנה שקולה יחידה מגינה אחת לשש עד שבע יחידות תוקפות.³ קשה לאמוד את גודלו הריאלי של

המולקולה הדינמית, מייצגת ארגון אד-הוק, הכולל מרכיבים אוויריים ו/או קרקעיים ו/או ימיים, שמיועד לפעילות מבצעית נגד אויב ובתוך מרחבו למשך זמן קצוב (כלומר, נמנע משליטה על שטח שלא לצורך) בתחום נתון

הכוח העיראקי שלחם נגד כוחות הקואליציה, אך אין ספק – למרות כל ההסתייגויות הברורות המתבקשות כאן – שבמקרה הזה התיאוריה פועלת בהיפוך, לטובת הצד התוקף. בעיראק הביס כוח אמריקני קטן כוחות עיראקיים שהיו גדולים ממנו פי ארבעה לפחות. עם זאת יש לחימוש מונחה מדויק מגבלות לא

מודיעין במולקולה

פשוטות של תפיסות ושל אורך "חיי" המטרה, דהיינו משך זמן החשיפה האפקטיבי שלה. העובדה שהנשק הוא נקודתי יוצרת מעטפת העסקה המחייבת מגע רציף עם כל מטרה שאינה נייחת. כדי לבצע מעגל שלם של פגיעה במטרה נידת הכרחי שיהיו למפעיל הנשק נתוני זמן אמת של המטרה (בהתאם לנדרש על-פי סוג החימוש) לאורך כל שלבי התהליך: איתור, זיהוי, שיגור, פגיעה ואימות. זוהי דרישה לא פשוטה. כדי שניתן יהיה לעמוד בה נדרש, כמובן, שילוב מושלם בין הגורם המפיק את המידע, הגורם המפעיל

את האש וגורם השליטה המנהל את ההקצאות (ראו להלן הרחבה בפסקה הדנה בשליטה). ר שילוב הזה מותנה בקיום היכולת הבסיסית לבצע היתוך בזמן אמת של מידע המושג מזוויות שונות ביחס למטרה.

המרכיב הקריטי במעגל הוא הרצף של שמירת המגע. מטרה שנמצאת תחת מעקב מהאוויר (בממד האנכי) לקראת סגירת מעגל - תחדל להיות רלוונטית אם תיכנס למסתור. על מנת לשמר את הרלוונטיות שלה, צריך שהמגע ימשיך להישמר מקו ראייה אופקי בממד השטח - מהיבשה או מהים, כדי שאפשר יהיה לשגר בגמישות מרבית חימוש בכל נקודה על רצף המגע עימה.

מהמאפיין המיוחד הזה

נובע בעצם רעיון "המולקולה הדינמית", שהיא המרכיב הגרעיני של כוחות הלחימה. במקום לצאת מעוצבת היסוד של הלוחמה הליניארית מנסה הלוחמה המבוזרת לגבש מבנים מולקולריים משולבים, הבנויים כדי לקיים את היכולת הזאת. לפחות מהבחינה העקרונית יכולים מבנים כאלה לגדול אפילו עד לממדיהן של עוצבות היסוד המסורתיות כמו גדודים או חטיבות. אולם המאפיין

המיוחד של כוח כזה יהיה עצמאותם של הגרעינים ה"מולקולריים" שבו, דהיינו היות כל אחד מהם גוף ורסטילי רב-ממדי הבנוי לפעול בנפרד, אך מקיים כל הזמן את היכולת לקשור את עצמו ברשת למערכות המולקולריות האחרות הפועלות בסביבתו.

ניתוח מפורט יותר של רעיון המולקולה הדינמית יובא בהמשך. מה שחשוב להדגיש עם זאת כבר בשלב הזה הוא הקשר המוחלט בין עולם האש המדויקת לבין תפיסת המולקולות בלוחמה המבוזרת. הם תלויים זה בזה.

כן חשוב להדגיש כי הפונקציה של המולקולה הדינמית אינה הפונקציה של קצין הטיווח או של קצין הסיוע האווירי מן העבר. מרכיביה יכולים גם לייצר את

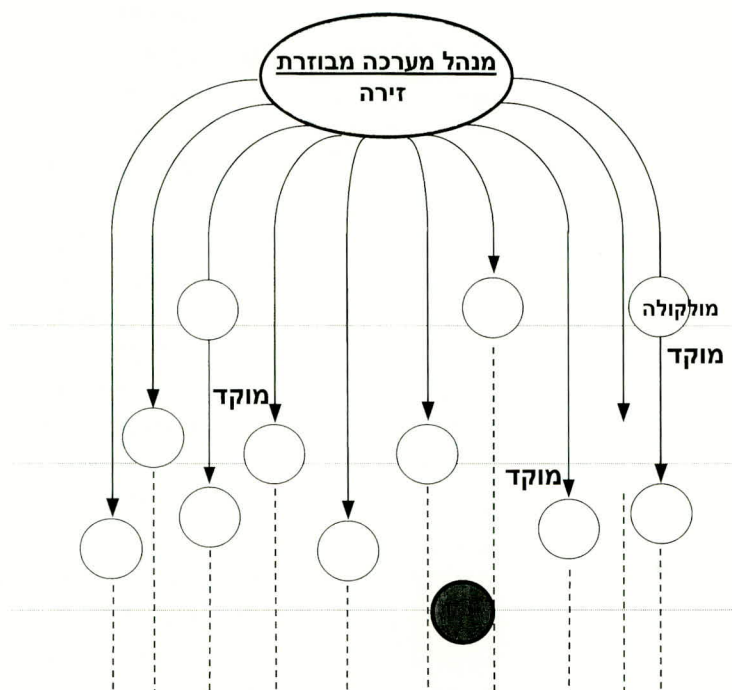
האש וגם לאסוף מודיעין על המטרות. האפקטיביות שלה מותנית במידה מכריעה ביכולתה לקיים את הדינמיקה הזאת וברמת המיידיות של תהליך סגירת המעגל.

המולקולה הדינמית

המולקולה הדינמית, כשמה, מייצגת ארגון אד-הוק, הכולל מרכיבים אוויריים ו/או קרקעיים ו/או ימיים, שמיועד

המרכיב הקריטי במעגל הוא הרצף של שמירת המגע. מטרה שנמצאת תחת מעקב מהאוויר (בממד האנכי) לקראת סגירת מעגל - תחדל להיות רלוונטית אם תיכנס למסתור. על מנת לשמר את הרלוונטיות שלה, צריך שהמגע ימשיך להישמר מקו ראייה אופקי בממד השטח - מהיבשה או מהים

פריסה סכימטית של מולקולה בזירה

לפעילות מבצעית נגד אויב ובתוך מרחבו למשך זמן קצוב (כלומר, נמנע משליטה על שטח שלא לצורך) בתחום נתון (שטח). מטרת הפעילות הזאת היא לייצר "אפקט נדרש" המוגדר לפני הביצוע. מרכיבי המולקולה הדינמית מקושרים ביניהם באמצעות מערכות שליטה ובקרה (שו"ב) הפועלות בזמן אמת. המולקולה עצמה יכולה להתכווץ ולהתרחב במרכיבי לחימה נוספים המתחברים או מתנתקים באמצעות מערכת השו"ב של המולקולה. מרכיבי לחימה נוספים יכולים להיות מסוגים שונים: מרכיבי אש, מרכיבי מודיעין ומרכיבי תחזוקה. לכל מולקולה יהיה "דסק" הכפוף למפקד המולקולה, ושתפקידיו יהיו:

1. לקלוט את המודיעין שאוספים ומפיקים מרכיבי המולקולה עצמם.
 2. לקלוט את המודיעין שאוספים ומפיקים מערכות האיסוף והמודיעין המרכזיות.
 3. למזג את האינפורמציה הזורמת אל הדסק משני מרחבי המקורות וליצור מטרות בזמן אמת למרכיבי המולקולה או למרכיבי אש שמחוץ למולקולה.
 4. לקבוע איזו מערכת נשק, הנמצאת במסגרת המולקולה, תבצע את הירי בפועל ולעדכן את כל מרכיבי הכוח במולקולה על המתבצע.
 5. להעביר צי"ח ממפקד המגמה או הזירה או ממרכיבי המולקולה עצמם אל גורמי האיסוף במולקולה. הדסק אינו חייב להימצא בשטח. הוא יכול להתמקם יחד עם שאר הדסקים בפיקוד המרחבי או במרפ"ם (מרכז פענוח מרכזי) או במקום אחר בעל קשר תפקודי למערכת המפעילה את המולקולה.
- מולקולה יכולה, למשל, להיות מורכבת מקבוצת לוחמי חי"ר המחולקים לכמה צוותים ולהכיל מרכיבי איסוף מוטסים וקרקעיים אינטגרליים, כגון מזל"טים זעירים אחדים, שאותם משגרים הלוחמים עצמם בעת הצורך ומאפשרים להם ליצור תמונה מעבר לגבעה או מעבר לבניין ולרחוב.
- מולקולה יכולה להיות אווירית – דהיינו מורכבת רק ממטוסי קרב, ממסוקי קרב וממזל"טים, ללא כוח קרקעי, אבל עם יכולת ליצור אש כמו כוח קרקעי – באמצעות הפעלתן של מערכות נשק שנמצאות על הקרקע.
- מולקולה יכולה אפילו להיות מורכבת מכוחות ימיים

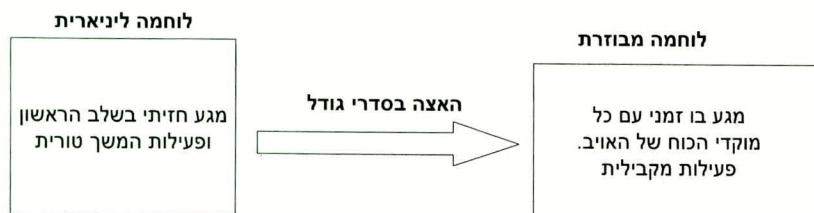
בלבד, הנושאים עימם מערכות איסוף אוויריות (מזל"טים) ואחרות, ובתנאי שמערכות האיסוף האלה יוצבו בליבת המולקולה. פלטפורמות ימיות יכולות גם להכיל מרכיבים קרקעיים שיפעלו במסגרת אותה מולקולה ימית-קרקעית.

פיקוד ושליטה

לוחמה מבוצרת היא במהותה לחימה באמצעות רשת של "תמונות עולם" במקום רשת של תקשורת מילולית או טקסטואלית. כל מרכיב במולקולה רואה את תמונת העולם של המרכיבים האחרים, והשולט רואה את תמונת העולם של כלל המולקולות שבשליטתו ובידיו התמונה השלמה של המרחב הרלוונטי כולו.

שיטת הפעולה מבוססת על רעיון "המכרז הפתוח". כל אלמנט במבנה – קרקעי, אווירי או ימי – הוא גם חישן השותף בבניין התמונה וגם סוגר מעגל להפעלת האש בהינתן מטרה לגיטימית – אם מאפייניו ב"מכרז" הם הטובים יותר, או אם הם טובים מספיק ברגע נתון. איכותה של התמונה הממוזגת קובעת ברוב המקרים את הרלוונטיות שלה. כאמור, מולקולה בנויה, עקרונית, כך שתוכל למזג נתונים, המתקבלים מזוויות ראייה שונות מהאוויר ומהשטח (קרקעי או ימי), לתמונה עדכנית של תא שטח מסוים. איכות המיזוג ובעיקר זמן האינטגרציה של הפרספקטיבות השונות יקבעו במקרים רבים את זמן התגובה לסגירת מעגל, ולכן גם את הרלוונטיות של התמונה. כמו בדוגמה שהובאה קודם, המגע עם מטרת אויב,

האצת המגע במעבר מלוחמה ליניארית ללוחמה מבוזרת

שעוקבים אחריה אנכית מהאוויר, למשל בשטח בנוי, ונכנסת להסתרה, אמור להימשך ולהישמר באמצעות האלמנטים האופקיים של המולקולה. החישן הראשי מתחלף, אך התמונה נשארת רלוונטית. וכך גם בנוגע להקצאה של משימת האש לסגירת המעגל.

אלא שגם אם התיאוריה נשמעת משכנעת ובהירה – יכולת כזאת אינה בשום פנים

עניין טריוויאלי. את איכות המיזוג ובעיקר את זמן האינטגרציה תקבע האפקטיביות של הגורם שאמור לרכז את התהליך ולשלוט בו. תפיסת הפיקוד והשליטה בלוחמה המבוזרת ובניין הכלים למימושה הם ללא ספק מהאתגרים המורכבים ביותר העומדים לפנינו. הדבר כרוך בסוגיות קשות ומורכבות להסדרה של היררכיה בזמן אמת בין אלמנטים רב־זרועיים ברשת, בסוגיות כגון מיקום השולט, מבנה הפיקוד במולקולה וכדומה.

אסור להחמיץ, עם זאת, את המשמעויות הרחבות יותר של תפיסת הרשת בלוחמה המבוזרת: רשת של תמונות עולם מחליפה במידה רבה את ההשקעה הכבדה באבטחה ובעתודות האופיינית ללחימה הליניארית. כולנו מכירים את שובל הכוחות הקרקעיים האין־סופי הנע לפעמים לאורך מסע מלחמה שלם בלי לירות ירייה אחת בעקבותיו של חוד קטן המבצע את הלחימה בפועל.

רשת תמונות עולם בלוחמה המבוזרת היא מה שמאפשר לפעול בניגוד גמור להערכותיו של היינריצי בנוגע ליחסי הכוחות בין ההגנה להתקפה. הסיכון הבסיסי שבפיזור כוחות מולקולריים בכל מרחב הלחימה של היריב מקבל תשובה באמצעות היכולת לראות ולמזג בזמן אמת מה שעושה היריב בכל רגע בכל תחום הפריסה ולהגיב לכך. כשמצטרף לכך גם הגיבוי ההדדי שבין מרכיבי המולקולה באוויר, ביבשה ובים מתקבלת מערכת כוחות שהיא אומנם כמעט חסרת מאסה – יחסית למבני הכוח הליניאריים המסורתיים עם טורי העתודות והאבטחה שלהם – אך בנויה לייצר אפקט מערכתי חזק יותר ובחשיפה קטנה יותר. היעדר המסה מבטיח שהכוחות יהיו חשופים הרבה פחות לאויב, וזהו יתרון חשוב נוסף של הלוחמה המבוזרת.

אפקט ההאצה

הלוחמה המבוזרת היא למעשה הגדלה מעריכית (אקספוננציאלית) של רמת הפעילות בלוחמה הליניארית. משך הזמן החולף מרגע שנורית יריית הפתיחה בלוחמה המבוזרת ועד לרגע שבו נוצר מגע עם מוקדי הכוח של האויב הוא מזערי, ומייד אחריו נוצר עימות ישיר במקביל עם מספר רב מאוד של מוקדי כוח של האויב. זאת לעומת

התפיסה הליניארית – שם המגע בין הצבאות הוא בעיקר על קו החזית או בנקודת מפגש שיש לה ערך אסטרטגי מכריע.

למעשה, הלוחמה המבוזרת היא מערכה מקבילה במספר רב מאוד של ממדים, וככזאת היא מאיצה מאוד את תהליך העימות. היא דומה למחשב המקבילי, שכל כוחו בהאצת כושר החישוב, משום שהפעולות נעשות במקביל ולא בטור. כדי שתושג התוצאה הרצויה נדרשת מערכת ניהול מורכבת למדי בתוך המחשב, שתנהל את מערכת החישוב באמצעות חלוקה נכונה של המשימות לתאים הפועלים במקביל. הלוחמה המבוזרת היא למעשה האצה בכמה סדרי גודל של הפעילות המבצעית, וכמו במחשב, יש חשיבות מרכזית למערכת השליטה והבקרה, המחלקת ומתזמנת את המשימות. ניהול נכון של המשימות אמור להביא להאצה בכמה סדרי גודל של השגת האפקטים המבצעיים הנדרשים. מזה ניתן להעריך שהאפקט הכולל יושג בתוך זמן קצר הרבה יותר, במיוחד אם נוסיף לכך את האפקט המצטבר ברמת התודעה, שעשוי להיות מושפע עוד יותר מסך הפעילות המתבצעת במקביל.

התיאור שלעיל מתאים בעיקר ללוחמה רגילה בין צבאות של מדינה. אולם אנו עומדים גם מול מערכה מסוג אחר, שבה לא מתקיים מרכיב ההכרעה שמדובר עליו בהקשר של הלוחמה הסטנדרטית. זה המקום לציין שהלוחמה המבוזרת עשויה להשיג אפקטים חדשים של שיתוק, של לחץ אפקטיבי ושל גביית מחיר אפקטיבית גם מיריבים שהם בעלי חתימה נמוכה ויכולת חמקנית ומיריבים שפעילותם מבוססת על טרור ועל גרילה.

הפעילות הצבאית עברה תהליך של האצה דרמטית – בעיקר במאה ה־20 – בזכות מטוסי הקרב, מנועי הסילון, הטילים הבליסטיים והטקטיים וראשי־הנפץ המתוחכמים, ובראשם ראש־הנפץ הגרעיני. בראשיתה של מלחמת העולם השנייה הופתע העולם ממלחמת הבזק הגרמנית – ה"בליצקריג".

במלחמת ששת הימים השתמש צה"ל בטכניקת ה"בליצקריג" והשיג באמצעותה ניצחון גדול על שלוש מדינות ערביות בתוך שישה ימים. והנה, הלוחמה המבוזרת מאיצה את מלחמת הבזק הזאת עשרת מונים.

כיבוש, השתלטות ותפיסת שטח

כאמור, שטחי היריב הרלוונטיים ללוחמה המבוזרת הם מכלול הנקודות לסגירת מעגלי המטרות. יחד עם זאת, לעיתים התכלית המערכתית היא כיבוש שטח והחזקתו, ואלה אינם יכולים להיות מושגים שלא באמצעות אלמנטים ליניאריים. ללא ספק צריך יהיה להמשיך לשמר במבנה הכוח הכולל גם יכולות ליניאריות במקביל לפיתוח הכשרים לניהול לוחמה מבוזרת. אין גם מניעה לראות את השניים משולבים במערכה אחת, שתכליתה בסופו של דבר היא לתפוס שטח לשהייה ארוכה, כפי שעשו למעשה האמריקנים בעיראק. אולם המשקל היחסי של האלמנטים הליניאריים יילך ויקטן, והמרכזיות של מסת הכוח הקרקעי תלך ותפתח.

הסוגיה המורכבת יותר היא מה שכבר

אפשר לכנות היום בשם "פרדוקס הכיבוש". ככל שמהלך ההשתלטות מהיר וסוחף יותר, המשימה של החזקת השטח בהמשך נעשית קשה ויקרה יותר. הסיבה לכך היא שמהלך מהיר משאיר מאחוריו יותר אלמנטים לא מטופלים, ואלה מייצרים בהמשך המערכה תשתית רחבה ואפקטיבית יותר של ההתנגדות. ישראל בלבנון (1982) וארה"ב בעיראק (2003) מצאו את עצמן במצב הזה.

כיצד מחילים את עקרונות הלוחמה המבוזרת גם על מצבים ועל משימות הכרוכים בכיבוש ובהחזקת שטח נתון לאורך זמן? זוהי ללא ספק שאלת מפתח, שכן חסרונותיו של כוח כיבוש מסיבי החונה בבסיסי קבע ופועל בבולטות ובחתימה גבוהה ברורים היום באורח מכאיב מאוד. בשלב השהייה בשטח הכבוש מתרחש היפוך תפקידים: המגן, שלכאורה הובס במערכה, הופך לתוקף ומתחיל לנצל לטובתו את יתרונות התפיסה המבוזרת, שבפניה כשל קודם לכן.

בהיותה קונספט גנרי יכולה הלוחמה המבוזרת להתאים את עצמה גם למשימות של החזקת שטח. למעשה פועלים במקרה הזה בדיוק אותם המשתנים, לכל היותר בשינוי סקאלה. חוסר המסה של הכוחות המולקולריים, גמישותם והיעדר היכולת לקרוא – ובעיקר לחזות – את דפוס הפעולה שלהם מספקים יתרון חשוב ליכולת לסכל פעולות גרילה וטרור. ההצלחה של צה"ל בסיכול מוקדי טרור והתנגדות בשטחי הרשות הפלסטינית אינה מוחלטת, אך יחסית למספר הפיגועים המסוכלים בטרם יצאו לדרך – מדובר בהישג מרשים ביותר. במובנים רבים אנו פועלים כבר היום על בסיס תפיסת הלוחמה המבוזרת – בוודאי בהשוואה לאופן שבו פעלנו במלחמות העבר.

המעבר מריכוז כוח לביזור כוח

המרכיב הקריטי בשלב החזקת השטח הוא המודיעין. אין דבר שיכול להחליף מודיעין תשתית. אלא שהנכס הזה אינו מושג ביום אחד. תכונתה המיוחדת של המולקולה למיזוג מודיעין זמן-אמת באמצעות רשת של "תמונות עולם" היא יתרונה המכריע במתן תשובה מבצעית לאירועים קונקרטיים. באמצעות התכונה הזאת יש בידה לפצות במידה לא מבוטלת על מצבים של היעדר עומק מודיעיני.

בכל מקרה, החזקת שטח היא משימה מורכבת ורבת רגישויות. היא דורשת שילוב של מבני כוח ליניאריים והרבה מאוד גרעיני לחימה משולבים. המינון הנכון הוא במידה רבה עניין של ניסוי וטעייה, וכל מקרה שונה במאפייניו: קוסובו אינה אפגניסטן, אפגניסטן אינה עיראק, ואף אחת מאלה אינה שטחי הרשות הפלסטינית. אך הניסיון שנצבר עד עתה בהחזקת שטח מול איום של טרור ושל גרילה מצביע באופן ברור על כושרה של הלוחמה המבוזרת להתמודד היטב עם אויב בתנאי אסימטריה. היא פשוט מייצרת אסימטריה נגדית.

הערות

1. קבוצת המחקר מישראל היא הגרעין המייסד של המכון לחקר תורת המערכה בראשות ד"ר שמעון נווה, ד"ר צבי לניר ואחרים
2. יחד עם זאת ראוי לציין כי יש הטוענים שהשליטה הזאת לא עמדה למבחן מעשי, ולכן מסוכן להסיק מכך מסקנות
3. לידל-הארט, **הצד השני של הגבעה**, 227

מסוקי קרב בעיראק

כישלון והצלחה

בעקבות המלחמה בעיראק היו מי שמיהרו להכריז על מותם של מסוקי הקרב בשל האבדות הכבדות שהם ספגו בכמה מבצעים. אולם ניתוח של המבצעים האלה מלמד שהאבדות הכבדות לא נבעו מחולשותיו של מסוק הקרב, אלא בשל פגמים מהותיים בתכנונם של אותם מבצעים, וכי ההכרזה על מותו של מסוק הקרב נכונה כמו ההכרזה על מותו של הטנק בעקבות מלחמת יום הכיפורים.

סא"ל עידו

ולהמריא אנכית איפשרה לחלץ פצועים ולהוביל מפקדים מתוך קרחות בג'ונגלים ולתוכן. מאז מלחמת העולם השנייה שמרה ארצות-הברית על הבכורה בתחום המסוקים: אין עוד מדינה שהצטיידה במסוקים כה רבים והרבתה כל כך להפעילם במלחמותיה.

חמש שנים לאחר תום מלחמת העולם השנייה נלחם הצבא האמריקני בקוריאה (1950–1953). במלחמה הזאת הורחב השימוש במסוקים: מסוקים קטנים שימשו לתצפית ולפינוי פצועים על המגלשים (כפי שמוצג בסרט ובסדרת הטלוויזיה הסאטיריים "מאש"), ומסוקים גדולים יותר, שנכנסו לשירות רק אחרי מלחמת העולם השנייה, שימשו להובלת מטענים. לקראת סוף המלחמה אף נעשו ניסיונות להנחית כוחות לוחמים באמצעות המסוקים האלה. תוך כדי מלחמת קוריאה הרכיבו כמה טייסים אמריקנים, על דעת עצמם, מקלעים על המסוקים הקלים וערכו איתם ניסויים.

אחד הלקחים שהפיקו האמריקנים ממלחמת קוריאה הוא כי יש להגביר את השימוש

במסוקים. לכן לאחר המלחמה הם החלו לבנות מסוקים גדולים יותר והקימו יחידות מוטסות על בסיס מסוקים. בשלהי שנות ה-50 ובראשית שנות ה-60 של המאה הקודמת הם ערכו ניסויים רבים, שכללו הקמת דיוויזיה רב-חילוית הכוללת חטיבות שריון, חטיבות רגלים מוסעים בנגמ"שים וחטיבת רגלים מוסקים. מאוחר יותר הם הגיעו למסקנה שהכוחות המוסקים אינם יכולים להשתלב כראוי במסגרת הזאת והקימו תחתיה עוצבה ייעודית על טהרת הרגלים המוסקים. למרבה הפלא, אף כי עסקו גם בהתקנת חימוש על מסוקים, הרי שהמאמץ בתחום הזה היה משני בעיניהם.

הפעלה ראשונה של הכוחות החדשים הייתה

הפעלת מסוקי קרב על-ידי הכוחות האמריקניים במהלך כיבוש עיראק באביב 2003 עוררה ביקורת ציבורית בארצות-הברית בעקבות כמה תקיפות כושלות, שבמהלך אחת מהן נפגעו מסוקי קרב רבים. בישראל עורר העניין הדים על רקע הוויכוח במערכת הביטחון האם לרכוש מסוקי קרב נוספים.¹ כדי להבין את הלקחים הנכונים שיש להפיק מהאירוע הזה צריך קודם כול להכיר אותו ואת האופן שבו מפעילים האמריקנים את מסוקי הקרב שלהם.

קיצור תולדות מסוקי הקרב

השימוש המבצעי הראשון במסוקים היה במלחמת העולם השנייה.² אולם השימוש בהם היה מועט מבחינה כמותית ומוגבל מבחינת סוגי המשימות שהטילו עליהם. בפרוץ המלחמה היה זה צבא ברית-המועצות שהחזיק בצי המסוקים הגדול ביותר: עם פלישת הגרמנים לרוסיה ב-22 ביוני 1941 היו לצבא הסובייטי כמאה מסוקים. אולם כמעט כולם הושמדו במהלך המתקפה הפותחת של חיל האוויר

הגרמני על חיל האוויר הסובייטי בימים הראשונים של המלחמה.

אבדותיהם העצומות של הרוסים בכל התחומים אילצו אותם להתמקד בייצור אמצעי לחימה בלבד, ולכן הם ביטלו את התוכנית לייצור המסוקים.³ בעקבות זאת הפכה ארצות-הברית למדינה המובילה בשימוש במסוקים. בשנותיים האחרונות של מלחמת העולם השנייה, 1944–1945, כבר היו ברשות צבא היבשה האמריקני יותר מ-400 מסוקים קלים. אלה שימשו למשימות קישור ולהובלת פצועים בזירת הלחימה במזרח אסיה (בעיקר בבורמה). יכולתם לנחות

מאז מלחמת העולם השנייה שמרה ארצות-הברית על הבכורה בתחום המסוקים: אין עוד מדינה שהצטיידה במסוקים כה רבים והרבתה כל כך להפעילם במלחמותיה

מדין בפ"ם

בווייטנאם (1965–1973).⁴ הכוחות המוסקים הופעלו בתמרונים מהירים, לכיתור ריכוזי כוחות גרילה (הווייטקונג) וכוחות סדירים צפון-ווייטנאמיים ולתקיפתם. הם הונחתו בקרחת ג'ונגל – לעיתים תחת אש (מנחתים "חמים") ולעיתים ללא נוכחות אויב (מנחתים "קרים"). פעילותם הוכתרה בהצלחה טקטית רבה, ובעקבותיה תיגברו האמריקנים את מערך המסוקים שלהם בווייטנאם

כדי לאפשר גם לעוצבות רגלים רגילות לאמץ את שיטת ההפעלה של העוצבות המוסקות. לקחי הלחימה הובילו במהרה לשילוב מסוקים חמושים כדי לסייע לכוחות הרגלים המונחתים. תחילה היו אלה מסוקי תובלה רגילים שהותקנו עליהם כוורות רקטות ומקלעים, אך בהמשך פותח מסוק ייעודי – ה"קובר" – שיכול היה לשאת גם טילים מונחים נגד טנקים.

במהלך מעורבותם במלחמת וייטנאם איבדו האמריקנים כ-5,000 מסוקים מכל הסוגים (כולל 122 מסוקי קרב ייעודיים מדגם "קובר").⁵ בערך חצי מהמסוקים האלה הופלו באש אויב, והיתר – "מסיבות אחרות" (הכוונה, כנראה, לתאונות מכל הסוגים ולפגיעות אויב במסוקים בעת שחנו בשדות תעופה). על אף האבדות הכבדות הגיעו האמריקנים למסקנה כי הפעלת המסוקים במלחמת וייטנאם הייתה סיפור הצלחה. מבחינתם גם מסוקי הקרב וגם מסוקי התובלה הוכיחו את עצמם. לכן לאחר שהסתיימה מלחמת וייטנאם, החלו האמריקנים להשקיע משאבים רבים בהסבתם של המסוקים ושל תורות ההפעלה שלהם כך שיתאימו למלחמה נגד ברית-המועצות בזירה האירופית.

שדה הקרב האירופי צפוי היה להיות צפוף בהרבה מזה של וייטנאם – הן בכמות הכוחות והן בעוצמת האש, כולל בעוצמת האש נגד מטוסים. יתר על כן, בפעם הראשונה בתולדותיהם צפויים היו הכוחות המזוינים של ארצות-הברית להידרש להילחם בתנאים של נחיתות כמותית. כדי ללמוד את מאפייניו הצפויים של שדה הקרב הזה חקרו האמריקנים לעומק את מלחמת העולם השנייה – ובמיוחד את החזית הרוסית – ואת מלחמת יום הכיפורים. על אף ההבדל בין וייטנאם לבין אירופה העריכו האמריקנים שמסוק הקרב יהיה אחד האמצעים היעילים

ביותר לאיזון הפער הכמותי. על סמך ניסויים שערכו בהדמיות במעבדה ובתרגילים דו-צדדיים בשטח הם העריכו שיחס האבדות הצפוי בלחימה בין השריון הסובייטי למסוקי הקרב יעמוד על 18–30 ל-1. במילים אחרות: האמריקנים העריכו שתמורת כל 18–30 טנקים סובייטיים מושמדים הם ישלמו במסוק מושמד אחד. יש להדגיש שמתאר ההפעלה של מסוקי הקרב בניסויים, האלה היה הגנתי, דהיינו בלימת התקפה של כוח משוריין סובייטי, שחדר דרך מערך ההגנה הקרקעי של כוחות נאט"ו. מסוקי הקרב היו צפויים אפוא לפעול בשטח ידידותי בלבד.

לא רק האמריקנים פיתחו מסוקי קרב ותורות לחימה להפעלתם. במהלך שנות ה-70 החלו גם הסובייטים וגם המערב אירופים לפתח מסוקי קרב ולהצטייד בהם. אולם

היה הבדל משמעותי בגישות של הצבאות השונים בנוגע לאופן שבו יש להפעיל את המסוקים האלה.

המערב אירופים ראו את מסוק הקרב כמשגר טילים נגד טנקים מהיר תנועה, אך פגיע מאוד לאש אויב. מסוקי הקרב שלהם היו מסוקי תובלה או מסוקי שירות מוסבים (למעשה עד היום טרם הצטיידו האירופים במסוק קרב ייעודי, ורק בעשור האחרון החלו לפתח מסוק כזה). למסוקים האלה לא היה שום שריון, והם היו פגיעים לכל כלי נשק חם – אפילו לאקדחים. משום כך קבעה תורת הלחימה של המערב אירופים כי את המסוקים יש להפעיל בעיקר במארבים מתוך שטח המוחזק על-ידי כוחות עמיתים. לפי תורת הלחימה הזאת יש להחזיק את המסוקים בריכוז גזרתי הרחק מאחור ולהזעיק אותם לחזית לפי הצורך. עליהם להתגנב בטיסת זחילה (טיסה בגובה של 5–20 מטרים מעל פני הקרקע), להתרומם מאחורי מחסה, לזהות טנקי אויב ולשגר לעברם את טיליהם מטווח מרבי. בקיצור: המערב אירופים שמו דגש על שרירות המסוק באמצעות ניצול פני הקרקע, שמירת מרחק מרבי מהאויב ואי-חציית הקו הקדמי של הכוחות העמיתים. יחידות מסוקי הקרב נתפסו אפוא כמעין יחידת מכבי אש: נקבע שהן יוחזקו בעתודה ויוטלו לקרב כדי לאזן את יחסי הכוחות בגזרות שבהן מסתמנת הבקעה סובייטית.

הסובייטים והאמריקנים דגלו בגישות תוקפניות יותר. הסובייטים חזרו לייצר מסוקים ב-1951, אולם הם החלו לחמש את מסוקיהם רק לאחר שראו כיצד מפעילים

מסוק "אפאצ'י" שהופל בעיראק

פגיעותו של מסוק הקרב אינה חידוש של מלחמת המפרץ השנייה. היא ידועה ומוכרת מאז ראשית הופעתו בשדה הקרב

של צבא ארצות-הברית שיין לזרוע היבשה ומשתמש במינוחים הארגוניים של הזרוע הזאת) יחדור בטיסת זחילה דרך פרצות שיאותרו בפריסת האויב הסובייטי התוקף ויתקוף את שיירות הרק"ם והתובלה שלו בעומק. בהתאם לתפיסתם כינו האמריקנים את מסוקי הקרב "מסוקי תקיפה", בשונה מהמינוח המערב אירופי המקובל – "מסוקים נגד טנקים". המסוקים שפיתחו האמריקנים הותאמו למשימה הזאת: אלה היו מסוקים כבדים ומשוריינים, המצוידים באמצעים הדומים לאלה של מטוסי הקרב, ומחירו של כל אחד מהם גבוה כמעט כמו מחירו של מטוס קרב. למשל, מסוק קרב מדגם "אפאצ'י" עולה כ-20 מיליון דולר.⁷ על-פי תורת הלחימה האמריקנית, אמורות פשיטות העומק להיות מוטלות על יחידות מסוקי הקרב הכפופות ישירות לארמיות, ואילו יחידות מסוקי הקרב הכפופות לדיוויזיות אמורות לפעול במשימות של סיוע קרוב.

במלחמתם הראשונה נגד עיראק (1991) הפעילו האמריקנים כ-450 מסוקי הקרב. אלה השיגו הצלחות רבות וזכו בתהילה המתלווה להן. בלילה הראשון של המלחמה התגנבו מסוקי קרב

אמריקניים לעומק עיראק, מתחת לגובה הגילוי של מכ"מי ההתרעה האווירית העיראקיים, והשמידו מכ"מים אלה באמצעות טילים נגד טנקים מסוג "הלפייר" כדי לפתוח נתיבי טיסה בטוחים למטוסי התקיפה האמריקניים. במהלך ששת השבועות של המערכה האווירית נגד עיראק הופעלו מסוקי הקרב בפשיטות רבות על הכוחות העיראקיים.

כאשר נפתחה המערכה היבשתית, ליוו גדודים של מסוקי קרב את כוחות הרגלים המוסקים אל העורף העיראקי במסגרת התמרון לפיתת הכוחות העיראקיים בכווית ממערב. מאזורי הנחיתה האלה הם ערכו פשיטות על הכוחות העיראקיים והשמידו עשרות כלי רק"ם וכלי רכב אחרים. (במקרה אחד אף נכנע גדוד רגלים עיראקים לכוח של מסוקי קרב שתקף את מוצבי). מסוקי הקרב ליוו גם את הכוחות המוסקים, כאשר אלה הונחתו בעורף העיראקי, וגם את הכוחות המשוריינים, כאשר אלה הבקיעו את מערך ההגנה העיראקי ממערב לכווית ונעו צפונה כדי לחבור לכוחות המוסקים ולהשלים את לפיתת הכוחות העיראקיים בזירת כווית. במקרים אחדים אף נעו מסוקי הקרב לפני הכוחות הקרקעיים ופתחו להם את הדרך. למשל, טייסי מסוקי הקרב שהוקצו לדיוויזיה הממוכנת 24 טענו כי השמידו 102 כלי רק"ם עיראקיים תוך ליווי התנועה של דיוויזיה זו. מפקד הדיוויזיה זקף לזכות הטייסים חלק ניכר מהמהירות ומהקלות שבהן הבקיעו כוחותיו אל העורף העיראקי. בשלב המערכה היבשתית הופל רק מסוק "אפאצ'י" אחד. נראה היה שתורת הלחימה של מסוקי הקרב הוכחה כמוצלחת.⁸ המכה הראשונה לתדמית מסוקי הקרב הונחתה

האמריקנים מסוקים חמושים בווייטנאם. בתחילה, כמו האמריקנים, הרכיבו גם הסובייטים חימוש על מסוקי תובלה. רק מאוחר יותר הם החלו לפתח מסוקים חמושים ייעודיים. הם ראו במסוקי הקרב תחליף למטוסי התקיפה הצמודים לכוחות הקרקע. תפקידם – על-פי תורת הלחימה שפיתחו הסובייטים – לתת סיוע אש לכוחות הקרקע על-פי צורכיהם ודרישותיהם. כמו כן ייעדו הסובייטים למסוקי הקרב משימות של ליווי כוחות רגלים מוסקים המונחתים בעומק שטחו של האויב, מחוץ לטווח הארטילריה הסובייטית. כלומר, על-פי התפיסה הסובייטית אמור היה מסוק הקרב להיות ארטילריה מעופפת – בדומה לשימוש הראשון שעשו האמריקנים במסוקים החמושים בווייטנאם. משום כך עיקר חימושם של מסוקי הקרב הסובייטיים לא היה טיל נגד טנקים, אלא כוורות רקטות. הם אף בחנו את האפשרות להשתמש

במסוקי קרב להטלת פצצות ש"כ רגילות. המסוקים שהם פיתחו לא הותאמו לטיסת זחילה. שיטות ההפעלה של המסוקים האלה התבססו על שיטות ההפעלה של מטוסי הסיוע הקרוב הסובייטיים במלחמת העולם השנייה

(בעיקר המטוס מדגם "שטורמוביק"): תקיפת יעד מוגדר מגובה נמוך (50–100 מטר) באמצעות קבוצת מטוסים, לעיתים עד כדי טייסת שלמה.

במלחמת אפגניסטן (1979–1988) איבדו הסובייטים מאות רבות של מסוקים מכל הסוגים, אולם המספר המדויק אינו ידוע, וגם לא הנסיבות המדויקות של השמדת כל מסוק (כמה הופלו באש אויב, כמה הושמדו על הקרקע במהלך פשיטות ארטילריות של המוג'הדין על בסיסי אוויר סובייטיים וכמה בתאונות). שיטות ההפעלה של המסוקים השתנו במהלך המלחמה, אולם קשה לקבוע בדיוק את הסיבות לכך. מכל מקום ברור שהסובייטים יצאו מאפגניסטן בתחושה שמסוק הקרב הוכיח את עצמו, גם אם יש לשנות חלק משיטות ההפעלה שלו. תוך כדי המלחמה הם פיתחו מסוק קרב חדש, הדומה יותר במאפייניו למסוקי הקרב האמריקניים מאשר לדגמים הסובייטיים המקוריים.⁹

בראשיתה הייתה תורת הלחימה האמריקנית דומה לזו האירופית. אולם בשנות ה-80 פיתחו האמריקנים גישה הרבה יותר תוקפנית. באירופה ציפו האמריקנים לנהל קרב הגנה, אבל את מסוקי הקרב שלהם התכוונו להפעיל ככוחות תוקפים. הם לא ויתרו על משימות הסיוע לכוחות הקרקע והתאמנו גם בשיטת ההפעלה המקובלת בצבאות מערב אירופה (האמריקנים הרי היו יוזמי השיטה הזאת בשלהי שנות ה-60). אולם בעיני רוחם ראו האמריקנים את משימתו העיקרית של מסוק הקרב בביצוע פשיטות בעומק המערך הסובייטי. כלומר, כוח מסוקים בהיקף של פלוגה עד גדוד (מערך מסוקי הקרב

**במהלך מלחמת וייטנאם איבדו
האמריקנים כ-5,000 מסוקים מכל
הסוגים. על אף האבדות הכבדות הם
הגיעו למסקנה כי הפעלת המסוקים
בווייטנאם הייתה סיפור הצלחה**

מסוק "אפאצ'י" שביצע נחיתת אונס

במהלך מלחמת המפרץ השנייה הפעילה ארה"ב 200-250 מסוקי קרב

מסוקי קרב במלחמה בוטלו עקב ענני אבק, שמנעו תצפית למטרות. עשרות מסוקי קרב נפגעו. באחת ממשימותיו נחל אגד האוויריה הקרבית ה-11 האמריקני תבוסה קשה. בעקבותיה התעורר דיון ציבורי בארצות-הברית בשאלה אם מסוק הקרב אכן שווה את המשאבים הגדולים המושקעים בו.

בלילה השלישי של המלחמה הוטל על אגד האוויריה הקרבית ה-11 לתקוף את הדיוויזיה המשורינת העיראקית "מדינה אל-מנורה", שהייתה ערוכה מצפון מזרח לעיירה הילה, המצויה כמה עשרות קילומטרים מדרום לבגדאד.¹² משימה זו הייתה על-פי התורה הגורסת כי יש להפעיל את מסוקי הקרב ככוח פשיטה עמוק מעבר לקווי האויב – במקרה הזה כ-85 קילומטרים מעבר לקווי האויב בטיסה ישירה. תוכנית התקיפה המקורית הייתה להפעיל שני גדודים של מסוקי קרב (על-פי התקן היו בכל גדוד של האגד 24 מסוקים. לא ברור מה היו המצבות בפועל בשני הגדודים, אך נראה שמנו יחדיו לפחות 45 מסוקים). נקבע שמסוקי הקרב יטוּסו באיגוף רחב ממערב לאגם ע'זאזה כדי לעקוף את הכוחות העיראקיים שבינם לבין מטרותיהם, ושתונחת מכת אש אווירית וארטילרית מכינה כדי לשתק מקורות אפשריים של אש נגד מטוסים.

הצרות החלו כמעט מייד עם תחילת הפעולה. מפקדת

במלחמת קוסובו (1999). 24 מסוקי קרב הועברו לזירת הלחימה. תהליך העברתם לזירה היה רצוף תקלות ונמשך זמן רב. שני מסוקי קרב התרסקו בתאונה. כדי לאפשר הפעלת כמות צנועה זו של מסוקים נדרשה העברתו לזירה של מערך תחזוקה ואבטחה גדול מאוד. בסופו של דבר, לאחר שסוף-סוף הגיעו והיו מוכנים לפעולה, החליט הפיקוד האמריקני הבכיר שהתנאים בשטח מסוכנים מדי ולא התיר את הפעלתם.⁹ המאמץ האדיר והיקר, שהושקע ללא תכלית, עורר טענות קשות בדבר כדאיות ההשקעה: האם התועלת הצנועה שאפשר היה להשיג הייתה מצדיקה את המאמץ שנדרש כדי להפיק אותה?

מכה קשה עוד יותר הונחתה על מסוקי הקרב האמריקניים באפגניסטן. שם נפגעו מסוקי קרב רבים, אם כי נראה ששום מסוק קרב לא הופל. כך, למשל, ביום השני של מבצע "אנקונדה" (2-14 במרס 2002) הופעלו בעמק שח-אי-קוט שבעה מסוקי קרב מדגם "אפאצ'י" במשימת סיוע קרוב לצוות קרב חטיבתי אמריקני. בגלל הקושי לזהות מטרות הם נאלצו להתקרב מאוד ליעדים (במקרה אחד עד כדי 200 מטרים) וספגו אש מתותחים אוטומטיים קלים, ממקלעים כבדים, ממקלעים בינוניים ומנשק אישי. כמו כן נורו לעברם רקטות "אר-פי-ג'י". כל המסוקים הצליחו לחזור לבסיסיהם, אך חמישה מהם הוגדרו "בלתי שמישים להמשך טיסה", ואילו השניים הנותרים היו ברמת שמישות נמוכה, אבל ניתנים לתיקון.

בימים שלאחר מכן תוגבר כוח מסוקי הקרב ל-24 מסוקים, אך שני מסוקי קרב אמריקניים נוספים הוצאו מכלל שימוש בגלל אש אויב. גם המסוקים האלה הצליחו לחזור לבסיסם קודם שהושבתו.¹⁰ עם זאת יש לזכור כי בשל תנאי השטח הקשים באפגניסטן עמדה לרוב רק דרך פעולה אחת בפני האמריקנים: הפעלת כוחות שהונחתו במסוקים. לרוב הונחתו הכוחות במרחק של עשרות קילומטרים מבסיסיהם (במבצע "אנקונדה" היו מנחתים המסוקים הקרובים ביותר במרחק של 80 קילומטרים מזירת הקרב). יתר על כן, בתנאים האלה יכלו רק כלי טיס לספק לאמריקנים את עוצמת האש שהייתה דרושה להם כדי להימנע מקרבות פנים אל פנים עם לוחמי הגרילה של אל-קאעידה ושל הטליבן. תקיפות נקודתיות, צמודות לכוחות לוחמים עמיתים בלי לסכן אותם, ניתן היה לבצע רק באמצעות מסוקי קרב. מטוסי קרב הופעלו רק נגד מטרות מרוחקות מהכוחות העמיתים כדי לצמצם את סכנת הפגיעה בהם.

מסוקי קרב בעיראק – תדמית שנויה במחלוקת

הביקורת על מסוקי הקרב הוחרפה בעקבות מלחמתה השנייה של ארצות-הברית נגד עיראק באביב 2003. במהלך המלחמה הזאת הופעלו 200-250 מסוקי קרב במגוון רחב של משימות.¹¹ כמה משימות שהוטלו על

גיס 5 האמריקני לא אישרה את נתיב הטיסה האוגף, ובמקומו נקבע נתיב טיסה ישר – דרך הכוחות העיראקיים הקדמיים ומעל אזורים מאוכלסים בצפיפות, שבתוכם נערכו כוחות עיראקיים רבים. כדי לאפשר למסוקי הקרב להמריא עם מטען מרבי של חימוש הוקצה אתר תדלוק קדמי באזור שנכבש רק זמן קצר לפני כן בידי כוחות היבשה.

כדי להגיע לאתר הזה נאלצה שיירת התחזוקה של האגד לנוע דרך שטח שטרם טוהר מאויב ולא סומן כראוי. מסעה של שיירת התחזוקה שובש בגלל אש אויב, טעויות ניווט והתפצלות הכוח. לא כל השיירה הגיעה לאתר התדלוק. מכליות הדלק הראשונות הגיעו

רק 30 דקות לפני שעת ההמראה המתוכננת. כמות הדלק במכליות והזמן שנותר איפשרו לתדלק פחות מחצי מהמסוקים. בתקיפה השתתפו בסופו של דבר רק 30–32 מסוקי קרב.¹³

שעת ההמראה נדחתה, אולם מידע זה לא הועבר לגורמים שעליהם הוטל להנחית את מכת האש המכונה, וזו הונחתה על-פי לוח הזמנים המקורי. פער הזמנים שבין סיום מכת האש המכונה לבין הגעת מסוקי הקרב איפשר לעיראקים להתאושש.¹⁴ מסוק קרב אחד התרסק מייד בהמראה עקב תקלה או טעות טייס. יתר מסוקי הקרב שחדרו לתוך שטח האויב נתקלו ב"חומת אש" מרובים, ממקלעים מכל הסוגים ומתותחים קלים נגד מטוסים בקוטר של עד 23 מילימטרים. מסוק קרב אחד הופל, ושני אנשי צוותו נשבו. 28 מסוקי קרב נפגעו, ונגרם להם נזק ברמות שונות.¹⁵ כמה אנשי צוות נפצעו, אולם נראה שאיש לא נהרג. רק שני מסוקי קרב הצליחו להגיע ליעד ולגרום נזק שהוגדר "מזערי". למרות הנזקים שנגרמו להם הצליחו כל 28 מסוקי הקרב הפגועים לחזור לשטח שבשליטת האמריקנים, אולם רבים מהם ביצעו נחיתות אונס סביב המנחת המתוכנן, במרחקים של עד ארבעה קילומטרים ממנו. חיפוש מסוקי הקרב האלה, מציאתם, ההגעה אליהם והערכת הנזקים שנגרמו להם נמשכו עד השעה 15:00 ביום שלאחר התקיפה. בסופו של דבר, מבין 28 המסוקים שחזרו הוגדרו 27 בלתי כשירים להמשך טיסה ונשלחו לשיקום או להשבתה.

כאמור, מאז התבוסה הזאת הוחרפה הביקורת שמשמיעים גורמים מסוימים בארצות-הברית נגד כדאיות ההשקעה במסוקי הקרב. לדברי העיתונאי אמנון ברזילי מהעיתון "הארץ", עוררה הפרשה הזאת ויכוח גם במערכת הביטחון הישראלית בדבר הכדאיות שבקניית מסוקי קרב נוספים לצה"ל. האם הביקורת הזאת אכן מוצדקת?

במהלך שלושת השבועות הראשונים של המלחמה בעיראק התקדמו כוחות היבשה האמריקניים תחת מטריית סיוע נרחבת של זרוע האוויר שלהם מכוויית ועד בגדאד. בדרכם הביסו האמריקנים את כוחות היבשה

העיראקיים, תוך שהם משמידים אלפי אמצעי לחימה מסוגים שונים (טנקים, נגמ"שים, תותחים ועוד). התמונה המוצגת בדרך כלל היא של כוחות אמריקניים איכותיים, המפעילים עוצמת אש אווירית וקרקעית ומערכות מודיעין, פיקוד, שליטה ובקרה מתוחכמות ביותר, ובזכותן הם מביסים בקלות רבה ובמחיר של אבדות קלות כל כוח עיראקי הניצב בדרכם.

מסוקי הקרב השתתפו בלחימה הזאת, וטייסייהם דיווחו על השמדת 287 טנקים ונגמ"שים מסוג "בי-אם-פי", 110 תותחים ומטל"רים מדגמים שונים, 256 תותחים נגד מטוסים, 47 מכ"מים ו-11 משגרים של רק"ק ושל טק"ק קצרי טווח. נוסף על

**טייסייהם של מסוקי הקרב
האמריקניים דיווחו על השמדת 287
טנקים ונגמ"שים, 110 תותחים
ומטל"רים, 256 תותחים נגד מטוסים,
47 מכ"מים ו-11 משגרי רק"ק וטק"ק**

כך תקפו מסוקי קרב עשרות, ואולי מאות, מטרות אחרות: עמדות ירי של לוחמים עיראקים, כלי רכב רכים, מתקנים צבאיים מסוגים שונים, מבנים שמתוכם נורתה אש לעבר הכוחות האמריקניים ועוד. גם אם הנתונים שהתפרסמו על הישגיהם של מסוקי הקרב מוגזמים – וניסיון העבר מצביע על כך שבלהט הקרב נוטים בדרך כלל להגזים בהערכת הנזק שנגרם לאויב – הרי שאלה הישגים נאים למדי, בוודאי בהשוואה לאבדות המעטות, יחסית, שגרמו העיראקים לכלל הכוחות האמריקניים.

יחד עם האמריקנים נלחם בעיראק גם כוח משלוח בריטי. על האופן שבו הפעילו הכוחות הבריטים את מסוקי הקרב שלהם התפרסמו מעט מאוד נתונים. בכנס, שהתקיים בלונדון בנובמבר 2003, הוצגו ביצועיהם של כלל הכוחות שסייעו לחטיבת הקומנדו 3 של צבא בריטניה בקרבות מדרום לבצרה. לדברי מפקד גדוד התותחים של החטיבה, אשר עליו הוטל להפעיל את כלל הכוחות המסייעים של החטיבה, כולל הסיוע האווירי, קיבלה החטיבה סיוע הן ממסוקי קרב בריטיים מדגם "לינקס" ו"גאזל" והן ממסוקי "קובר" של חיל הנחתים האמריקני. בהיותם למעשה מסוקי תובלה מוסבים ונעדרי כל מיגון, נמנעו מסוקי הקרב הבריטיים מלחצות את הקו הקדמי של הכוחות הקרקעיים הבריטים והעדיפו לשגר את טיליהם מרחוק. לעומת זאת מסוקי הקרב האמריקניים, שהם "בעלי חימוש עדיף ושריון, הסכימו להתקרב יותר לעמדות האויב".¹⁶

המגבלה העיקרית של מסוקי הקרב (וגם של מטוסי הקרב), לדברי הדוברים בכנס, הייתה זמינותם הלא מובטחת עקב מזג אוויר גרוע, ענני האבק שנגרמו בשל טיסה נמוכה או תנועה של כלי רק"ם ושינויי משימה של הרגע האחרון. לא מצאתי נתונים על אבדותיהם של מסוקי הקרב הבריטיים. אולי נובע הדבר מכך שלא נגרמו להם אבדות במהלך המלחמה.

על-פי הדיווחים האמריקניים, הופלו בסך הכול במהלך שלושת השבועות של המלחמה שישה מסוקים מכל הסוגים, וכמה מסוקים נוספים התרסקו בתאונות. לא מצאתי נתונים

שמסכמים את כלל הפגיעות במסוקי קרב ומציינים כמה מהמסוקים המופלים היו מסוקי קרב.¹⁷ מנתונים חלקיים שהתפרסמו על הפגיעות במסוקי קרב עולה:

- בפשיטת הנפל שתוארה לעיל של אגד האוויריה הקרבית ה-11 הופל מסוק קרב אחד, אחד התרסק בתאונה, 27 הושבתו עקב פגיעות של אש אויב, ואחד ניזוק אך הוחזר לכשירות.
- מסוקי הקרב של דיוויזיה 101 ביצעו יותר מאלף גיחות תקיפה, שבמהלכן נפגעו 22 מהם, אך כולם הצליחו לשוב ולנחות במנחתים שלהם.
- לא נמסר כמה מהם הושבתו עקב הנזקים שנגרמו להם.
- דיוויזיית הרגלים 3 הפעילה 30 מסוקי קרב בפשיטה דומה לזו שביצע אגד האוויריה הקרבית ה-11 ובמרחב דומה – צפונית לעיר העיראקית כרבלא. שום

מסוק לא הופל בפשיטה הזאת. יחד עם זאת לא נמסר כמה מסוקים נפגעו, אף שישנם רמזים שלפחות אחדים מהם נפגעו.

- חיל הנחתים הפעיל גם הוא מסוקים רבים, ובהם מסוקי קרב. בניגוד לצבא היבשה, שהפעיל מסוקי קרב מדגם "אפאצ'י", הפעיל חיל הנחתים האמריקני מסוקי קרב מדגם "קובר" בעלי מנועים וחימוש משודרגים. לפחות 21 מסוקים של הנחתים נפגעו מאש אויב או התרסקו בתאונות. המספר הזה כולל לפחות מסוק קרב אחד שהופל באש אויב, מסוק קרב אחד שנפגע עקב התפוצצות של מחסן תחמושת ומסוק קרב אחר שהתרסק בתאונה. ייתכן שמסוקי קרב נוספים נפגעו, אך לא פורסמו על כך נתונים.¹⁸
- ככלל, הפעלת מסוקי הקרב בידי הנחתים מוצגת בתקשורת הגלויה כמוצלחת יותר מהפעלת מסוקי הקרב של צבא היבשה, ונטען שאבדותיהם היו נמוכות בהרבה. זאת אף שמבחינת יכולתו לספוג נזק מסוק ה"קובר" נחות מאוד ביחס ל"אפאצ'י".

- אחרי המלחמה פירסם צבא היבשה האמריקני מכרז לתיקון 53 מסוקי קרב.¹⁹ לא ברור כמה מהמסוקים האלה נפגעו מאש אויב וכמה בתאונות. כלומר, לכל הפחות שני מסוקי קרב הופלו באש אויב, וישנם רמזים לכך שרוב המסוקים המופלים אכן היו מסוקי קרב. לפחות 50 מסוקי קרב נוספים נפגעו

ברמות שונות, ונראה שלפחות 27 מתוך ה-50 האלה הפכו לבלתי כשירים להמשך המלחמה. לא פורסם כמה מסוקי קרב ניזוקו ברמה שאינה מצדיקה תיקון או אף אינה מאפשרת תיקון. בהשוואה למספר מסוקי הקרב האמריקניים שהופעלו במלחמה מדובר באבדות בשיעור של 20%-25% לפחות!

התוצאות האלה מוצגות על-ידי חסידיהם של מסוקי הקרב כהוכחה ליכולתם הגבוהה: מחד גיסא, מסוקי הקרב פגעו קשות באויב, ומאידך גיסא, אף כי מסוקי קרב רבים נפגעו, הם הצליחו להביא כמעט את כל טייסייהם הביתה בשלום. החסידים אף מצביעים על הישגיהן של יחידות מסוקי הקרב של הנחתים – שאבדותיהן היו נמוכות בהרבה מאלה של יחידות מסוקי הקרב של צבא היבשה האמריקני, אף שהפעילו מסוקי קרב ישנים (אם כי

משודרגים) מסוג "קובר", שמיגונם חלש בהרבה מזה של ה"אפאצ'י". מבחינת החסידים זוהי הוכחה לכך שהאבדות הכבדות נבעו מטעויות הפעלה ולא מכישלון של האמצעי עצמו.²⁰

עם זאת יש לזכור כמה פרטים חשובים על תנאי הלחימה שבהם פעלו מסוקי הקרב האמריקניים. נכון לאביב 2003 היה הצבא העיראקי אחד הצבאות הערביים המפגרים ביותר במזרח התיכון. התפתחותו נעצרה בתחילת שנות ה-90 כתוצאה מהחרם הבין-לאומי שהוטל על עיראק לאחר פלישתה לכוויית. בתחומים מסוימים, כגון הלחימה נגד טנקים והלחימה נגד מטוסים, פיגרה עיראק עוד יותר, שכן מלחמתה הקודמת, נגד איראן, הייתה מול אויב חלש מאוד בשריון ובכלי טיס.²¹ למעשה, המערך נגד טנקים העיראקי הפסיק להתפתח בתחילת שנות ה-80, והמערך נגד מטוסים לא היה מפותח ממנו בהרבה. מכל מקום, שתי הנקודות החשובות ביותר בנוגע להפעלת מסוקי הקרב על-ידי האמריקנים הן:

- ראשית, לעיראקים לא היה מערך יעיל נגד מטוסים מנמיכי טוס. הם הסתמכו כמעט בלעדית על תותחים קלים, על נשק קל ועל כמות מצומצמת ביותר, אם בכלל, של טילים מסוג SA-7. אילו היו בידיהם טילים מתקדמים נגד מטוסים המשוגרים מהכתף, כגון ה"סטנגר" האמריקני, ה-SA-18 הרוסי או מקביליהם האירופיים, הרי שאפשר להעריך שהיו נפגעים

מסוק "אפאצ'י" בנמל-התעופה של בגדאד

הטענות בדבר כישלונם של מסוקי הקרב ויציאתו ממחסן האמצעים הצבאי הן פזיזות

מסוקים רבים יותר, וגם שיעור המסוקים המופלים היה מזנק אל על.²²

● שנית, רוב הפשיטות העמוקות, אם לא כולן, בוצעו בלילה, ולעיראקים לא היו אמצעים לראיית לילה. אילו היו לעיראקים אמצעים חדישים לראיית לילה (מגבירי אור כוכבים או מכשירי דימות תרמית), הרי שיעילות האש שירו הייתה מוגברת פי כמה. גם במקרה כזה היו האבדות האמריקניות כבדות יותר, שכן יותר מסוקים היו נפגעים, והמסוקים שנפגעו היו נפגעים יותר פעמים – דבר שהיה מגביר את הסבירות שיופלו.

כלומר, ההישגים האמריקניים הושגו בתנאים משופרים – יחסית לאלה שהיו צפויים לצבאם מול צבא ברית-המועצות, אילו הייתה פורצת מלחמה באירופה, או מאלה הצפויים לצה"ל אם יידרש להילחם בצבא ערבי כלשהו (שאינו צבא עיראק).

המבקרים של מסוקי הקרב רואים בהיקף האבדות שנגרמו בתנאים כל כך נוחים הוכחה למגבלותיהם של

מסוקי הקרב וטוענים שהמשך ההשקעה במערכת הנשק הזאת אינה כדאית, במיוחד לאור הישגיהם של מטוסי הקרב האמריקניים ועלותם הגבוהה של מסוקי הקרב. מטוסי הקרב מוצגים כבעלי יכולות מגוונות בהרבה מיכולותיהם של מסוקי הקרב מבחינת סוגי המטרות

שהם יכולים לתקוף. יתר על כן, שרידותם של המטוסים גבוהה בהרבה משרידות המסוקים (הופלו רק שני מטוסים, אף שהם ביצעו הרבה יותר גיחות מאשר מסוקי הקרב), ופגיעותיהם של המטוסים מדויקות וקטלניות הרבה יותר מפגיעות המסוקים. זאת ועוד, אף כי לא ראיתי התייחסות מפורשת לכך אצל איש מהמבקרים האמריקנים, הרי על-פי ניסיון העבר של כל הצבאות במאה ה-20, ובכללם גם הצבא האמריקני עצמו, לא ברור אם אפשר לסמוך על דיווחי הטייסים באשר להיקף הנזק שגרמו לאויב. האמריקנים לא פירסמו אם הם בדקו את כל המטרות שהושמדו בעיראק ואם הם זיהו את הגורמים שהשמידו אותן. אפשר שסקר אובייקטיבי כזה היה מגלה שהיחס בין התועלת לבין העלות של מסוקי הקרב נמוך בהרבה מכפי שחשבו עד כה.

סיכום

אז מה בכל זאת אפשר ללמוד מניסיון ההפעלה של מסוקי הקרב האמריקניים בעיראק? מייג'ור-גנרל ג'יימז אימוס, שפיקד על הכנף האווירית 3 של הנחתים במהלך המלחמה האחרונה בעיראק, התבטא ש"החדשות הרעות הן שפיתחנו תורת לחימה – וזו אשמתנו – שלוקחת את מסוקי התקיפה שלנו לחוד החנית של כוחות התמרון הרגילים שלנו, ואז דוחפת אותם רחוק עוד יותר לפנים

ומשאירה אותם שם לבדם מול האויב".²³ כלומר, הוא אינו מבטל את חשיבות מסוק הקרב, אלא תולה את הכישלונות בתורת לחימה שגויה, שדרשה ממסוקי הקרב יותר מאשר הם מסוגלים לתת וחשפה אותם יותר מדי לאש אויב.

מייג'ור-גנרל אחר, בארי מקאפרי, מתבטא בסגנון אופטימי יותר, אבל בסופו של דבר, בלי לומר זאת מפורשות, מקבל את טיעונו של אימוס.²⁴ בניגוד לאימוס טוען מקאפרי שהתבוסה של אגד האוויריה הקרבית 11 לא נבעה מתורה כושלת, כי אם מיישום כושל של התורה במקרה הפרטי הזה: מסוקי התקיפה פעלו ללא מודיעין מעודכן, ללא סיוע של מערך ההתערעה של חיל האוויר, ללא סיוע של מטוסי תקיפה מסוג A-10 וללא סיוע של אמצעי לוחמה אלקטרונית. הם סבלו מתקלות בהכנה התחזוקתית של המבצע, נשלחו מחוץ לטווח הסיוע הארטילרי, ומפקדי האגד גילו עודף רצון לפעול מעבר למגבלות היכולת, משום שרצו לפצות על כישלון מבצעי שהתרחש ביום הראשון של המלחמה, שבמהלכו בוטלה תקיפה בשל ענני אבק

שהסתירו את הכוחות העיראקיים. (לפי מקאפרי, ענני האבק נגרמו מתנועת כוחות קרקעיים של הדיוויזיה האמריקנית שביקשה את התקיפה, דהיינו הוא תולה את הכישלון בתיאום לקוי בין הכוחות המסתייעים לבין

"תורת הלחימה שלנו (האמריקנית) לוקחת את מסוקי התקיפה לחוד החנית של כוחות התמרון הרגילים, ואז דוחפת אותם רחוק עוד יותר לפנים ומשאירה אותם לבדם מול האויב"

הכוחות המסייעים). לסיכום, כותב מקאפרי, "הם המריאו עיפיים, בעומס מטען מרבי, בטור אחד, טסו בגובה נמוך מעל ריכוזים נרחבים של שטח בנוי, דרך אש מהקרקע כדי לתקוף יעדים עמוק בשטח האויב ללא סיוע מספיק מצוות קרב משולב. זו הייתה גרסה בת ימינו של הסתערות החטיבה הקלה".²⁵

מקאפרי מתעקש לקבוע שמסוק הקרב הוא כלי לחימה חשוב וצופה שחשיבותו אפילו תגבר במלחמות העתיד. אולם הוא מסייג את דבריו בקביעה שכדי להפיק את התועלת הצפויה מיחידות מסוקי הקרב חיוני שהן "יקבלו מודיעין איכותי, יילחמו בשילוב צמוד עם ארטילריה קנית ורקטית ויפעלו על-פי תורה של שיתוף פעולה הדוק עם חיל האוויר". לא כך פעלו מסוקי הקרב האמריקניים בקרב ליד הילה, ונראה שגם לא בכמה קרבות נוספים שבהם השתתפו בעיראק. למעשה, הסתייגויותיו של מקאפרי מצדיקות את טענותיו של אימוס: דרשו מהמסוקים יותר מדי ונתנו להם מעט מדי סיוע כדי לעמוד בדרישות. אבל יותר מכך, הסתייגויותיו של מקאפרי מגדירות בדיוק את גבול הדרישות שאפשר להפנות ליחידות של מסוקי קרב: עיקר פעילותן צריכה להיעשות בלי לחצות את קו הכוחות הקדמיים, ובמקרים שבהם מחליטים לחצות את הקו הזה, אסור למסוקים להתרחק מעבר לטווח הירי בכינון עקיף של הארטילריה

המסייעת.²⁶ מעבר לכך יש להכין את המרחב לפעילות המסוקים באמצעות מסכת שלמה של פעולות: שיתוק יכולת הירי נגד מטוסים של האויב, תקיפות עזר של מטוסי תקיפה ועוד.

שאלה שלא מצאתי לה התייחסות בפרסומים האמריקניים היא מדוע נוצר פער כה גדול בין תוצאות הפעלתם של מסוקי הקרב במלחמת 1991 לבין התוצאות

במלחמת 2003. ברור שהדבר לא נבע מהשתכללות האמצעים שבידי צבא עיראק, שכן אלה הידרדרו משמעותית ב-12 השנים שחלפו בין המלחמות – הן בכמות והן באיכות. גם קשה להניח שהדבר נבע משכלול טכניקות הלחימה נגד מסוקים של העיראקים, אם כי האמירה הזאת טעונה הוכחה. גם תורת הלחימה האמריקנית לא השתנתה

משמעותית, אם בכלל, בין שתי המלחמות.

השוני הגדול ביותר בין שתי המלחמות הוא בזירת הלחימה. ב-1991 הופעלו מסוקי הקרב האמריקניים כמעט אך ורק במדבר הפתוח. לעומת זאת ב-2003 התרחשה רוב הלחימה בשטחים מאוכלסים או במרחבים שבהם ישנה צמחייה רבה. השטחים האלה העניקו לעיראקים מסתורים רבים ואילצו את מסוקי הקרב להתקרב למטרותיהם (בדומה לאירוע שתואר לעיל באפגניסטן).

באשר לפשיטת העומק של אגד האוויריה הקרבית 11 בלילה השלישי של המלחמה – אילו אישר מפקד גיס 5 האמריקני לאגד לתקוף כפי שרצה מפקד האגד, בנתיב אשר עקף את רוב השטחים המאוכלסים ועתירי הצמחייה, ולהגיע ליעד מכיוון בלתי צפוי, סביר להניח שהיו נחשכות לאמריקנים אבדות רבות. אומנם המסוקים היו יכולים לשאת הרבה פחות חימוש, אבל המעט שהם היו יורים היה משיג פגיעות טובות יותר משפעת התחמושת שהם נשאו איתם בפועל. אופי השטח, ריבוי האוכלוסייה האזרחית במרחב הלחימה וצפיפות פעולת הכוחות יצרו קושי נוסף שאיתו נאלצו האמריקנים להתמודד במלחמת 2003, ואשר לא היה קיים ב-1991. הוראות הפתיחה באש שקבע מפקד המערכה האמריקני דרשו זיהוי ודאי של המטרות כדי לנסות להבחין בין

לוחמים לבין אזרחים ובמיוחד כדי להימנע מירי על כוחות אמריקניים. הוראות אלה עיכבו או ביטלו תקיפות רבות. ריבוי מקרי ירי של כוחות אמריקניים על כוחות אמריקניים היה אחת התופעות שנצברו בזיכרון הצבאי האמריקני במהלך מלחמת 1991. לפחות במקרה אחד במלחמת 2003 ניצלה שיירת רק"ם עיראקית מתקיפה, משום שהטייסים לא הצליחו לוודא שאין מדובר בשיירה אמריקנית לפני שאזל

להם הדלק והם נאלצו לנטוש את המשימה.²⁷

חשוב לציין שכל הביקורת נובעת מהכישלון היחסי של מסוקי הקרב במשימות של פשיטות עמוקות. ככלל, הפעלת מסוקי קרב בסיוע קרוב לכוחות הלוחמים זכתה אך ורק לשבחים – הן בלחימה בשטחים הפתוחים והן בלחימה בתוך השטחים הבנויים.²⁸ אף כי הרוב המוחלט של פעולות מסוקי הקרב היו

במשימות של סיוע קרוב, הרי שאבדותיהם במשימות האלה היו מיעוט מכלל האבדות.

לסיכום, הטענות בדבר כישלונם של מסוקי הקרב ויציאתו ממחסן האמצעים הצבאי – בטרם נחקרו כל ההיבטים להפעלתו, הסיבות לכישלונותיו וייחודיותם של הישגיו – פזיזות בדיוק כמו הנבואות שהושמעו אחרי מלחמת יום הכיפורים בדבר היעלמותו המהירה של הטנק או הנבואות שהושמעו אחרי המלחמה בעיראק ב-2003 בדבר ה"קאמבק" המוצלח של הטנק בעקבות המהירות שבה הכריע השריון האמריקני את קרבותיו במחיר אבדות זניחות מול אויב נעדר טילים נגד טנקים.²⁹ לפני שנסיק מסקנות חפוזות ונפיק לקחים מהפעלת מסוקי הקרב האמריקניים בעיראק באביב 2003, רצוי לאסוף את כל הנתונים ולהשוות אותם לנתונים הצפויים בזירות הלחימה האפשריות של צה"ל. ציטוט סתמי של מספרי אבדות מול שיעורי פגיעה באויב אינו מאפשר הבנה אמיתית של מה שהתרחש. עלינו להבין מה קרה ומדוע קרה, עלינו להשוות את נתוני הלחימה בעיראק לנתוני הלחימה הצפויה לצה"ל, עלינו להשוות את תורת הלחימה האמריקנית לזו של צה"ל, ורק אז נוכל להפיק מהמלחמה בעיראק מסקנות שתהיינה רלוונטיות למלחמות העתיד שלנו.

פגיעותו של מסוקי הקרב אינה חידוש. היא ידועה

מסוק "אפאצ'י" מלווה שיירה בעיראק

האמריקנים דרשו ממסוקי הקרב שלהם יותר מכפי שהם מסוגלים לתת וחשפו אותם יותר מדי לאש אויב

ומוכרת מאז ראשית הופעתו בשדה הקרב. הרבו לדון בה ובמשמעויותיה לכל אורך חייו המבצעיים.³⁰ השאלה האמיתית היא האם יש משימות שמסוק הקרב עושה טוב יותר מכל גורם אחר, או שיש לו יתרון יחסי כלשהו בביצועם בתנאים של מלחמה – להבדיל מתנאים של מעבדה. כל עוד מסוקי הקרב מעניקים יכולות בלעדיות שאנו זקוקים להן, או שיחס העלות-תועלת של הפעלתם טוב יותר מיחס העלות-תועלת של כל גורם אחר, כנראה ימשיכו להשתתף במלחמות על אף פגיעותם.

תולדות המלחמות משחר האנושות מעידות שכלי הנשק הפגיע ביותר בשדה הקרב הוא הלוחם הרגלי, והנה הוא עדיין עימנו למרות פגיעותו בשל אי-היכולת להחליפו בשום אמצעי אחר. רק פיתוח אמצעי אחר, שיהיה מסוגל לבצע את המשימות שמבצעים מסוקי הקרב בעלות נמוכה מהם, יצדיק את הוצאתם לגמלאות. על מתכנני המבצעים יוטל לחפות על חולשותיהם של מסוקי הקרב, כשם שהם מתכננים כיצד לחפות על חולשותיהם של הלוחמים הרגליים או של הטנקים ולא להשאיר "אותם שם לבדם מול האויב", כדברי אימוס.

הערות

1. ויכוח זה הוצג בתקשורת הגלויה במאמר "שלום למסוק המלחמה" שפירסם אמנון ברזילי בעיתון **הארץ** ב-28 בנובמבר 2003.
2. המעוניינים בתיאור מורחב של התפתחות השימוש במסוקים בכמה צבאות מובילים (ארצות-הברית, ברית-המועצות, בריטניה, גרמניה וצרפת) יכולים לקרוא בספר: Matthew Allen, **Military Helicopter Doctrines of the Major Powers, 1945-1992**, Greenwood Press, Westport CT, 1993.
3. לא רק המסוקים שילמו את המחיר של מיקוד מאמצי הייצור הסובייטיים. קוצצו גם ייצורם של המשאיות ושל יתר סוגי הרכב הדף. הפער הושלם על-ידי הספקת משאיות ורכב דף אחר מארצות-הברית.
4. בין המעורבות האמריקנית במלחמת קוריאה לבין מעורבותה במלחמת וייטנאם הפעילו הצרפתים מסוקים במלחמת אלג'יריה. אלה שימשו אותם לא רק לתצפית ולפינוי רפואי אלא גם להטסת כוחות קטנים כתחליף לצניחה.
5. לשם השוואה, במהלך המלחמה נפלו 2,257 מטוסי קרב אמריקניים – רובם במשימות הפצצה בצפון-ווייטנאם.
6. הכוחות הסובייטיים באפגניסטן היו קטנים מהכוחות האמריקניים בווייטנאם בכל התחומים וכך גם בגודלו של מערך המסוקים שהפעילו. על האופן שבו הפעילו הסובייטים מסוקים באפגניסטן ועל הלקחים שהפיקו מהפעלה זו ראו: רס"ן עדו, "לוחמת מסוקים באפגניסטן – לקחים סובייטיים ויישומם", **מערכות** 335, מאי 1994.
7. כמה מיליונים פחות או כמה מיליונים יותר בהתאם לדגם ולאמצעים המותקנים בו.
8. הצרפתים הפעילו במלחמה הזאת כמה עשרות מסוקי קרב מסוג "גאזל" (מסוק שירות שעליו הותקנו טילים נגד טנקים מסוג "הוט" וכוורות רקטות) כסיוע קרוב לדיוויזיה הממוכנת שלהם. הדיוויזיה הצרפתית חדרה

- לתוך עיראק ממערב לכוחות האמריקניים, וגם הצרפתים סיכמו את הפעלתה כמוצלחת מאוד. ההפעלה הצרפתית הייתה תוקפנית פחות מזו של האמריקנים: המסוקים ליוו את כוחות הקרקע והעניקו להם סיוע באש נגד מטורות נקודה (בעיקר רק"ם עיראקי), אבל ככלל לא חצו את הקו הקדמי של הכוחות הקרקעיים.
9. בריאיון לעיתונות אמר נשיא ארצות-הברית קלינטון – שכמו כל נשיא אמריקני היה גם המפקד העליון של הכוחות המזוינים האמריקניים – כי הסיבה העיקרית להבאת מסוקי הקרב הייתה יכולתם לפעול גם במזג אוויר שאינו מתאים להפעלת מטוסי קרב. אך עד שהושלמה הגעתם, כבר השתפר מזג האוויר, ואת המשימות שתוכננו להם הטילו על מטוסי תקיפה מדגם A-10, היכולים לבצע אותן לא פחות טוב ובפחות סיכון. ראו מחקר של חברת חקר-הביצועים האמריקנית ראנד (Rand Corporation) על הפעלת הכוחות האוויריים במלחמת קוסובו: NATO's Air War for Kosovo: A Strategic and Operational Assessment, עמוד 51.
 10. ראו: Ryan Welch, "Operation Anaconda: The Battle for the Shah-i-Kot Valley", **Armor**, Nov-Dec 2003.
 11. לא מצאתי נתון מסכם מוסמך, והנתון הנ"ל מבוסס על ניסיון לחשב את מספר מסוקי הקרב על-פי זיהוי יחידות וחישוב התקנים. ייתכן שהיו יחידות נוספות של מסוקי קרב שלא הוזכרו בתקשורת הגלויה.
 12. תיאור האירוע מבוסס על מאמר שכתב גנרל אמריקני בדימוס ושהתפרסם בביטאון הכוחות המזוינים של צבא ארצות-הברית: Barry R. McCaffrey, "Joint Firepower Wins Wars - Apache Helicopters Are Getting a Bad Rap", **Armed Forces Journal**, October 2003. האירוע מתואר גם בספר שכתבו שני היסטוריונים צבאיים המקורבים לצבא האמריקני (אחד מהם הוביל את הצוות שכתב את ההיסטוריה הרשמית של צבא היבשה האמריקני במלחמת המפרץ הקודמת): Williamson Murray & Robert Scaler, **The Iraq War**, Harvard University Press, 2003. נוספים של הקרב פורסמו בכתבות עיתונאיות שונות. ישנן כמה סתירות בין התיאורים השונים שהתפרסמו – במיוחד בכל הנוגע למספר המסוקים שהשתתפו בתקיפה ולמספר המסוקים שנפגעו במהלכה.
 13. כאמור, מקורות שונים מציגים נתון שונה בנוגע למספר מסוקי הקרב שהשתתפו בתקיפה: מ"ם 30 ועד 35. להערכתי, הנתון הנמוך הוא האמין ביותר, ובכל מקרה לא השתתפו בתקיפה יותר מ-32 מסוקי קרב.
 14. כך לטענת מורי וסקיילס. לדברי מקאפרי לא הייתה כלל מכת אש מכינה, ולא ברור אם תוכננה מכה כזאת, אף שהיא נדרשת במבצעים כאלה על-פי תורת הלחימה של מסוקי הקרב בצבא ארצות-הברית. "גורמים צבאיים" המצוטטים בעיתון "וויינגטון טיימס" (22 באפריל 2003) טוענים שמכת האש לא הייתה מלאה כיוון שלא כללה מטוסי קרב. ייתכן שמכת האש המתוארת על-ידי מורי וסקיילס כלל לא בוצעה, או שהיא בוצעה באופן חלקי או שהיא בוצעה ונכשלה. מכל מקום, עובדה אחת אינה שנויה במחלוקת: יחידות התותחים נגד מטוסים העיראקיות במרחב לא שותקו.
 15. גם באשר למספר המסוקים שנפגעו אין הסכמה. מי שטוענים כי בתקיפה השתתפו 30 מסוקים, אומרים כי 28 מהם נפגעו, ואחד התרסק בתאונה. מי שטוענים כי

25. "הסתערות החטיבה הקלה" - פרשה ממלחמת קרים (1853-1856), שבמהלכה הסתערה חטיבת הפרשים הקלים של הצבא הבריטי דרך עמק, שעל הגבעות שמשלושת עבריו היו מוצבים תותחים רוסיים. מטרת ההסתערות הייתה לכבוש את עמדות התותחים שבקצה האחר של העמק. שני שלישים מהסוסים וכמעט חצי מהפרשים נהרגו או נפצעו במהלך ההסתערות, אשר הייתה למעשה מיותרת לגמרי ונבעה מפקודה שגויה או מהבנה שגויה של פקודה. ההסתערות התפרסמה בכל העולם בזכות שיר שכתב עליה המשורר האנגלי המפורסם אלפרד טניסון. להלן שורות אחדות מתוך השיר (בתרגום חופשי): "תותחים מימינם, תותחים משמאלם, תותחים מולם... אל תוך עמק המוות רכבו השש מאות... מישהו טעה... לא להם לשאול מדוע, עליהם רק לעשות ולמות". באותה מידה יכול היה מקאפרי להתייחס להסתערותם של שני גדודי טנקים ישראליים, כל אחד לבדו ובעיתוי שונה, על דיוויזיה מצרית ב-8 באוקטובר 1973. העובדה שכ-30 טנקים ישראליים הסתערו על כוח מצרי שמנה 80-100 משגרי טילים נגד טנקים מסוג "סאגר", כ-170 תותחים נגד טנקים מסוגים שונים, 80-100 טנקים ו-440-490 מטולי "אר-פיג'י", ספגו אבדות כבדות ולא הצליחו להשיג את יעדם אינה הוכחה לחוסר התועלת של הטנק, אלא לטעות קשה של מי שהטיל את המשימה הזאת.
26. טווח זה הוא ארוך למדי בזכות רקטות ה-ATCMS המשוגרות מה-MLRS, ולכן עדיין יוכלו האמריקנים לפשוט לעומק של עשרות קילומטרים בעורף האויב.
27. על אף ההוראות המחמירות לכאורה להבחין בין אזרחים לבין לוחמים, הרי שריבוי מקרי התקיפה של מטוסי קרב ושל ירי ארטילרי בשטחים מאוכלסים מעיד שהאצבע של האמריקנים על ההדק הייתה קלה יותר מהמקובל בצה"ל. גם מאז שהסתיימה המלחמה הרשמית, והלחימה עברה למאפיינים של עימות מוגבל, ממשיכים החיילים האמריקנים לפגוע באזרחים רבים. אומדן האזרחים שנהרגו מאש האמריקנים מאז תחילת המלחמה עומד על כמה אלפים. (כמה אלפים נוספים נהרגו בפיגועים שיזמו ארגוני ההתנגדות העיראקיים). בלחימה באפגניסטן היו הוראות הפתיחה באש של האמריקנים מקילות עוד יותר, ואזרחים רבים נפגעו. אומנם אין נתונים מדויקים, אך גם שם מגיעים האומדנים לאלפים.
28. אחת המשימות בשטחים הבנויים הייתה לירות אש נקודתית באמצעות טילי "הלפיר" מוסבים, שצוידו בראשי נפץ נגד אדם. אלה נורו לעבר חלונות שמהם זוהה ירי לעבר כוחות קרקעיים אמריקניים.
29. מעט מאוד טנקים אמריקניים נפגעו מאש אויב. הפגיעות בטנקים המעטים האלה היו רק מארטילריה או מרקטות "אר-פיג'י". לרשות כל אויבו האפשריים של צה"ל יש מאות עד אלפי משגרים של טילים נגד טנקים, כולל מדגמים חדישים.
30. ראו כמה וכמה מאמרים שדנו בנושא הזה בגיליונות של מערכות בשלהי שנות ה-70 ובראשית שנות ה-80.

- בתקיפה השתתפו 32 מסוקים, אומרים כי 31 מהם נפגעו. דבר אחד ברור: למעשה, למעט אחד, כל המסוקים שהשתתפו בפשיטה נפגעו!
16. מתוך הסיכום של מפקד הגדוד, סא"ל סיימון וולסי (Wolsey), ושל קצין המבצעים שלו, סרן ניק סרג'נט ("Lessons Learned for UK Commando Fire: (Sargent) Supporters", *Jane's International Defense Review*, January 2004, p. 8.
17. אמנון ברזילי טוען שהופלו שישה מסוקי קרב (ארבעה מסוג "אפאצ'י" ושניים מסוג "קוברה"). אולם הוא אינו מציג מקור למידע, ולאור טעויות אחרות במאמרו אני נזהר מלהסתמך עליו. יתר על כן, ייתכן שהנתון שלו כולל מסוקי קרב שהתרסקו בתאונות.
18. צוות סיוע הקרקע של הכוח האווירי של הנחתים דיווח שאסף 21 מסוקים מאתרי התרסקות שונים. לפחות חלק מההתרסקויות נבעו מתאונות. ראו: Commander & Staff, MSWG-37, "No FARP Too Far", *Marine Corps Gazette*, December 2003.
19. ראו: Trimble, S., "AH-64 Apache's Deep Strike Role under Army Review, Keane Says", *Aerospace Daily*, August 6, 2003.
20. במיוחד מודגשת העדפתם של טייסי הנחתים לתקוף תוך כדי תנועה במהירות של כ-100 קמ"ש, בעוד שטייסי צבא היבשה מעדיפים לתקוף תוך כדי ריחוף נייח. שיטת הירי תוך כדי תנועה של הנחתים מזכירה את השיטה הסובייטית שהופעלה באפגניסטן והניבה לקחים שליליים. נגד טענה זו יש המזהירים שגזרת הפעולה של הנחתים הייתה נוחה יותר להפעלת מסוקי קרב, משום שהייתה דלילה יותר בכוחות אויב.
21. בתחילת המלחמה ביניהם הפעילו העיראקים והאיראנים מטוסי קרב ומסוקי קרב במספרים גדולים. אולם החרם הבינלאומי שהוטל על איראן לאחר המהפכה ב-1979 נתן את אותותיו עד מהרה, ומאמצע המלחמה ירד משמעותית מספר כלי הטיס השמישים שברשותה. העיראקים הגדילו הן את צי מטוסי הקרב והן את צי מסוקי הקרב שלהם במהלך המלחמה, אבל איכות הפעלתם לא הייתה גבוהה.
22. התפרסמו מעט מאוד דיווחים של טייסי מסוקים המזכירים שיגור של טילים נגדם, אולם לא ברור אילו סוגי טילים. יתר על כן, לאור רום הטיסה הנמוך של האמריקנים והנהוג העיראקי המוכר לשגר רקטות "אר-פיג'י" לעבר מסוקים, ייתכן שבלהט הקרב לא הבחינו הטייסים בין רקטות "אר-פיג'י" לבין טילים אמיתיים נגד מטוסים. ראוי לציין כי המחסור במשגרים נגד טנקים מהדור השני ואילך צימצם גם הוא את יכולתם של העיראקים לפגוע במסוקים. המחסור בטיילים מונחים נגד טנקים מגביל את יכולתנו להפיק לקחים מהניסיון האמריקני בעיראק בעבור שדות קרב אחרים ומול צבאות ערביים אחרים או צבאות מתקדמים אחרים גם בתחום לוחמת השריון.
23. מצוטט אצל: Trimble, S., "AH-64 Apache's Deep Strike Role under Army Review, Keane Says", *Aerospace Daily*, August 6, 2003.
24. ראו: Barry R. McCaffrey, "Joint Firepower Wins Wars - Apache Helicopters Are Getting a Bad Rap", *Armed Forces Journal*, October 2003.

האוכלוסייה האזרחית הפלסטינית – מרכיב מרכזי בהכרעת העימות המוגבל

לעמדתה של האוכלוסייה הפלסטינית כלפי העימות הישראלי-פלסטיני יש חשיבות מכרעת ביחס להמשכו ולמאפייניו. תמיכתה של האוכלוסייה בעימות תקשה לסיימו בעתיד הנראה לעין, אולם התרחבות ההסתייגות הפנים-פלסטינית ממנו תסייע לגוויעתו. מאמץ ישראלי לשמור על מרקם חיים שגרתי בשטחים עשוי לשכנע את האוכלוסייה בחוסר התוחלת של העימות במאפייניו הנוכחיים ולדרבן אותה לשים לו קץ

סא"ל משה לוי

מבוא

העימות המזוין, שראשיתו בסוף ספטמבר 2000, הציב את האוכלוסייה האזרחית הפלסטינית במוקד והפך אותה לגורם מרכזי המעצב את אופי העימות והמשפיע על הכרעתו. כל הצדדים המשתתפים בעימות מכירים בעובדה כי הכרעתו לא תושג בשדה הקרב, בשונה ממלחמה קונוונציונלית, אלא באמצעות השפעה על אמונת הציבור – בשני הצדדים – בצדקת הדרך. ההנהגה הפלסטינית, שמעוניינת בייצוב התמיכה הציבורית ביעדי העימות, מפעילה אמצעים הסברתיים ותעמולתיים, שנועדו לשמר את תמימות הדעים הפנימית סביב הנרטיב הפלסטיני. ארגוני הטרור הפלסטיניים מנצלים את אמונתה הדתית של האוכלוסייה לשם הגברת תמיכתה ביעדי העימות.

האוכלוסייה הפלסטינית, שנאנקת תחת עול המצוקה החברתית-כלכלית, משוועת למוצא מהסבך המדיני-ביטחוני-אזרחי שבו היא נתונה ומוצאת את עצמה נקרעת בין הזדהותה עם היעדים הלאומיים-מדיניים של העימות לבין השלכותיו הרות האסון מבחינתה. באווירה הזאת של בלבול ושל אובדן דרך נדרשת ישראל לפעילות נמרצת, שעשויה לחולל את השינוי התודעתי המיוחל.

המאמר הזה נועד להציג את מקומה המרכזי של האוכלוסייה הפלסטינית בעימות המוגבל, את

קשת המרכיבים המעצבים את הלך רוחה ואת חשיבותם בדרך להכרעת העימות.

מקומה של האוכלוסייה האזרחית בעימות המוגבל והשימוש שעושים בה מחוללי העימות

לאורך ההיסטוריה הייתה האוכלוסייה האזרחית גורם פעיל במלחמות – בין אם באמצעות השתתפותה הפיזית בעימות ובין אם באמצעות תמיכתה הנרחבת בכוחות הלוחמים ובאמצעות הלגיטימציה שנתנה לעימות. העימות המוגבל, שבבסיסו מונחת ההכרעה התודעתית, השונה מההכרעה הצבאית, מחזק את תפקידה של האוכלוסייה בעיצוב דמות העימות הן באמצעות השתתפותה הפעילה במאבק, הן באמצעות מתן חסות לגורמי הגרילה והן באמצעות התגייסות מנטלית רחבה למען העימות. האוכלוסייה, אשר ממלאת תפקיד בעימות, מתגוררת במרחב האזרחי המוכר לה, זמינה בכל רגע נתון ובתום תפקידה שבה לשגרת חיה.

כבר במקורותינו נאמר "כי בתחבולות תעשה לך מלחמה" (משלי, כ"ד, ו'). התחבולה וההונאה משמשות מרכיב מרכזי בעימות המודרני, ותפקידן חשוב עוד יותר בעימות המוגבל לשם יצירת ממד ההפתעה. היכרותה של האוכלוסייה האזרחית עם יתרונות הזירה והעמדת הידע הזה לרשות גורמי הטרור מעניקות ליריב יתרון

רע"ן לעיניים
פלסטיניים במנהלת
התיאום והקישור בעזה

שיירה פלסטינית ממתנה ליד מחסום ברצועת עזה

ההנהגה הפלסטינית מאשימה את ישראל בכל המצוקות של התושבים הפלסטינים, בין היתר כדי לתעל את כל הזעם נגדה

הטרור להסתיר אמצעי לחימה בין קפליה. גורמי הטרור המובילים את העימות מייחסים חשיבות עליונה לתמיכת האוכלוסייה האזרחית באופי העימות וביעדי. בשל כך שוקדים גורמי הטרור ללא לאות לחשל את החברה האזרחית, להבליט את חשיבות העימות להשגת יעדיה, בדרך כלל הלאומיים, ולסייע לה בסיפוק צורכי הקיום שלה. לפיכך פועלים גורמי הטרור הפלסטיניים בכמה מישורים כדי לחזק את האחדות הפנימית בנוגע לעימות וליעדי:

- **במישור הלאומי-מדיני** מדגישים ראשי הארגונים הפלסטיניים שהעימות הוא תולדה של המאבק להגשמת היעדים הלאומיים, ובראשם הקמת מדינה פלסטינית עצמאית שבירתה ירושלים – יעדים אשר לא הושגו באמצעות משא-ומתן מדיני. הצהרות פומביות ברוח זו ופעילויות עממיות, המטעימות את הממד הלאומי הטבוע בעימות, מסייעות ליצור הכרה של אינטרס ציבורי כולל הטמון בעימות ומונעות ערעור על האמונה בדבר צדקתו. נקודה ראויה לציון בהקשר הזה היא התאמת תפיסותיהן המדיניות של התנועות הפוליטיות הפלסטיניות למציאות האקטואלית כדי לזכות באהדת הציבור. כך, למשל, מצניעים דוברי החמאס בהתבטאויותיהם

רבי-ערך. כך פיתחו לוחמי הגרילה במלחמת וייטנאם שיטות שונות להסוואה ולהונאה תוך ניצול האוכלוסייה האזרחית והוליו שולל את חיילי הצבא האמריקני. גם החיזבאללה בלבנון פעל להמיר את יחסי הכוחות הפיזיים מול צה"ל, שהיו לרעתו, ליחסי כוחות מודיעיניים, שבהם לא פעם הייתה ידו על העליונה, תוך שימוש בהיכרות האוכלוסייה עם יתרונות מרחב הפעולה הגיאוגרפי וניצול מגבלות הפעולה הצבאיות בשטח רווי אוכלוסייה. במקביל שקד החיזבאללה על טיפוח האוכלוסייה תוך מתן מענה מיטבי לצרכים שלה, וזאת משום שראה בה מרכיב מרכזי בהגשמת יעדי המאבק שלו.

האוכלוסייה האזרחית משמשת גם מרכיב חשוב בהרתעת היריב. הצורך להפעיל את הכוחות ואת אמצעי הלחימה באופן מידתי והחשש מפני הפעלת כוחות בשטחים רוויי אוכלוסייה, דוגמת מחנות הפליטים, משרתים את גורמי הטרור, ולכן הם תמיד משתדלים לפעול בתוך אותם האזורים המיושבים בצפיפות.

כך קורה שהאוכלוסייה האזרחית הפלסטינית פועלת לעיתים קרובות בשירות גורמי הטרור בכך שהיא מעמידה לרשותם את מבניה, את רכושם ואת יתרונותיה, הגלומים באורח חייה, לשם השגת הפתעה. דוגמה לכך היא אישה פלסטינית, העוטה עליה שמלה רחבה ומאפשרת לגורמי

הפומביות את תפיסתם ביחס להשמדתה של מדינת ישראל, שכן הגישה הזאת נתפסת כרעיון שלא ניתן למימוש, ומתמקדים בנסיגת צה"ל מהשטחים. אחדד יאסין, מנהיג החמאס, התבטא זמן קצר לפני חיסולו ברוח זו באומרו, כי "הפיגועים מועילים להתנגדות ולג'יהאד ואינם גורם שמחליש את הרשות או את העם הפלסטיני... שטחי הגדה המערבית ורצועת עזה הם שטחים כבושים שיש לגרש את הכיבוש מהם" ("אל-וטרן", סעודיה, 14 בנובמבר 2003).

● **במישור החברתי-כלכלי** מנצלים נציגי הממסד וגורמי הטרור הפלסטיניים את מצוקת החברתית-כלכלית של האוכלוסייה, שנגרמת בעטיו של העימות, לצורך יצירת לכידות פנימית מול היריב, ישראל, המואשם באחריות ישירה למצוקות האלה. נציגי הרשות מציגים נתונים קשים על ממדי העוני והאבטלה בשטחי הרשות, מציגים "סיפורי צבע", הממחישים את העוני ברחובות יהודה, שומרון ורצועת עזה, וטורחים להדגיש כי מצבה הכלכלי הקשה של האוכלוסייה נובע מהצעדים הביטחוניים שנוקטת ישראל, לרבות מדיניות הסגרים והכתרים. במקביל מפעילה תנועת החמאס רשת רווחה מסועפת, שתומכת באוכלוסייה

האזרחית במגוון תחומים: רווחה, חינוך, בריאות, דת וקהילה. תנועת החמאס ממקדת את הסיוע במשפחות ובתושבים שנפגעו במהלך העימות ומפצה אותם – גם אם באופן חלקי – על המחיר

הכבד ששילמו בשל העימות שהיא מחוללת. כך, למשל, מחלקת תנועת החמאס קצבאות חודשיות ומזון לנזקקים, דואגת שיקבלו טיפולים רפואיים בחינם, מעניקה חינוך חינם לילדי ה"שהידים" וכן לילדי הפצועים והנזקקים, משקמת תשתיות ובתים שנהרסו בפעילות של כוחות הביטחון וכן נותנת שירותים נוספים. היקף הסיוע הזה נאמד בעשרות מיליוני דולרים בשנה, והוא מתקיים באמצעות רשת של עשרות אגודות צדקה איסלאמיות, שהן המסד להרחבת התמיכה בחמאס ומאפשרות את המשך קיום מדיניות הטרור של התנועה הן מבחינה כלכלית והן מבחינה תודעתית. באמצעות מפעל הרווחה שלה מחזקת תנועת החמאס את המסר שביכולתה להיות אלטרנטיבה לשלטון הפלסטיני, שמתקשה להתמודד עם מצוקותיה של האוכלוסייה שעליה הוא אחראי.

● **המישור הדתי.** החברה הפלסטינית היא ברובה מוסלמית אדוקה, מאמינה בגורל שמוכתב מלמעלה ורואה בדת מפלט ממצוקותיה ומזור להן. הגורמים מחוללי העימות מודעים למאפיין הזה של האוכלוסייה

ופועלים לחיזוק אדיקותה ולמתן נופך דתי לעימות. כך עשה, למשל, גם סדאם חוסיין במלחמת המפרץ הראשונה, שעה שהוסיף את צמד המילים המקודשות באיסלאם "אללה אכבר" לדגל העיראקי והעניק בכך ממד דתי למלחמה נגד האמריקנים. באופן דומה השתמשו מנהיגי הצ'צ'נים בטרמינולוגיה איסלאמית במלחמתם נגד רוסיה והכריזו שמאבקם הוא "מלחמת קודש" נגד הכופרים. באותו האופן פעל גם ערפאת, שעה שהעניק לעימות הנוכחי את הכינוי "אינתיפאדת אל-אקצא". המילה "אל-אקצא" היא טעונה מאוד מבחינה דתית, והשימוש בה נועד לגבש קונסנזוס סביב יעדי העימות. במקביל מנהלים ארגוני הטרור האיסלאמיים מערכת הטפה דתית הן במסגדים והן ברשת החינוך האלטרנטיבית שלהם ומחזקים בכך את הזדהות הציבור עם יעדי העימות ועם הלגיטימיות שלו, תוך חיזוק תעצומות הנפש שלו. מטרתם של ארגוני הטרור האיסלאמיים אינה מתמצית רק בהגשמת יעדים לאומיים, אלא נועדה לבסס מערכת פוליטית חדשה, המושתתת על האיסלאם הקיצוני. זוהי גם מטרתם של האחים המוסלמים במצרים, בסוריה ובירדן, של הג'יהאד האיסלאמי במצרים ושל החיזבאללה בלבנון. מחמוד א-

זהאר, מראשי החמאס בעזה, אמר לפני יותר משנה כי "האזרח הערבי המוסלמי, שיודע מה קורה לאחיו בפלסטין, סבור כי הנקמה ביהודים במרוקו והנקמה באמריקנים בכל מקום הפכה לכורח הלכתי" (טלוויזיית אל-מנאר, לבנון, 25 במאי 2003).

באמצעות מתן תוקף דתי לפיגועים מנסים ארגוני הטרור האיסלאמיים לגבש את ההזדהות עימם.

**פיגועי ה-11 בספטמבר 2001
בארצות-הברית ביססו את תחושת
הארגונים הפלסטיניים האיסלאמיים
כי מאבקם בישראל הוא חלק מג'יהאד
כלל-עולמי של האיסלאם נגד המערב**

שימור אחדות המטרה והרעיון לשם עיצוב יחס האוכלוסייה לעימות

מאז פרצה האינתיפאדה חוזרים ההנהגה הפלסטינית וארגוני הטרור שוב ושוב על הרעיון המרכזי, שלפיו מטרת העימות היא להגשים את היעדים הלאומיים הפלסטיניים, ובראשם הקמתה של מדינה פלסטינית עצמאית שבירתה ירושלים. בשל החשיבות הרבה שמייחסת ההנהגה הפלסטינית לדעת הקהל היא טרחה להצדיק באוזניה כל שלב בעימות.

● **את פרוץ העימות** שהיא יזמה בסוף ספטמבר 2000 הצדיקה ההנהגה הפלסטינית בכישלון המגעים המדיניים עם ישראל, שלא הניבו את הגשמת היעדים הלאומיים הפלסטיניים ועוררו תסכול בקרב האוכלוסייה הפלסטינית. העילה המיידית לפרוץ העימות הייתה – לטענת ההנהגה הפלסטינית –

אזרחים פלסטינים במחסום ליד רמאללה

ככל שישאל תעניק הקלות נרחבות יותר לאוכלוסייה הפלסטינית, כך ייקל עליה ליצור שסע בינה לבין מחוללי הטרור. וברגע שהטרור יגווע, תיווצר אווירה נוחה לחידוש התהליך המדיני

"שימוש לא מרוסן" שעושים כוחות צה"ל בנשק נגד "אזרחים חסרי ישע" (המונח "מוואטנין עזל" – אזרחים חסרי ישע – חזר על עצמו באופן תדיר, גם כשהיה מדובר בפגיעה בפעילי טרור). ההנהגה הפלסטינית ניצלה את הפגנת העוצמה הצבאית הישראלית, שהתבטאה בהפעלת טנקים, מסוקי קרב, מטוסים וטילים מונחים, כדי לבסס את תודעת "החלש מול החזק" ולחזק את נרגנות הציבור כלפי ישראל. כך השכילה ההנהגה הפלסטינית לשמר את תמיכת האוכלוסייה בהמשך העימות תוך טיפוח רעיון "האחדות הלאומית" הפנים פלסטינית, שהתבטאה בהתגייסות כלל הפלגים הפוליטיים הפלסטיניים למאבק.

את השלב השלישי של העימות, שהתאפיין במעבר לטרור המתאבדים (מאמצע 2001 ועד עתה), הסבירה הנהגת הארגונים הפלסטיניים כמענה להיקף הנפגעים הגבוה בצד הפלסטיני וכביטוי הנעלה ביותר של המונח "שהיד" בתפיסת העולם האיסלאמית.

עלייתו של אריאל שרון (אז ח"כ של האופוזיציה) להר הבית. אולם מאוחר יותר הודו בכירי הרשות, כי העימות היה מתוכנן ולא ספונטני, כפי שהציגו תחילה. כדי לזכות באהדתם של קהלים רחבים ככל האפשר בקרב הציבור הפלסטיני נתנה ההנהגה הפלסטינית הן צידוק דתי לעימות ("מסגד אל-אקצא בסכנה") והן צידוק לאומי ("ירושלים חייבת להיות בירת המדינה הפלסטינית"). הציבור הפלסטיני קיבל את הטיעון הכפול הזה ותמך בהתקוממות – במיוחד לאור העובדה שהשלב הראשון שלה התאפיין במאבק עממי לא מזוין, שביטא, כביכול, את התסכול שאחז בציבור הפלסטיני בשל היעדרם של פירות השלום המיוחל.

את השלב השני של העימות (המחצית הראשונה של 2001), שבו החלו ארגוני הטרור הפלסטיניים לעשות שימוש בנשק חם הן במהלך הפגנות והן בהתקפות על צירי התנועה, הסבירה ההנהגה הפלסטינית כאקט של הגנה עצמית וכתגובה על

המטיפים האיסלאמיים הקיצוניים בשטחים ובחול, ובראשם שייח' יוסף קרדאוי, הסבירו כי המתאבד הוא ה"שהיד" שהולך עם פניו אל האויב, והוא הרמה העליונה ביותר של הזדככות הנפש והביטוי המושלם ביותר של מימוש הג'יהאד נגד היהודים. ארגוני הטרור האיסלאמיים גייסו את המתאבדים בעיקר בקרב צעירים ובבני נוער. אלה מתאימים במיוחד למשימה משום שהם נוטים לציית למנהיגים כריזמטיים ואינם תופסים את סכנת המוות, שהבנתה דורשת בגרות נפשית. יתר על כן, המתאבדים גויסו בעיקר מתוך אזורי מצוקה, או שהיו חדורי רצון עז לנקום. פיגועי ה-11 בספטמבר 2001 בארצות-הברית ביססו

את תחושת הארגונים הפלסטיניים האיסלאמיים כי מאבקם בישראל הוא חלק מג'יהאד כלל-עולמי של האיסלאם נגד המערב. ההנהגה הפלסטינית, שנרתעה בתחילה מלהזדהות עם טרור המתאבדים מחשש שהדבר יפגע בלגיטימציה הבינלאומית של המאבק הפלסטיני, נגררה בסופו של דבר אחרי הארגונים האיסלאמיים והחלה להצדיק את דפוס הפעולה של המתאבדים בנימוק שמדובר בביטוי לתסכול ולייאוש של הציבור הפלסטיני.

ניתן אפוא לסכם ולומר שההנהגה הפלסטינית וראשיהם של ארגוני הטרור ראו באחדות הלאומית הפלסטינית ערך עליון, שיש לשמור עליו תוך טיפוחו של הנרטיב הפלסטיני והצדקתו בכל מצב.

הסברה מגויסת – כלי חשוב ליצירת דעת קהל אוהדת כלפי ניהול העימות ויעדי

מלחמת המפרץ הראשונה (ינואר-פברואר 1991) הייתה נקודת מפנה חשובה בהתייחסות הצדדים הניצים לתרומתן של ההסברה ושל התקשורת להכרעת העימות. רשתות הטלוויזיה החלו לשדר שידורים חיים מאזורי הקרבות, ובמיוחד הגדילה לעשות בתחום הזה רשת הטלוויזיה האמריקנית CNN, ששידרה שידורים חיים מבגדאד המופצצת. בראשית שנות ה-90 גם התחוללה מהפכת האינטרנט המאפשרת להפיץ בין רגע מידע ותעמולה לכל מקום על פני כדור הארץ.

במלחמה הצ'צ'נית הראשונה (1994–1995) היטיבו המורדים הצ'צ'נים להפעיל תעמולה יעילה הן כלפי האוכלוסייה הצ'צ'נית (כדי שתתמוך בהמשך המאבק),

הן כלפי האוכלוסייה הרוסית (כדי שתלחץ על ממשלתה לוותר ולסגת מצ'צ'ניה) והן כלפי דעת הקהל בעולם (כדי שתתמוך בצ'צ'נים). כה יעילה הייתה תעמולתם, עד כי האוכלוסייה הצ'צ'נית תמכה במאבק, אף שהוא גרם לה סבל עצום, ואילו דעת הקהל הרוסית השתכנעה שמדובר במלחמה מיותרת, ובלחצה החליטה ממשלת רוסיה בסופו של דבר לסגת מצ'צ'ניה. גם דעת הקהל במערב נטתה במידה רבה לטובת הצ'צ'נים. מכונת התעמולה הזאת איבדה הרבה מאוד מעילותה במלחמה הצ'צ'נית השנייה (1999), לאחר שהתברר לעולם בכלל ולרוסים בפרט כי המורדים הצ'צ'נים פועלים מתוקף אידיאולוגיה איסלאמית קיצונית.

הרשות הפלסטינית

הכירה בחשיבות התקשורת, ולכן מייד עם כינונה הקימה מערכת הסברה מגוונת, שכללה תחנת טלוויזיה ותחנת רדיו רשמיות, עיתונים יומיים ואף מיסדה את פעילותה של סוכנות הידיעות הפלסטינית באינטרנט. ערפאת ומקורביו שלטו כמעט ללא עוררין על תוכני השידור. עורכי העיתונים ומנהלי התקשורת האלקטרונית נוהגים להיוועד מדי פעם עם מנהל לשכת ערפאת ומתודרכים בנוגע

לאופי הדיווחים ולתכנים שלהם.

מאז ראשית העימות ניצלה הרשות הפלסטינית את כלי התקשורת המקומיים לשם קידום רעיונותיה ולהתססת הרחוב הפלסטיני. התחנות המקומיות והעיתונים הפלסטיניים הרבו להפיץ תמונות קשות של הרוגים פלסטינים ולא נרתעו מלהציג תצלומי זוועה של גופות מרוטשות. נוסף על כך הם הבליטו מסרים שהדגישו את מוטיב "החלש מול החזק" באמצעות פרסום תמונות דוגמת ילד פלסטיני שניצב מול טנק ישראלי או קשיש פלסטיני המתעמת עם חיילים.

הרשות הפלסטינית ניצלה את התקשורת כדי להגביר את השנאה לישראל ולעודד את האלימות נגדה. העובדה שהתקשורת הפלסטינית נמנעה מלגנות פיגועים ואף השתמשה בטרמינולוגיה חיובית והרואית לתיאורם, כמו "פעולה לקידוש השם" ("עמלייה איסתישהאדייה") ופרסום מודעות אבל ל"שהידים", נתפסת אצל קהל היעד כמתן לגיטימציה למעשים האלה. מערכות החינוך הפלסטיניות – הן של הרשות והן של החמאס – פועלות כדי להנחיל לדור הצעיר עמדות קיצוניות כלפי ישראל ובנוגע לפתרון הסכסוך עימה. תוכני הלימוד בגני הילדים של החמאס מתמקדים בחינוך איסלאמי, וכבר בגילאים הצעירים האלה מלמדים את הילדים שלישאל אין זכות

פועלים פלסטינים במחסום ארז - בדרך לעבודה בישראל

סגירת השוק הישראלי בפני עובדים פלסטינים יחד עם המיתון בשוק העבודה הפלסטיני בתוך השטחים הביא לעלייה משמעותית בממדי האבטלה, עד כדי 35% ברצועת עזה

השפעת המתחים הפנימיים בחברה האזרחית על יחסה לעימות

העימות המזוין משפיע על מרקם החיים ומעלה אל פני השטח מתחים פנימיים ונקודות תורפה שקיימים בחברה הפלסטינית. החיכוכים והיריבויות הפנימיות בתוך החברה הפלסטינית הם עקב אכילס שלה, המשפיע על חוסנה ועל רמת המוטיווציה שלה. המתחים הפנימיים האלה מגבירים את החשדנות ואת חוסר האמון, מחלישים את הנאמנויות ומחזקים את רצונו של הפרט לעשות לביתו ולא למען הקבוצה והכלל.

האוכלוסייה הפלסטינית בשטחים מתאפיינת בפיצולה הרב. כך, למשל, מורכבת החברה ברצועת עזה משלוש קבוצות אוכלוסייה עיקריות, שמונכרות במידה רבה זו לזו, וששוררת ביניהן מתיחות תמידית בשל פערים סוציו-אקונומיים וגישות שונות בנוגע להשגת היעדים הלאומיים. שלוש הקבוצות הן:

- **קבוצת המשפחות העירוניות**, הכוללת את המשפחות הגדולות, שלהן היסטוריה עתיקת יומין ברצועה, מאז ראשית האיסלאם ועד הימים האלה.

קיום, ושיש להילחם בה עד להכחדתה. את ערפאת נהגה התקשורת הפלסטינית להציג כצלאל א-דין, המצביא המוסלמי שהביס את הצלבנים בארץ-ישראל וסלל את הדרך לגירושם. כל פלסטיני הבין היטב את משמעותה של ההשוואה הזאת. האוכלוסייה הפלסטינית נחשפה למסרים המגמתיים האלה, שתוארו לעיל, ואף שהפיגה חשדנות מסוימת כלפי אמינות הדיווחים של התקשורת האלקטרונית הפלסטינית, זכתה זו לשיעורי צפייה והאזנה גבוהים. הרייטינג הגבוה הזה לא נפגע באופן משמעותי חרף ההתעניינות הגוברת של הציבור הפלסטיני בתקשורת הבין-ערבית (דוגמת תחנת "אל-ג'זירה") ואף בתקשורת הישראלית בשפה הערבית. בעזרת הרייטינג הזה יכולה ההנהגה הפלסטינית להעביר שוב ושוב את מסריה הלאומניים ולחזק את תמיכת האוכלוסייה בעימות. ואכן סקרי דעת הקהל הפלסטיניים, שנערכו בשנים האחרונות בשטחים, מצביעים על כך שקיים רוב מכריע בציבור הפלסטיני המאמין כי האינתיפאדה היא האמצעי המרכזי להגשמת היעדים הפלסטיניים.

● **קבוצת פליטי 1948**, שהיא רוב האוכלוסייה

ומתאפיינת בתודעה לאומית חזקה.¹

● **קבוצת "השבים"**, הכוללת את אלה ששבו לשטחים בעקבות הסכם אוסלו ואוחזים ברסן השלטון. הם מונים כמה עשרות אלפי תושבים.

לכל אחת מהקבוצות האלה יש אינטרסים משלה בעימות עם ישראל. בקרב העירוניים ישנם רבים שמסתייגים מהעימות, משום שהם נמנים עם המשפחות המבוססות מבחינה כלכלית, שהעימות מסב להן נזקים כבדים. לכן, ככלל, הן דוגלות בדרך של משא-ומתן מדיני להשגת המטרות הלאומיות הפלסטיניות. בניגוד לעירוניים, הפליטים חיים במצוקה חברתית-כלכלית קשה. הם משמרים את חלום השיבה לבתיהם בתחומי

ישראל ורואים במאבק האלים אמצעי לגיטימי להגשמת חלומם. לכן רואים גורמי הטרור במחנות הפליטים ובתושביהם כר נוח לפעולה ולגיוס פעילים. "השבים" חרדים למעמדם בחברה הפלסטינית, מאחר שהם אינם נתפסים כבשר מבושר של החברה הפלסטינית האוטנטית, אלא

כקבוצת תושבי "חוץ" נהנתנים, המנצלים את תמימותה ואת נכסיה של החברה המקומית. בשל כך מפעילה הקבוצה הזאת את כל האמצעים העומדים לרשותה כדי לשמר את מעמדה: מנגנוני ביטחון מזוינים, תקשורת מגויסת, סמלים שלטוניים בעלי השפעה, אמצעי הפחדה והרתעה ובעיקר כוח כלכלי רב.

הקונפליקט החברתי המתואר לעיל משתקף גם במאבקים בתוך ההנהגה הפלסטינית. אישים פלסטינים, המזוהים עם קבוצת "השבים", שרויים בעימות – גלוי או סמוי – עם קבוצת "הפנים", הזוכה בעיקר לתמיכתה של קבוצת הפליטים. החיכוך הזה משפיע באופן ישיר על עמדתם של הגורמים השונים בנוגע לעימות עם ישראל: כדי לזכות באהדת הציבור טוען כל צד שעמדתו היא לאומית יותר, בעוד שהצד האחר הוא פשרן ומשתף פעולה עם היריב. דוגמה מובהקת לכך הייתה ממשלת אבו מאזן, שמתנגדיה – בעיקר תומכי ערפאת מקבוצת "השבים" – טענו נגדה שהיא כוללת "בוגדים" ו"משתפי פעולה עם ישראל" ובכך הביאו לנפילתה.

המאבקים הפוליטיים בין הפלגים הפלסטיניים מוסיפים ממד נוסף לקונפליקטים הפנימיים ולמאבקו של כל פלג על תמיכתה של דעת הקהל. מאז ראשית העימות עם ישראל מתחולל מאבק איתנים בין תנועת הפת"ח – משענתה הפוליטית המרכזית של הרשות הפלסטינית – לבין תנועת החמאס, שהיא יריבתה המושבעת של הרשות ומנסה לנגח אותה בכל הזדמנות ולהציגה ככלי ריק מתוכן, שדואג רק לשרידותו הפוליטית

והאישית ואינו שועה לאינטרסים הלאומיים והחברתיים של האוכלוסייה הפלסטינית. תנועת החמאס הפעילה את כל האמצעים העומדים לרשותה במאבק הפוליטי, ובכללם אמצעים כלכליים, הסברתיים, דתיים ואידיאולוגיים, כדי לשכנע את הציבור בצדקת דרכה ולקעקע בכך את מדיניותה של הרשות. תנועת החמאס השיגה תמיכה עממית רחבה, שלא הייתה לה דוגמתה מאז כינונה,² ואשר באה לידי ביטוי בעצרות המוניות שהצליחה לארגן בהשתתפות עשרות אלפי תושבים ובנהירת הציבור למסגדים. מנגד ספגה תנועת הפת"ח, המייצגת את הרשות הפלסטינית, קיתונות של ביקורת נוכח אוזלת ידה בסיפוק צורכי האוכלוסייה ונוכח ההתנהלות המושחתת של בכירה. נראה שגם מהסיבה

הזאת אימצה תנועת הפת"ח עמדה ניצית במהלך העימות – עמדה שהלכה והקצינה עם הקמת הזרוע הצבאית שלה, "גדודי חללי אל-אקצא" – ושקדה ליצור מראית עין של התנתקות מהרשות וייצובה כמפלגת המונים. לפי שעה הצליחו הניסיונות האלה באופן חלקי בלבד, והדבר בא לידי ביטוי בהמשך

הסחף של הציבור הפלסטיני לעבר עמדות החמאס. משימתה של ישראל היא להעמיק את השסעים הפנימיים בחברה הפלסטינית תוך חיזוק הגורמים החיוביים שבה, להביא להקטנת התמיכה בארגוני הטרור ולעודד תהליכים של "מחשבה שנייה" ביחס לאופי העימות, תוך חיזוק האמונה שהעימות המזוין לא יניב פירות מדיניים.

המחיר החברתי-הכלכלי שמשלמת החברה הפלסטינית על העימות

העימות המוגבל גובה מהאוכלוסייה הפלסטינית מחיר חברתי-כלכלי כבד, אך בעיני ההנהגה הפלסטינית מדובר במחיר שכדאי לשלמו תמורת הגשמתם של המאווים הלאומיים. יתר על כן, ההנהגה הפלסטינית רואה במצוקות שיוצר העימות גם יתרונות הסברתיים חשובים – הן בזירה הפנימית והן בזירה הבין-לאומית. ישראל מציגה, כמובן, קו שונה לחלוטין. היא טוענת כי סבלה של האוכלוסייה הפלסטינית נובע מהעימות שיזמה הנהגתה – עימות שמחק את כל ההישגים שהשיגו הפלסטינים בעידן אוסלו. בדרך זו מנסה ישראל לתקוע טריז בין האוכלוסייה הפלסטינית לבין הנהגתה ולערער את התמיכה העממית בעימות המזוין.

להלן פירוט המחיר החברתי-כלכלי ששילמה האוכלוסייה הפלסטינית במהלך העימות המזוין עם ישראל:

במהלך העימות הממושך עם ישראל נפגע מעמדם של מנגנוני הביטחון הפלסטיניים – מה שסלל את הדרך לעליית כוחן של קבוצות חמושות שונות שלא פעם פוגעות באוכלוסייה המקומית

(2004) וסטטיסטיקות הרצח והאונס בשטחים. ההנהגה הפלסטינית מאשימה את ישראל בכל המצוקות של התושבים הפלסטינים, בין היתר כדי לתעל את כל הזעם נגדה. גם הארגונים האיסלאמיים מאשימים את ישראל בכל צרותיה של האוכלוסייה הפלסטינית, אך הם גם מנסים להתמודד עם המצב באמצעות מערכת הרווחה שהקימו, ואשר מחלקת סיוע לנזקקים. את מערכת הרווחה הזאת מממנות תרומות הזורמות מחו"ל בהיקפים גדולים, ושמטרתן העיקרית היא לשמר את "אש העימות". התרומות האלה גם מממנות את הטרור, ולכן מושקע כיום מאמץ רב כדי לחסום אותן. ישראל אינה צריכה להרים ידיים במאבק הזה על ליבו של הציבור הפלסטיני. ככל שהיא תערים פחות מכשולים על האוכלוסייה הפלסטינית בחיי היום-יום שלה, כך ייקל עליה לתקוע טריז בין אותה האוכלוסייה לבין ארגוני הטרור.

סיכום

לעמדתה של האוכלוסייה הפלסטינית יש חשיבות רבה במלחמה הישראלית-פלסטינית הנוכחית. אם האוכלוסייה תמשיך לתמוך בעימות, הוא לא יוכל להגיע לקיצו בעתיד הנראה לעין. אם האוכלוסייה תתנגד לעימות, הוא יגווע במהירות. לכן משקיעים הרשות הפלסטינית וארגוני הטרור מאמצים גדולים כדי לשכנע את האוכלוסייה כי חיוני להמשיך בעימות למרות מחירו הכבד. האינטרס של ישראל הוא לשכנע את האוכלוסייה הפלסטינית שיש לשים קץ לעימות. ככל שישראל תעניק הקלות נרחבות יותר לאוכלוסייה הפלסטינית, כך ייקל עליה ליצור שסע בינה לבין מחוללי הטרור. וברגע שהטרור יגווע, תיווצר אווירה נוחה לחידוש התהליך המדיני.

הערות

1. על-פי נתוני סוכנות הסעד והתעסוקה של האו"ם, מתוך כ-1.3 מיליון התושבים ברצועה יותר מ-800 אלף הם פליטים.
2. מסקרי דעת קהל שערכו באחרונה מכונים פלסטיניים בשטחים עולה כי שיעור התמיכה בחמאס נע סביב 20%, בעוד שהפת"ח זוכה לתמיכתם של פחות מ-30% מהאוכלוסייה.
3. מקור הנתונים: הלשכה המרכזית הפלסטינית לסטטיסטיקה. הנתונים מעודכנים לרבעון השלישי של 2003.

- **הפסקה כמעט מוחלטת של עבודת פלסטינים בישראל.** סגירת השוק הישראלי בפני עובדים פלסטינים יחד עם המיתון בשוק העבודה הפלסטיני בתוך השטחים הביא לעלייה משמעותית בממדי האבטלה, עד כדי 35% ברצועת עזה (הנתון הזה כולל הן מובטלים רשומים והן מובטלים שהתייאשו מלחפש עבודה). הפגיעה הבולטת ביותר נרשמה בענפי הבנייה והחקלאות, שנחשבים לשני ענפי התעסוקה המובילים בשטחים. ראוי לציין כי ערב פרוץ העימות עמד שיעור האבטלה בשטחים על כ-11% בלבד.
- **התרחבותו של מעגל העוני בשטחים.** היעדר מקורות פרנסה והמשך הגידול המואץ של האוכלוסייה הכניסו עוד ועוד משפחות פלסטיניות בשטחים למעגל העוני. יותר מ-60% מהמשפחות הפלסטיניות ביהודה ושומרון ו-83% מהמשפחות הפלסטיניות ברצועת עזה מוגדרות כיום עניות (לפי סטנדרטים פלסטיניים, שהם צנועים בהרבה מאלה הישראליים).³
- **ירידה בהיקפי הייצור והסחר.** האבטלה הגואה פגעה קשות בכוח הקנייה של האוכלוסייה ובייצור, דבר שהסב הפסדים ניכרים למגזר העסקי.
- **עצירת פרויקטים בתחום התשתית** שללה מקורות תעסוקה מהפלסטינים בשטחים ומנעה שיפור ברמת חייהם. הוקפאו פרויקטים במימון בין-לאומי בתחומי המים, הביוב, החשמל והדירור, וכתוצאה מכך הוחרפה מצוקתה של האוכלוסייה המקומית.
- **הפגיעה בשירותים החיוניים.** בשל הלחימה הממושכת נפגעה הספקתם של שירותים חיוניים רבים לאוכלוסייה הפלסטינית בשטחים כגון מים וחשמל, פינוי אשפה, בריאות וחינוך. הפגיעה הזאת הוחרפה בשל מגבלות התנועה שהוטלו על האוכלוסייה הפלסטינית באמצעות פריסת מחסומים על צירי התנועה והטלת "כתרים" ו"סגרים". אלה לא רק יצרו תחושה עמוקה של בדידות, אלא גם מנעו מהאוכלוסייה להגיע אל נותני שירותים חיוניים, דוגמת בתי-חולים. המחסומים הפכו סמל לסבלה של האוכלוסייה הפלסטינית ופגעו קשות בדימויה של ישראל בעולם.
- **איתשולם משכורות.** מצוקתה התקציבית של הרשות הקשתה עליה לשלם את משכורותיהם של עובדי המגזר הציבורי הפלסטיני, המפרנס יותר מ-120 אלף איש. רק סיוע ממדינות ערב ומאירופה והחזרי המיסים מישראל איפשרו לה בקושי רב לשלם את המשכורות.
- **התפשטות האנרכיה בשטחים.** במהלך העימות הממושך עם ישראל נפגע מעמדם של מנגנוני הביטחון הפלסטיניים – מה שסלל את הדרך לעליית כוחן של קבוצות חמושות שונות שלא פעם פוגעות באוכלוסייה המקומית. על התערערות הסדר הציבורי מעידים גל החטיפות האחרון ברצועת עזה (יולי

האם "המחבלים" המתאבדים" אכן מתאבדים?

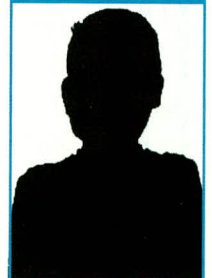
בדומה לטייסי הקמיקזה היפנים גם המחבלים הפלסטינים המפוצצים את עצמם אינם מתאבדים. הסיבה לכך היא שפעולותיהם - אף שהן מביאות למותם שלהם כמו ידיהם - חסרות את המרכיבים הבסיסיים ביותר המייחדים את מעשה ההתאבדות. הכוונה היא בראש ובראשונה לכך שהרוצה להתאבד שואף להשיג רק את מותו שלו, ואילו המחבלים שואפים ברגעיהם האחרונים להשיג יעדים אחרים וכלל אינם רוצים למות. את רצון החיים של המחבלים המפוצצים את עצמם ניתן לנצל לניהול לוחמה פסיכולוגית שתניא אותם מלצאת לפעולה

ד"ר ישראל אורון (אוסטרי)

מבוא

ב-29 בספטמבר 2000 פרץ עימות אלים נוסף בין מדינת ישראל לפלסטינים. בעימות הזה, שטרם הסתיים, עשו הפלסטינים עשרות "פיגועי התאבדות", דהיינו פיגועים שבהם מפוצץ את עצמו המפגע ונהרג יחד עם האנשים שבהם התכוון לפגוע. סוג כזה של פיגועים הוא בראש ובראשונה בעיה מבצעית קשה לצבא ולקהילת המודיעין: אם המחבל כה נחוש בדעתו למות, הרי לכאורה איום על חייו לא ירתיעו מלבצע את זממו. לפיכך ניסו חוקרים מאסכולות שונות לעמוד על שורשיו הנפשיים והחברתיים של המחבל המפוצץ את עצמו במטרה להניאו ממטרתו. היו חוקרים שהדגישו את רצונו למות בד בבד עם רצונו להרוג (Merari 1990, Moghadam 2003), בעוד שאחרים טענו שהמחבל המפוצץ את עצמו נוקט גישה פזיזה כלפי העיסוק באלימות, וכי הדבר נובע מאינסטינקט דל לשימור חייו (Dolnik 2003). שי (2003) סבור שההגדרה "פיגוע התאבדות" תלויה במותו של המפגע, והוא מדגיש בהקשר הזה את המוות הוודאי והמתוכנן שמניעו פוליטיים ואת מודעותו של המחבל למותו ההכרחי. לא מכבר נעשה באכסניה של "מערכות" ניסיון לשרטט תהליכים רגשיים וקבוצתיים שבבסיס הפיגועים האלה ולהציע על-פיהם לוחמה פסיכולוגית נגד "המחבל המתאבד" הפוטנציאלי, נגד משפחתו ונגד סביבתו החברתית (ד"ר שרי גולדשטיין-פרבר, מערכות 389, 2003).

מרצה נמכר
לקרימינולוגיה,
האוניברסיטה העברית
בירושלים

נקודת המוצא שלי היא של פסיכולוג העוסק זה שנים רבות בנושא ההתנהגות האובדנית. במאמר הזה אני מביא את ממצאיו של מחקר שערכתי על מניעיהם של "המחבלים המתאבדים" (אורון, 2003 א'). מבחינה מחקרית היה מקום לנסות להבין את התנהגות "המחבלים המתאבדים" הפלסטינים באמצעות מודל השוואתי. המודל שנראה לי המתאים ביותר כדי להסביר באמצעותו את התנהגותם הוא זה המתאר את התנהגות טייסי הקמיקזה היפנים במלחמת העולם השנייה. כידוע, התרסקו הטייסים האלה בכוונה תחילה עם מטוסייהם, שכל אחד מהם נשא פצצה רבת עוצמה, על כלי שיט אמריקניים. ההתנהגות הזאת נראית על פניה דומה להתנהגותם של "המחבלים המתאבדים" הן מבחינת ההמחאה העצמית והן בכך שהתנהגותם יצאה אל הפועל על רקע של סכסוך מזוין בין שתי חברות. לבניית המודל ערכתי תחילה מחקר שהתחקה אחר שורשיהם הנפשיים של טייסי הקמיקזה, וממצאיו שימשו כלי להסבר מעשיהם של "המחבלים המתאבדים" הפלסטינים.

מהי התאבדות?

מאחר שסוגיית המפתח שלפנינו היא ההתאבדות, יש מקום להבהיר תחילה את מרכיביה הבסיסיים, שעל-פיהם נבדקה התנהגותם של הטייסים ושל המחבלים הפלסטינים.

המתאבד צופנת אפוא בחובה את השאיפה למות (Death Wish), את הכוונה לבצע את השאיפה הזאת (Death Intent) ואת היכולת הנפשית להוציאן אל הפועל. כאשר כל התנאים שלעיל מתקיימים, והאדם אכן הצליח להרוג את עצמו, ניתן להסיק שהוא התאבד. ועוד יש לציין לעניין הכוונה שזו מצביעה על כך שהמתאבד מבין את התוצאה הקטלנית שתבצע מפעולתו.

כלומר, ההבנה הזאת היא תנאי קוגניטיבי הכרחי כדי להסיק שאדם שלח יד בנפשו, ועליה להצטרף לשאר היסודות הנפשיים שציינתי המצביעים על התאבדות. עם זאת יש להבהיר ולהדגיש – ולחזור ולהדגיש – כי אין די בעצם העובדה לבדה שאדם יודע כי פעולתו, או היעדרה, יובילו למותו כדי

ללמוד שהוא בהכרח התאבד. לדוגמה, חולה לב, שנאסר עליו להתאמץ, והוא אף הוזרר כי ימות אם יעשה כן, עלול בכל זאת לטפס במדרגות כדי להגיע למקום עבודתו בקומה ה-20. יתר על כן, הוא עלול להתמיד בכך יום-יום למרות מחושיו הגוברים, מכיוון שהוא פוחד להיכנס למעלית בגלל פוביה ממקומות סגורים. מובן שאין למהר ולהסיק שכוונתו ושאיפתו היו להביא בדרך זו למותו. כך גם קצין המטיל את עצמו על רימון יד ששטם טירון. עוד אדגים לעניין הזה שבזמנו ערכתי מחקר לאיתור מניעיהם של חברי אצ"ל ולח"י שנידונו למוות ולא ביקשו חנינה משלטונות המנדט הבריטי, אף שידעו כי הבקשה עשויה להציל את חייהם (אורון, 2002). מניתוח אישיותם התברר שלא כוונה אובדנית הניעה אותם ולא הרצון לבקר על פני חייהם את האידיאולוגיה של ארגונם ואת ציפיותיו מהם. באופן פרדוקסלי, לכאורה, בהימנעותם לבקש על נפשם הם לא התכוונו להביא על עצמם כיליון, ושרידותם הפיזית עמדה אף עמדה לנגד עיניהם.

מכאן שההתנהגות הגלויה לעין משמשת לפסיכולוג השערת מחקר ראויה בלבד, שתדריך אותו לבדוק מה הניע וכיוון את ההתנהגות מלכתחילה. לפיכך, כשם שאין למהר ולהסיק שאדם השותה בירה עם חבריו מחבב את הטיפה המרה, כי ייתכן שהיא שנואה עליו, והוא שותה רק מחשש שילעגו לו, כך, בגזרה שווה, עשוי אדם להמית את עצמו אף שאין רצונו למות. בשני המקרים, מבחינת המחקר הפסיכולוגי, אין מקום לקבוע מראש מסמרות לעניין כוונתו.

כידוע, הפסיכולוגיה היא מדע הלומד את התנהגותו של האדם, וזו מקיפה את ההתנהגות הגלויה והסמויה גם יחד. כלומר, מטרתה של הפסיכולוגיה היא לאתר ולתאר תהליכים הכרתיים או מודעים המתרחשים בנפש וכן תהליכים בלתי מודעים. בתוך כך היא עוסקת בשאלה המסקרנת מדוע פלוני מתנהג כך, ואילו אלמוני מתנהג אחרת, או במילים אחרות – בשאלת ההנעה האנושית.

לפיכך המפתח להבין את ההתנהגות שבה אנו צופים – זו הגלויה לעין – טמון באיתור המניע שמחולל אותה מתוך נפשו של המתנהג.

מכאן עולה שכדי לבחון כהלכה את השאלה מדוע פלוני התאבד, ואילו אלמוני, באותה סיטואציה, לא נהג כך, יש להבין את מניעי השניים ולאתרם באמצעות המחקר

הפסיכולוגי. בשדה מחקר הזה אותרו כמה וכמה ממאפיינים של ההתאבדות (Shneidman, 1985), שעל יסודם ניתן להגדיר את מעשה ההתאבדות במילים האלה: רצון מודע המתעורר באדם להביא להכחדת עצמו, והוא פועל לשם כך כדי לפתור בדרך הטובה ביותר, לתפיסתו, בעיה שעמה הוא מתמודד.

ההגדרה הפסיכולוגית הזאת כוללת כמה תנאים מהותיים, שמאפשרים לנו לקבוע מתי מדובר במוות כתוצאה מהתאבדות ומתי מדובר בסוגים אחרים של מוות (Maris et al, 2000). ראשית, על המוות להיות פועל יוצא מיוזמתו של האדם עצמו. שנית, האדם חייב לגרום למותו שלו באמצעות פעולה של ממש (למשל: הוא יורה בעצמו) או בדרך של פעולה חלקית (למשל: הוא ממתין על המסילה לבוא הרכבת כדי שזו תגרום למותו). שלישית, האדם פועל רק כדי להמית את עצמו. זוהי מטרתו, ואין זולתה. נוסף על כך, כפי שכבר הערתי בעניין אחר (אורון, 2001, 2003 ב'), לאדם כזה אף ברור שהחלופה למעשהו תהיה המשך חייו, וכי רק מעשהו שלו יקטע אותם. (זוהי, למעשה, המשמעות של המושג "אובדן עצמי").

תנאי נוסף העולה מההגדרה שלעיל הוא הדגש על הכוונה למות, שהיא הממזגת ומתיכה את כל המאפיינים והתנאים שאותרו במחקרים השונים בנושא האובדנות (Maris et al, 2000), ושאותם לא אפרט כאן. מהדגש הזה מובן מאליי שאם פלוני אינו מתכוון להמית את עצמו, הרי גם אם הוא גרם למותו שלו במו ידיו (למשל בפליטת כדור בעת ניקוי נשק), הוא אינו מתאבד. התנהגות

המודל מבוסס על מחקר שבו ניתחתי עשרה מכתבי טייסים (Inoguchi et al, 1958) וספר אוטוביוגרפי שכתב אחד הטייסים, אשר ניצל משום שמשימת הלהק שלו בוטלה בשל תנאי מזג אוויר קשים לאחר שכבר המריא (Nagatsuka, 1973). הן המכתבים והן הספר תורגמו לאנגלית. שיטת המחקר שננקטה היא הפסיכו-ביוגרפיה, המתאימה במיוחד לבדיקת התנהגותו של אדם שכבר אינו בין החיים או שאינו זמין למחקר. מובן שלמחקר כזה יש ערך רק אם מדובר בביוגרפיה שהנחקר עצמו כתב (ולא סופר צללים). ומאחר שספרים עוברים לרוב גם עריכה, כלי המחקר הטוב ביותר הוא ביוגרפיה מוקלטת, שבה נשמע הנחקר מספר על חייו בקולו שלו בלי שום שכתוב ועריכה. ניתוח התוכן של הביוגרפיה מתמקד בכמה היבטים, כגון: דרך הניסוח הסמנטית, הנושאים שאותם בחר האדם להעלות או להשמיט, הנושאים שבחר האדם להדגיש באמצעות ההתייחסות אליהם במספר גדול יותר של מילים מאשר לנושאים האחרים.

הרקע ההיסטורי של המודל

ב־19 באוקטובר 1944 הגיע אדמירל אונישי (Takijiro Onishi) לאחד מאיי הפיליפינים, לאחר שקיבל עליו את הפיקוד על כל כוחות הצי היפניים שבאזור. יומיים קודם לכן נצפו כוחות ימיים של ארה"ב באחד המפרצים, והיה ברור לכול שנאסף כוח אמריקני למבצע פלישה נרחב. לרשות הכוחות היפניים באזור עמדו 100 מטוסים כשירים בלבד מהכוח האווירי ה־201, והיפנים ידעו שאלה לא יספיקו להתמודדות הצפויה. למחרת כינס האדמירל את קציני המטה שלו ובישר להם כי ביפן מתארגנת שיטת שתכלול את עיקר הכוח הימי היפני, והיא תצא להדוף את מתקפת האויב בפיליפינים. על המטוסים של הכוח האווירי

ה־201 הוא הטיל לתת חיפוי אווירי לשיטת העושה את דרכה לאזור הפיליפינים ולמנוע מהאמריקנים לחסום את דרכה.

האדמירל אמר לקציני המטה שלו, כי אם ייכשל הכוח האווירי ה־201 במשימתו, תיכשל גם השיטת – מה שיביא לנפילת הפיליפינים ובעקבות זאת להתמוטטותה של יפן. לכן הציע האדמירל לקציניו להגדיל את עוצמתו של הכוח האווירי ה־201 באמצעות הפיכתו למה שהוא כינה "כוח של מתאבדים": המטוסים יצללו ויתרסקו בעיקר על משטחי ההמראה והנחיתה של נושאות המטוסים האמריקניות. בעקבות הדיון של האדמירל עם קציני המטה שלו הפך הכוח האווירי ה־201 ל"קורפוס התקיפה המיוחד (קמיקזה) הראשון" בפיקודו של טמאי, וכבר באותו היום – 20 באוקטובר 1944 – הוא בחר

ב־23 טייסים שיהיו להק התקיפה הראשון. מפקדם היה סגן סקי (Yukio Seki). ראוי להדגיש כי משמעות המילה "קמיקזה" ביפנית אינה מתאבד, אלא "רוח אלוהית". הטבעת השיטת המונגולית ב־1281 בסערה גדולה – מה שהציל את יפן מפני פלישת המונגולים – יוחסה במסורת היפנית לרוח האלוהית, הקמיקזה.

עקרונות המודל

ניתוח מדוקדק של התנהגות טייסי הקמיקזה העלה שלא הייתה להם שום כוונה אובדנית ושהם לא התנהגו כאנשים העומדים לשים קץ לחייהם. לכן אין לראות את מותם כתוצאה של מעשי התאבדות. תחת זאת יש לפרש את מעשיהם כהתנהגות של אנשים מאוימים. מותם של טייסי הקמיקזה לא היה בבחינת התאבדות מהטעמים הבאים:

1. **העדר יוזמה למות.** טייסי הקמיקזה לא התנדבו ל"קורפוס התקיפה המיוחד", אלא נבחרו להצטרף לשורותיו. כל טיסת קמיקזה אומנם הסתיימה במוות ודאי (אלא אם היא בוטלה מסיבה כלשהי זמן קצר לאחר ההמראה), אך הטייסים הלכו אל מותם לא משום שזו הייתה בחירה שלהם, אלא משום שזו הייתה בחירה שמישהו אחר עשה עבורם. במילים אחרות: את מועד היציאה לפעולה, וממילא גם את מועד הפרידה מעולם החיים, קבע פיקוד הטייסת. שום טייס מהטייסים שהשאירו אחריהם עדויות לא רצה למות ולא בחר במשימת המוות.

2. **דימויי החיים.** בניתוח סטטיסטי-תוכני של המכתבים שכתבו טייסי הקמיקזה נמצא כי רבים בהם דימויי החיים מדימויי המוות, בעוד שהתמונה הסטטיסטית הזאת מתהפכת בדברים

שמנסחים מי שעומדים לקפד את פתיל חייהם, משום שמאסו בחיים. (בתמצית: בדימויי חיים הכוונה היא לביטויים ולרעיונות שבהם משתמש הכותב או הדובר

ושמבטאים ומשקפים הן את רצונו לחיות והן את רתיעתו מהמוות). ההבדל המשמעותי הזה בין מכתבי הטייסים למכתבי מתאבדים נובע ממניע נפשי שונה, המבדיל בין השואף לחיות לבין השואף למות. בהקשר הזה אף אעיר כי טייסי הקמיקזה עורגים במכתביהם להמשיך את חייהם העומדים להסתיים חיש מהר, ויש בהם גם מי שמעלים תמונות של תקווה – שלעולם לא יתממשו – על עתיד שבו יתחתנו ויולידו צאצאים. תמונות מעין אלה משקפות רצון עז לחיות – רצון שאינו מצוי בתמונת עולמו העתידי של מי שעומד לשלוח יד בנפשו. העתיד היחיד שהמתאבד מועיד לעצמו הוא המוות. לפיכך זה האחרון לעולם אינו מתאר את חייו בלשון עתיד, אלא תמיד מתייחס אליהם בלשון עבר.

טייסי הקמיקזה לא התנדבו ל"קורפוס התקיפה המיוחד", אלא נבחרו להצטרף לשורותיו

3. **היעדר רצון למות.** השולח יד בנפשו רוצה למות ונחוש להוציא את רצונו זה אל הפועל. הוא בוחר במוות כפתרון, ומותו הוא מטרה בפני עצמה, שאין זולתה. הרצון למות ממלא את כל יישותו, והוא משקיע את כל משאביו כדי להוציאו אל הפועל. יתר על כן, מדובר

ברצון אנוכי לחלוטין, ואין בכוונתו של המתאבד להשיג באמצעות מותו מטרה אחרת, רחוקה יותר (Ultimate End), כי אם רק את סופו שלו ותו לא. גם באותם מקרי התאבדות, שבהם ניתן לאתר מרכיב של נקמה במאן דהו, מלמד ניתוח התנהגותו של המתאבד שהמרכיב הזה הוא משני למטרה הראשית, שהיא המוות עצמו. המניע, הכוונה והמטרה של טייס הקמיקזה שונים אפוא תכלית השינוי מאלה של המתאבד. בין אם נכנה את התנהגות הטייסים הקרבה, אלטרואיזם או קידוש השם (מארטריות) – אין ביסודה כוונה אובדנית.

4. **היעדר חלופת חיים.** שלא כמו המתאבד, השואף לקפד את חייו על אף שעומדת בפניו חלופת חיים, טייס הקמיקזה העריך שהמוות מזומן לו, לבני משפחתו ולחבריו מידי ארה"ב, אם לא יבצע נגדה את המשימה שהוטלה עליו.

5. **המתה עצמית זרה לאישיות.** מהמכתבים של טייסי הקמיקזה עולה כי הרעיון של ביצוע פעולה מודעת, שסופה להביא למותם, היה זר להם. לא כך הדבר אצל המתאבדים.

כאמור, בתוך התבטאויות הטייסים ששללו את ההתאבדות נמצאו מניעים אחרים, לא התאבדותיים, לנכונותם לפוצץ את עצמם יחד עם אויביהם, ואלה הם:

6. **ציות לפקודה.** טייס הקמיקזה נענה לצו מפקדיו למלא את חובתו כאיש צבא, כפי שעשה פעמים אין ספור בעבר, תהא החובה מסוכנת ככל שתהא.

7. **איום טוטלי.** המחקר מלמד כי המשימה להתרסק על אוניות האויב נבעה דווקא מדימויי החיים שכיוונו את פעולות הטייסים, ומטרתה לא הייתה לכלות את חיי הטייסים, אלא להביא לניצחון על ארה"ב, אויבתה של יפן. על-פי תפיסתם של טייסי הקמיקזה, החלופה לאי-יציאתם למשימה עלולה הייתה להיות חיסולו של העם היפני כולו, ובכלל זה מותם שלהם ושל בני משפחותיהם. מכאן שהחלופה למותם בקרב לא הייתה חיים, אלא בכל מקרה מוות. ניתוח החומר מצביע אפוא על תפיסה טוטלית של האיום ושל

הפתרון גם יחד. כאשר אדם מעריך שהוא נמצא במצב של סכנה קיומית, הרי לדידו הפער בין דימוי המוות שהוא מייחס לגורם הסכנה לבין מימושו במציאות הינו מזערי, כפרק הזמן שחולף בין הדימוי שהוא מייחס ללוע אקדח הניצב מולו לבין מעוף הקלע

טייסי קמיקזה

ניתוח מדוקדק של התנהגות טייסי הקמיקזה העלה שלא הייתה להם שום כוונה אובדנית ושהם לא התנהגו כאנשים העומדים לשים קץ לחייהם

בקנה. מאחר שרק בכוח הזרוע ניתן להסיר איום מיידי על החיים, ברורה התמקדותם של הטייסים היפנים ושל מפקדיהם בהפעלת אלימות קיצונית כדי להסיר את מה שהם תפסו כאיום קיומי על עמם. תחושת האיום הטוטלי שקיננה בלב הטייסים מדגישה ביתר שאת את העובדה שלא הייתה להם שום כוונה להתאבד. כאשר כל רצונו של מי שנדחק, להערכתו, לפינה הוא לסלק את האקדח המכוון לרקתו, ברור לו שכל תזוזה מצידו עלולה להביא למותו. אך עצם נקיטת הפעולה לסילוק היד, גם אם תוצאתה הכמעט ודאית היא מוות, אינה יכולה להיות מוגדרת כאקט של התאבדות. כוונת הטייסים הייתה לסלק את האיום ולשרוד – אם לא באופן אישי, הרי לפחות כעם.

שגורלו נחרץ. ככלל, השימוש במגנוני הניכור הוא אבן בוחן למידה שבה הזדהו הטייסים עם הוראות מפקדיהם ולמידה שבה ביטלו את רצונותיהם שלהם. תהליכי הניכור משקפים את תפיסתם שנחסמה

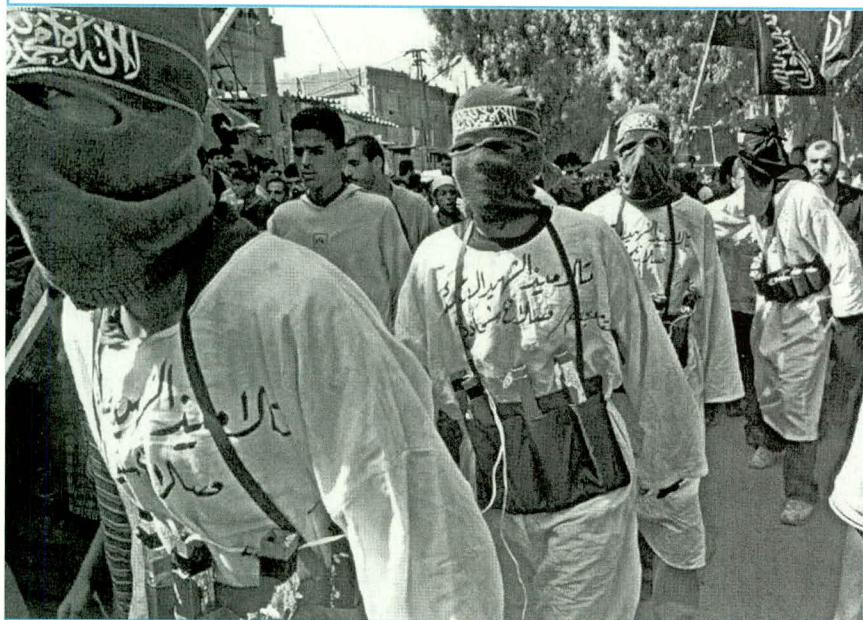
8. **חווית איום אישית.** תפיסת האיום הנשקף מידי האמריקנים כטוטלי ניזונה מהאופן שבו פירשו את המציאות מפקדת הצי והטייסת. הטייס הפנים את הפירוש הזה, אך בתמונת העולם שהוא יצר לעצמו

משולבת חווית האיום האישית. כך, למשל, חרדתם של הטייסים היפנים גברה ככל שהתקפותיה של ארה"ב התקרבו למקומות הולדתם. חרדה גדולה במיוחד עוררה ההפצצה האמריקנית על טוקיו ב-9 במארס 1945, שבה נהרגו כ-100 אלף תושבים ושכילתה חלק גדול מהעיר. היסטוריונים כתבו שההפצצה הזאת הטילה מורא על היפנים ועוררה אצל רבים מהם את התחושה שהם עומדים בפני הכחדה. ההפצצה הזאת הגבירה בטייסי הקמיקזה ובפיקוד הצי את ההכרה שדרך פעולתם היא האמצעי האחרון שנותר בידיהם כדי להציל את יפן. במילים אחרות, לא מוות והתאבדות עמדו לנגד עיניהם כי אם חיים, וכשם שהאיום נגדם

היה טוטלי, כך גם הפתרון שנגזר ממנו.

9. **הגנה נפשית.** הטייסים לא קיבלו על עצמם את משימת המוות ללא התלבטות, וההכרח לציית לפקודה – בעיקר בעניין הזה – נשען אצלם במיוחד על תהליך של התנתקות (Dissociative Reaction) מסכנת המוות. זהו תהליך הגנתי, שמאפשר לאדם להתעלם במידה מסוימת מצדדים קשים במיוחד בסביבה ולהמשיך לתפקד בלי שחרדת המוות תציף את נפשו. התהליך הזה נמצא ביסודם של שני אמצעי הגנה נפשיים: הניכור והניכור העצמי, הפועלים בדרך בלתי מודעת. (עליהם ועל ההבדל ביניהם ראו אצל אורון, 2002, עמ' 109-111). לדוגמה: אחד הטייסים העטה על עצמו במכתבו האחרון את דמות הסמוראי המגן על מולדתו ככסות אנונימית ונטולת זהות אישית, וכך המוות הצפוי לכותב הופך לזר ולמנותק ממנו. טייס אחר הפחית במכתבו האחרון – שלא מדעת – את שכיחותם של נושאים אישיים אינטימיים והרבה לכתוב על נושאים בעלי אופי צבאי-לאומי, בניגוד למנהגו במכתבים שכתב לפני כן. בדרך הזאת הוא "חדל" להיות בן להוריו העומד לפני מוות ודאי והפך לטייס חסר זהות המנוכר לכותב המכתב

מצעד של מחבלים עם חגורות נפץ ברפיח

מניתוח דברי המחבלים ניתן להסיק בוודאות כי לתשעה מתוך עשרה מהם לא הייתה כוונה אובדנית

בפניהם כליל הדרך להתחמק מההמראה האחרונה, ומה שנותר להם לעשות הוא להפחית את חרדתם הגוברת באמצעות התהליכים האלה. זהו הבדל חשוב נוסף בין השואף להתאבד לבין טייסי הקמיקזה. בעבור הטייס, פעולה מודעת שסופה מוות ודאי זרה לו ולאישיותו, ולכן הוא נזקק לתהליך ההתנתקות כדי לשלבה ברפרטואר ההתנהגות שלו. לעומת זאת, פעולה מכוונת כזאת טבועה בנפשו של הנוטל חיייו במו ידיו ועולה בקנה אחד עם אישיותו, ודווקא תהליך ההתנתקות ממנה זר לו.

10. **אימונים צבאיים.** להיענותו של הטייס למלא את משימתו האחרונה אף תרמו האימונים הצבאיים שעבר עם גיוסו לשירות. בכל צבא תפקידן של תוכניות האימונים הוא לפתח מיומנויות להפחתת התוצרים ההרסניים של תגובת הפחד בקרב. לכן קודם כל יש ללמד את החייל כיצד לבצע פעולות ספציפיות שאותן יוכל ליישם בעת סכנה ספציפית: מה לעשות בעת הפצצה אווירית פתאומית, כיצד להתקרב לטנק אויב, כיצד לחבוש מסכת אב"ך וכד'. האימונים חוזרים ונשנים במתכוון עד כדי כך, שהחייל רוכש את המיומנות לבצע מייד ובאופן כמעט אוטומטי רצף של פעולות תגובה כאשר הוא נקלע

לסכנה. נוסף על כך מקנה תוכנית האימונים לחייל רפרטואר מיומנויות רחב שאינו מוגבל לסכנות ספציפיות, ושהחייל יכול לסמוך עליו בעת הצורך על-פי שיקולו. כך ניטע בחייל מערך קבוע של הרגלים המוכן לשימוש ונכון לפעולה בעת קרב – מערך הכולל אף את הכנתו הנפשית לקרב (set בלשון הפסיכולוגים). בדרך הזאת טוענים בנפשו של החייל ביטחון עצמי בכוחו שלו, וכתוצאה מכך פוחתת חרדתו ברגע שהוא עוסק בהוצאה לפועל של תוכניות הפעולה באופן מיומן. בעיסוק הזה בביצוע הפעולות אף יש משום הסחת הדעת (Distraction) מהפחד:

התמקדות החייל במטלה עצמה מפחיתה מתשומת ליבו לאיום.

11. **הישמעות לפקודות במצב מעורפל.** מניסיון היום-יום ומניסיונים בפסיכולוגיה

חברתית אנו יודעים כי אדם שאינו בטוח באיזו דרך התנהגות לבחור, בעיקר בנושאים שהם משמעותיים בחייו, ינסה לקבל מידע נוסף ממקור מהימן, וככל שיבטח בקבוצת ההשתייכות שלו שתספק מידע כזה, כך סביר יותר להניח שיציית לה. מידע על מצב מלחמה בכלל ועל כוונות האויב בפרט הוא מסוג הדברים שאינם נגישים לכול. משום כך נטה טייס הקמיקזה לקבל את הפירוש שנתנו לו מפקדיו למציאות – על-פי תפיסתם – שארצות-הברית מתכוונת להשמיד את יפן, והוא ציית לפקודותיהם.

12. **תרבות וסוציאליזציה.** תפיסת האיום והנכונות הנפשית להקרבה עצמית נבעו גם ממאפיינים תרבותיים. ראשית, ליפן הייתה מדיניות ארוכת שנים של שמירה על עצמאות וסירוב להיכנע בכל מאבק צבאי – מדיניות שהסתייעה בבידוד הגיאוגרפי. הבידוד הזה הביא לחשדנות כלפי זרים, לתחושת עליונות מיסטית, אך גם להצלחת היפנים לסכל במשך מאות שנים – למעשה עד 1945 – כל ניסיון לפלוש לארצם. המציאות ההיסטורית הזאת הולידה את התפיסה שכל איום על הקיים הוא טוטלי ואת מדיניות הלחימה עד מוות – מתוך חשש שהאויב יתנכל לנכנע וימיתו. יתר על כן, מאז 1868 ועד לתום מלחמת העולם השנייה קנה לו החינוך הצבאי שביתה במסגרות החינוך הכלליות, ולחינוך הזה היו חשופים טייסי הקמיקזה בתקופת ילדותם ונעוריהם. החינוך הדגיש את החובה המוחלטת לציית לקיסר ולשרת את המדינה. הציות של הטייסים לפקודה להתפוצץ עם מטוסייהם נבע אפוא גם מתהליכי סוציאליזציה שהם עברו בחברה המעיין פיאודלית שבה חיו. נוסף על כך תבעה מהם גם דתם ציות מלא, וסירוב לציית

חרדתם של הטייסים היפנים גברה ככל שהתקפותיה של ארה"ב התקרבו למקומות הולדתם

פירושו היה סטייה מהציווי הדתי. (אורון, 2003, עמ' 29–33, 39–41 וכן נספח א').

13. **מניעים נבדלים.** ניתוח דבריהם של הטייסים וכן חומר נוסף (מחקרם הצבאי-היסטורי של Warner & Warner וספרם של קציני המבצעים של הטייסת Inoguchi & Nakajima) מעלה שמידת היענותם של הטייסים למשימה לא הייתה עשויה מקשה אחת, וניתן למיננם לכמה תת-קבוצות על-פי מניעיהם הנבדלים. הראשונה, וכנראה המרכזית, כוללת את מקבלי הדין, שצייתו לפקודה כפי שצייתו לכל פקודה שקיבלו בעבר. השנייה כוללת את המסרבים, שרובם נכנעו בסופו של דבר וניאותו לצאת למשימת המוות בעקבות לחץ שהפעילו עליהם מפקדיהם. בדרך כלל צייתו הטייסים והמריאו, אך היו שנטלו עימם מצנחים למרות האיסור וצנחו זמן קצר לפני שהמטוס התרסק על יעדו. אלה משתייכים לתת-הקבוצה השלישית. חברה של תת-הקבוצה הרביעית צייתו אף הם לפקודה, אך שתו לשוכרה לפני ההמראה. זוהי דרך כימית לניכור עצמי.

בדיקת המודל – המחבלים הפלסטינים
באמצעות עקרונות המודל ששימשו אותי לניתוח מניעיהם של טייסי הקמיקזה בחנתי את מניעיהם של המחבלים הפלסטינים המפוצצים את עצמם. לשם כך ניתחתי דברים שאמרו עשרה מחבלים, אשר עמדו לפוצץ את עצמם, אך בסופו של דבר לא עשו זאת – בין אם נעצרו לפני כן ובין אם התחרטו. המדגם כולל שישה גברים, בתוכם קטין בן 14, וארבע נשים. שלושה מהגברים פעלו בשנות ה-90, וכל השאר – בסיבוב האלים הנוכחי. נוסף על ניתוח דברי המחבלים גם ניתחתי את האידאולוגיה של ארגוני הטרור הרלוונטיים, כפי שהיא מוצגת אצל חטינה, 1994; משעל וסלע, 1999; פז, 1998; קורץ, 1993; שאבי ושקד, 1994; שי, 2001.

העדר כוונה אובדנית

מניתוח דברי המחבלים שבמדגם (בתרגום לעברית) ניתן להסיק בוודאות כי לתשעה מהם לא הייתה כוונה אובדנית. בניתוח דבריה של אחת המחבלות לא ניתן לשלול כליל כוונה כזאת עקב רמזים מסוימים לקיומה, אם כי אין אישוש פוזיטיבי לכך. ככלל, אם כן, התנהגות המחבלים חסרה את שלושת התנאים הבסיסיים שבלעדיהם אי-אפשר להצביע על התאבדות: השאיפה למות, הכוונה לבצע את השאיפה הזאת והיכולת הנפשית להוציא את השאיפה ואת הכוונה אל הפועל.

כמו כן לא נמצא אצל המחבלים הפלסטינים את מאפייניה האחרים של ההתנהגות האובדנית. לכן ההגדרה המתאימה לתיאור התנהגותם אינה "פיגוע התאבדות", אלא "פיגוע פיצוץ עצמי".

ראשית כול, אחדים מהמחבלים האלה לא התנדבו להתפוצץ, אלא מפקדיהם הורו להם לעשות זאת, והם קיבלו את מרותם. ובמילותיו של פעיל בחמאס בשנות ה-90: "נבחרתי להיות שהיד".

ומה משיבה אחת המחבלות לשאלה האם התכוונה לבצע פיגוע התאבדות? "זאת אינה התאבדות... זה מות קדושים". ולא רק זאת, אלא שגם במוות הזה לא רצו המחבלים, כדברי הקטין בן ה-14: "לא ביקשנו את מות הקדושים מתוך שמחה". ומה המטרה במוות הקדושים? "אני רק רציתי להשתתף במלחמה של עמי לשחרור לאומי", אומר מחבל מהאינתיפאדה הנוכחית ומוסיף כי מטרתו הייתה "שייהרגו יהודים". אחת המחבלות מבהירה כי בדרך הזאת "אנחנו מגינים על אדמתנו", בעיקר אחרי "פלישת שרון לאל-אקצא", כהגדרתה. אחרת ציינה כי חיפשה להרוג חיילים שהם שונאיה ויריביה.

גם מחבל אחר – משנות ה-90 – ציין כי המניע

שלו היה שנאת היהודים, "כי הם כובשים את אדמתנו", ואחר כינה "פעולה טובה" את ניסיונו בעימות הנוכחי להתפוצץ בתוך אוטובוס (כאשר למרות הלחיצה על המתג המטען לא פעל). המחבל הקטין משיב לעניין המטרה מנקודת ראותו כילד: "הכיבוש לא משאיר לילדים כמוני זמן לשחק... הילדים מדברים על דורה (הילד

שנהרג בעזה בתחילת האינתיפאדה השנייה במהלך תקרית אש בין צה"ל לפלסטינים) ועל אימאן חאג' יותר מאשר על כדורגל. המצב שבו אנו חיים לא מאפשר לנו לשחק ולבלות כמו שאר ילדי העולם... אלה החיים שלנו, איננו יכולים לשחק כמו שאר ילדי העולם".

המטרה בפיצוץ העצמי אינה אפוא התאבדות המפגע, אלא גרימת מוות המוני ככל האפשר בקרב היהודים.

אידיאולוגיה טוטלית

נל"י

ניתוח האידיאולוגיה של ארגוני הטרור הפלסטינים מלמדת שמדובר באידיאולוגיה טוטלית, שיסודה בתפיסה טוטלית של המציאות. ככלל, ככל אידיאולוגיה, גם זו היא בבחינת מערכת רעיונות המכוונת לפעולה ממשית, המפרשת לפרט ולחברה את המציאות שבה הם חיים, מנסחת את מטרותיהם וקובעת מהי התפתחות האירועים

הצפויה והרצויה להם בעתיד. היותה אידיאולוגיה טוטלית נשענת, קודם כול, על הטוטליות כצורך פסיכולוגי. זהו צורך המונע מהאדם לבחור בין אופציות פעולה שונות בבואו להתמודד עם בעיה מסוימת ומניע אותו דווקא לצמצם את החלופות ואת יכולת הבחירה. אדם שהצורך הזה דומיננטי בנפשו יפתור כל בעיה שבפניה הוא ניצב באמצעות פתרון אחד ויחיד, שהוא בבחינת מקיף ומוחלט שאין זולתו, וכל רצונותיו האחרים משועבדים אך ורק למרותו. הפתרון, אם כן, הוא פתרון של הכול-או-לא-כלום, שיסודו בתפיסה דיכוטומית של המציאות. מובן מאליו שבמצבי חירום אובייקטיביים הדרך הטוטלית היא אמצעי התמודדות מתאים ונכון.

האידיאולוגיה של ארגוני הטרור הפלסטיניים שאובה מהאופן שבו מפרשים מנהיגיהם את דת האיסלאם ומהדרך שבה הם תופסים את מצוותיה. עקרונית, כל דת, תהא אשר תהא, מעצם טיבה וטבעה עונה להגדרה ולקריטריונים של אידיאולוגיה טוטלית (אורון, 2002, עמ' 38-54). האוחרים בה מתייחסים לעיקרי אמונתם כאילו הם החזון המוחלט לקיום האנושי, וכי הם נכונים לכל בני האדם ולכל התקופות לעולם ועד.

העיקרים האלה הם בבחינת אמת מוחלטת שאין להרהר אחריה, והמאמין נקרא לערוך קיטוב אבסולוטי בין האמיתי (דתו שלו) לבלתי אמיתי (כל דת או אידיאולוגיה אחרת). הוא אף חולק עם חבריו לאמונה תחושה של ידיעת הכול.

הדת אף נוטעת במאמין תחושה שהוא משתתף בהשגת מטרה עליונה ומשכנעת אותו שכל

פעולה או מחשבה המטילות ספק במטרה הזאת נחשבות לנחותות, לאנוכיות ולפעוטות ערך אל מול השליחות הרומסת כול. ויותר מכך: כניעותו של המאמין לפעול על פי ציווי דתי תעורר בו חרדה אם לא יעשה כן, שמא ייענש, וככל שיסטה מעיקרון מרכזי בדת הוא אף עלול להיות מומת בידי כוח אלוהי, הקיים לפי תפיסתו. למעשה, את עולמו של שומר המצוות תוחמת האידיאולוגיה של דתו, וללא דתו חיי אינם חיים.

כניעותו של המאמין למצוות דתו מחייבת מידה בלתי מבוטלת של הקרבה מצידו. למעשה, כל תנועה חברתית תובעת מידה מסוימת של הקרבת הפרטיות והאוטונומיה של חבריה כדי להוציא לפועל את מטרותיה, וברגע שהקבוצה תתפוס שיש עליה איום טוטלי, בבחינת להיות או לחדול, היא תדרוש ציות טוטלי לצוויה, שאף יכלול הקרבת יתר מהיחיד.

כאשר ישנה תחושה של איום טוטלי, נוטים חברי

התנהגות המחבלים חסרה את שלוש התנאים הבסיסיים שבלעדיהם אי-אפשר להצביע על התאבדות: השאיפה למות, הכוונה לבצע את השאיפה הזאת והיכולת הנפשית להוציא את השאיפה ואת הכוונה אל הפועל

הקבוצה, האוחזים באידיאולוגיה הטוטלית, לצייר את אויביהם בתור הרוע המוחלט. את הרע המוחלט יש להפוך לקורבנות (Victimization) משוללי זכות קיום, וההצדקה לכך היא לרוב בנוסח: "אנחנו עושים להם את מה שהם רוצים לעשות לנו".

איום טוטלי

כאמור, האידיאולוגיה של ארגוני הטרור נגזרת מדת האיסלאם, ועל יסודה מנוסחים דברי האידיאולוגים שלהם בניסוח טוטלי. ניתוחם של דברים אלה מלמד על תפיסת איום טוטלי הנשקף מישראל לא רק ככוח צבאי עדיף, אלא אף כדת. מהאיום הזה נגזר הצורך להיפוך מלא של תפקיד המוסלמים הפלסטינים – מקורבן לרודף את הציונים באשר הם.

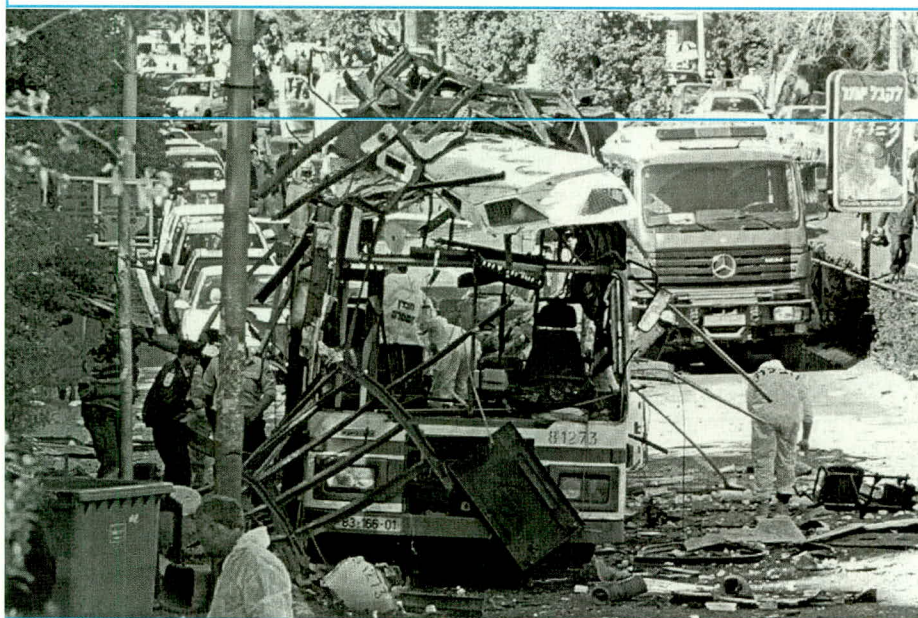
נקודת המוצא היסודית של ארגוני הטרור היא שהיהודים זרים לאזור הגיאוגרפי הזה, שאליו הם החלו לפלוש לפני יותר מ-100 שנים, ואשר הוא מוסלמי כולו מאז כבש אותו הח'ליף עומר אבן-ח'טאב במאה השביעית. פלסטין אף מוגדרת הקדש איסלאמי ("וקף") של כל העולם המוסלמי, ולשם שחרורה חלה על כל מוסלמי ומוסלמי חובת ג'יהאד אישית. ברוח זו פירסם החמאס כרוז ב-5 במאי 1991, שלפיו "בעיית פלסטין היא בעיה של אמונה ודת ולא בעיה של עפר וטיט. פלסטין היא אדמה, שקדושתה באה אחרי (קדושת) מכה ומדינה, ולכן ויתור על גרגר אחד מאדמת פלסטין הוא ויתור על אמונתה של האומה האיסלאמית ועל האמונה באללה ובשליחו".

אל-קדאוווי, מהוגי הדעות של תנועת האחים המוסלמים במצרים, רואה ביהודים שבדורנו את יורשיהם של רוצחי הנביאים המוסלמים, ובכך הוא רומז לפוטנציאל הרצחני הטמון בתושביה של מדינת ישראל. הסכנה הקיומית הזאת הנשקפת למוסלמים מומשה, לפי תפיסתם של המחבלים, באירועי הר הבית בספטמבר 1990, שבהם נהרגו מוסלמים במהלך ניסיונה של ישראל להשתלט על מסגד אל-אקצא. בעקבות זאת פירסם החמאס כרוז ב-11 בספטמבר 1990, הגורס כי: "היהודים הם מוצצי דם

האדם, מנביטי זרעי הרשע בכל תקופה, שונאי האנושות... מאחר שאללה שילח בהם את זעמו, אין הם חוסכים במאמץ לתכנן ולהרוס את חיי בני האדם ולחיות בדם בין גולגולות וגוויות. השלום עבורם הוא מלחמה בעמי העולם, גזלת אוצרותיהם, מציצת דמם והריסת חייהם במעשי תועבה ושחיתות". לכך הוסיפה אמנת החמאס את הקביעה שהיהודי הוא הנאצי של ימינו, דהיינו הוא בן מוות, שיש לכלותו כפי שכילו את הנאצים בשעתם. מכאן ברורה מסקנתו של סעיד חווא מהאחים המוסלמים בסוריה, "שהמאבק עתיד לשרור לתמיד, והוא יסתיים רק עם חיסול המדינה היהודית על אדמתנו. ראשית חיסול היהודים, וזו הראשית, שאין אחרת זולתה, תלויה בקיומו של דור ששואף למות. רק דור כזה הוא לבדו יסכל את ההתפשטות הישראלית ויהיה גם ראשית חיסולה". משמעות הדברים היא שמדובר במלחמת קיום, שבמהלכה יקנה המוסלמי את חייו אך ורק על חשבון חייהם של תושביה היהודים של ישראל. במאבק הזה רואים ארגוני הטרור בכל יהודי בישראל כובש, פולש ואויב לוחם, שנגדו יש לנהל מלחמת קיום. ברור אפוא מדוע אין לדידם של ארגוני הטרור האיסלאמיים השונים כל חלופת חיים לפעילותם בדרך של פתרון מדיני, שהרי עצם קיומה של ישראל הוא איום דתי טוטלי על כל מוסלמי.

אך לא רק צו אידיאולוגי טוטלי של הדת יש כאן, אלא אף אזהרה בדבר החלופה הצפויה למוסלמים אם לא יאבקו: "רק הדבקות בג'יהאד למען אללה תביא את הניצחון ותאפשר לעקור את הסרטן הציוני מגוף האומה".

אוטובוס שבו התפוצץ מחבל בחיפה במאסר 2003

האידיאולוגיה של ארגוני הטרור נגזרת מדת האיסלאם, ועל יסודה מנוסחים דברי האידיאולוגים שלהם בניסוח טוטלי

כאשר במחלת הסרטן עסקינן, הרי רק מוות היא נושאת בחובה, וכל החפץ חיים חייב להשמידה בפועל. יש צורך בפתרון קטלני טוטלי לאיום טוטלי על החיים.

שלילת אנושיותם של תושבי ישראל היהודים שבה ועלתה בתחילת שנות ה-90, כאשר כרוז פלסטיני הזהיר את יהודי רוסיה, "הטטרים החדשים", שלא לעלות ל"מדינת השטן". את עולי אתיופיה כינה כרוז אחר "חידקים מזיקים... מה שיותר מצאצאי הקופים והחזירים". נושאי מחלות ומגפות אינם בגדר יצורי אנוש, ולכן אין מקום לבוא עימם בדברים, שבלאו הכי לא יבינו אותם, אלא רק להיאבק בהם מאבק עיקש להדברתם. החלופה שתתרחש, אם לא תודבר המגפה המאיימת, ברורה מאלה, ולכן נקבע בכרוז מיום 5 ביוני 1988: "אנו נמצאים במצב שבו מוסלמי צריך לצאת לג'יהאד... הוותיקים לא עצרו את התפשטות הסרטן בגוף של פלסטין ושל האומה, אלא רק הגבירו את חולשתן מול האויב הכופר... האויב הציוני בפלסטין הוא הכפירה, השטן, העריצות ואויב האיסלאם והמוסלמים בעת ובעונה אחת. הוא הסרטן ההורס את גוף האומה. אין מנוס מלחסלו,

וזה ניתן רק במלחמה בכל האמצעים שההלכה מתירה". השימוש בדימויים האלה מדגיש את תחושת האיום הטוטלי, שמחייבת את הצורך בפתרון טוטלי.

תרבות וסוציאליזציה

ארגוני הטרור אינם ייחודיים

בגישתם שישאל היא נטע זר במרחב המוסלמי המונוליתי, ושהיא מסכנת לא רק את אורחות חייהם, אלא את עצם קיומם הפיזי. את התיזה הזאת לומדים הילדים הפלסטינים כבר במשפחותיהם ובמערכת החינוך שלהם. המחבלים ייחודיים רק במסקנות הצבאיות-מבצעיות הטוטליות שהם מסיקים מניתוחם את כוונותיהם הקטלניות, לדעתם, של ישראל ושל צבאה. עם זאת יש להבהיר כי סירובם האידיאולוגי הבלתי מתפשר של ארגוני הטרור לכל פתרון מדיני נעוץ בהתפתחות החברתית-פוליטית הכללית של ערביי ארץ-ישראל במהלך 100 השנים האחרונות ובדרך תפיסתם את העליות הציוניות, אך לא זה המקום לדון בכך. (לסקירה היסטורית-אידיאולוגית של החברה הפלסטינית ושל תפיסתה את האיום הנשקף לה מישראל מאז תחילת ההתיישבות הציונית ראו: אורון, 2003 א', נספח ב').

חווית איום אישית

כאשר לתפיסה הדתית הטוטלית של האיום מצטרפות תחושת איום טוטלי עקב המאבק הצבאי בישראל ועוד יותר מכך חוויה אישית שיש בה כדי לרמוז על מימושו של

האיום, גובר עוד יותר הרצון לפגע. מניתוח דברי המחבלים עולה שתפיסת האיום התחזקה מאוד עם עלייתו של אריאל שרון להר הבית ב-29 בספטמבר 2000 – צעד שנתפס כניסיון ישראלי להשתלט על קודשי האיסלאם. אך העצמתו של האיום נבעה מהסכנות היומיומיות שחוו המחבלים בשטחי יו"ש ועזה – חוויות המדגישות את האיום הטוטלי הנשקף, לתפיסתם, מישראל בכלל ומצה"ל בפרט. במילים אחרות, גם כאשר מקורות הטינה הדתיים והלאומיים מזינים את הנעתו של הפרט לפגע, הרי שלובים בהם החוויה האישית והפירוש שהמפגע לעתיד נותן לה. ואכן אחת המחבלות מתארת חוויה כזאת באחד המחסומים בין שכם לרמאללה, שם נאלצו היא ואחרים לשבת ולהמתין שעה ארוכה בתוך הזוהמה. היא מציינת כי נעלבה מיחס החיילים כלפיה. הניסיון הוליד שנאה יוקדת, אך הקש ששבר את גב הגמל והניע אותה להתנדב לפוצץ את עצמה היה פעולת צה"ל לכיבוש מחנה הפליטים בג'נין.

גם המחבל שניסה להפעיל חגורת נפץ בצומת מגידו ב-8 במאי 2002 (פעולה שהביאה לפציעתו שלו בלבד) סיפר כי ההחלטה לבצע פיגוע גמלה בליבו לאחר כיבוש מחנה הפליטים בג'נין, מקום מגוריו.

כאשר המחבל הקטין מדבר על מות קרובי משפחתו של ילד זה או אחר שגר בשכונתו, ובוודאי כשהוא מזכיר ילדים בגילו שנהרגו, משקפים דבריו את תחושת הסכנה היומיומית בשטחים ואת האפשרות שימות מוות אקראי כמו הילד דורה

בשעתו. וכאשר שניים אחרים אומרים שכניסת צה"ל למחנה הפליטים בג'נין דירבנה אותם לצאת לפיגוע פיצוץ עצמי, הרי הם רומזים בכך שמותם עלול היה להתרחש אם בדרך אקראית, במהלך חילופי אש במקום, ואם בשל מדיניות מכוונת של צה"ל – לטענתם – לכלות את זעמו במחנה הפליטים.

הגנה נפשית

גם כאשר אימצו המחבלים את תפיסת האיום הטוטלי הנשקף מישראל, וגם כאשר חוו חוויה אישית של איום זה, הם עדיין נזקקו לתהליכי ניכור עצמי שיסייעו להם לשכך את חרדת המוות לקראת הפיגוע. דוגמה לכך הם צילומי הווידאו הנערכים ל"שהיד" לפני צאתו לדרכו האחרונה. המחבל עצמו מופיע לא אחת רעול פנים, סביב ראשו כרוך סרט ירוק, ועליו רשומים פסוקים שונים. בידו האחת הוא אווז כלי נשק, ובידו האחרת – ספר קוראן. הופעתו היא נטולת זהות עצמית ומבטאת את התנכרותו למותו האיש. מי שעומד לבצע את הפיגוע הוא נציג האידיאולוגיה ולא הוא עצמו. בד בבד מסמל הצילום את חיי הנצח שארגונו מעניק לו, שבזכותם הוא מסוגל לעמוד בפני אימת מותו.

כרוז פלסטיני: "אנו נמצאים במצב שבו מוסלמי צריך לצאת לג'יהאד... האויב הציוני בפלסטין הוא הכפירה, השטן, העריצות ואויב האיסלאם והמוסלמים בעת ובעונה אחת. הוא הסרטן ההורס את גוף האומה. אין מנוס מלחסלו"

שהיא מטרת המתאבד, כי אם המתת ישראלים. שיקול הדעת שהוא הפעיל כאשר תיכנן לבצע את משימתו מלמד כי אף שביצוע המשימה חייב את מותו זו לא נטעה בו רצון למות או להמית את עצמו, ולפיכך אין מחשבתו ופעולותיו מתמקדות בהמתתו כי אם במטלתו.

את ההתמקדות בביצוע המשימה מתאר גם מחבל שיצא עם תיק גדוש בחומרי נפץ למחסום ארז כדי להתפוצץ בליבה של קבוצת חיילים: "הסתכלתי סביב, וכל שראיתי היה התיק", סיפר.

נפש המתחרט

כדי להבין כהלכה את מניעי נפשם של מפגעי הפיצוץ העצמי יש לתת את הדעת גם למתחרטים. מהנתונים שביסוד המאמר הזה נראה כי אלה נמנים בעיקר עם המתנדבים לפיגוע, שלא היו קודם לכן חברים בארגון טרור כלשהו. לדוגמה, מחבלת שיצאה לפיגוע בראשון-לציון עם נער בן 16. על-פי התכנון אמור היה הנער להתפוצץ בלב מועדון משחקים, ואילו לה נאמר להמתין ברחוב שמנגד לאנשים שיימלטו בבהלה ולהתפוצץ בתוכם. בעוד היא ממתינה, "ראיתי הרבה אנשים, אמהות עם ילדים, נערים ונערות. נזכרתי בנערה ישראלית אחת בגילי, שפעם היינו

בקשר. פתאום הבנתי מה אני הולכת לעשות ואמרתי לעצמי: 'איך אעשה דבר כזה?' התחרטתי... אני עוד ראיתי אותו הולך ומתפוצץ. החלטתי שאני לא עושה את זה, וזהו. הם (המלווים) כעסו עליי מאוד. כל הדרך חזרה צעקו עליי". התיאור מלמד על כך שחל נתק במערך (set) שנוצר בנפשה לקראת הפיגוע, ורצף הפעולות המצופה נקטע. הנתק אירע קודם כול כאשר התבוננה בעוברים ושבים ולפתע ראתה מולה בני אדם של ממש ולא אויב ציוני מופשט וחסר ממשות. באסוציאציה לכך היא אף נזכרה בחברתה הישראלית, ואז הניכור שהיא חשה כלפי האויב, שהוא מסה אנונימית חסרת זהות, הלך והתמוסס. לבסוף, העובדה שהיא ראתה את חברה לפיגוע מתפוצץ מול עיניה המחישה לה לא רק את הפגיעה הצפויה באנשים שמסביבה, אלא גם את מותה שלה. היא תפסה בדרך מציאותית ביותר מה פירושו של מותה בכלל ובפיצוץ בפרט – תפיסה המצביעה על כך שלמרות התנדבותה לפיגוע היא הקדישה תשומת לב ניכרת לחייה שלה, מה שהפחית מהתרכזותה בביצוע המטלה. למעשה, מטרת התנדבותה לפיגוע הייתה אישית לחלוטין (להט

הרקע לצילום – מסגד אל-אקצא ומפת פלסטין השלמה – תורם לתהליך התנכרותו באמצעות תחושה של אלמוות סמלי. התחושה הזאת מעמעמת את עובדת הכליון שבמותו באמצעות החותם שהוא מותיר אחריו בכך שהוא תורם את תרומתו לנצחיותם של המסגד ושל פלסטין. מן הסתם התחושה הזאת מתעצמת עקב הפירוש הדתי לאלמוות, שעל-פיו המוות אינו סופי, והמחבל רק עובר מיישות קיום אחת לאחרת. (חשוב להדגיש שתחושת האלמוות אינה מניע כשלעצמו לבצע את הפיגוע, אלא היא אחד ממנגנוני ההגנה הנפשיים, המסייעים לעמעם את חרדת המוות הגוברת ככל שקרב מועד הפיגוע).

יש ותהליך הניכור העצמי מתחיל עוד קודם לכן, כפי שעולה מדבריו של אחד ממגייסי החמאס לפיגועי פיצוץ עצמי. זאת כאשר המגויסים עוברים אימונים

להפחתת הפחד באמצעות שהייתם בבית קברות בשעות הלילה. אגב כך הם משילים מעצמם באופן סמלי את חייהם ומקבלים – בהיותם נטולי חיים אישיים – את תפקידם הקטלני. מכאן שהמוות בפיגוע יבוא על המייצג האנונימי של הארגון. לתהליך הזה אף תורם "ריקוד הניצחון על המוות" שנערך כשהם לבושים בתכריכים.

אימונים צבאיים

נראה שרבים מהמחבלים שפוצצו את עצמם היו פעילים במשך זמן מה בארגוני הטרור לפני שאלה שלחו אותו לשליחותם הקטלנית. לדוגמה, אחד מעשרת המחבלים שאת דבריהם ניתחתי היה חבר בחמאס והשתתף בכמה פעולות טרור, ביניהן רצח חייל, שבהן הודה עם לכידתו. האימונים הצבאיים שעבר לקראת הפיגועים השונים שביצע קודם לכן והסיכון שנשקף לו בהם נטעו בו מיומנויות מפחיתות פחד מזה ומיקוד ברצף המטלות עד למטרה העליונה – הפיצוץ העצמי – מזה.

ההתמקדות בפיגוע כמטלה צבאית שגרתית שיש להוציאה אל הפועל עולה מדבריו של מחבל אחר. משיצא לבצע את הפיגוע כשחגורת הנפץ על גופו, הבחין שמסוקי צה"ל חגים בנתיב הליכתו, ומכיוון שחשש כי עוקבים אחריו כדי לחסלו, שב על עקבותיו. כעבור ימים אחדים ניסה שנית, אך הדרך הייתה חסומה. בפעם השלישית נעצר על-ידי אנשי המודיעין הכללי הפלסטיני, ובמבצע "חומת מגן" – על-ידי צה"ל. מהתיאור הזה עולה שהדבקות במטרה הדריכה את צעדיו ולא כוונה אובדנית, ולנגד עיניו לא עמדה המתת עצמו,

את נפשם לעבור תהליך כזה או אחר של שכנוע כפוי או של תיקון מחשבה, שנהוג לכנותם "שטיפת מוח". אלה הם תהליכים נפשיים עמוקים, הנושאים פרי באינטראקציה שבין נסיבות מיוחדות לבין משתני אישיות רלוונטיים, אך לא זה המקום לדון בהם.

את שלוש תת־הקבוצות חוצה קריטריון מבדיל על־פי מין. מהמדגם מתברר שאת הנשים מאפיין העדר חברות קודמת בארגון, ויש מקום לזהות ולהבין את כלל המאפיינים המיוחדים להן.

סיכום

מטרתי במאמר הזה הייתה להציג את עקרונות מודל ההתנהגות של טייסי הקמיקזה ובאמצעותם להסביר את התנהגותם של המחבלים המפוצצים את עצמם. נמצא שהעקרונות האלה אכן משמשים כלי יעיל להסברת התנהגותם ותורמים להבנתה.

בתמצית, הממצא המרכזי הוא שהתנהגות המחבלים אינה בבחינת התאבדות. ממצא נוסף הוא שביסוד מניעיהם של המחבלים לפגוע עומדת תפיסתם שלפיה האיום הצבאי הנשקף מישראל הוא טוטלי, ולכן גם הפתרון חייב להיות טוטלי. לתחושת האיום הטוטלי מצטרפת גם תפיסה דתית טוטלית. יחד עם זאת התברר שהתפיסה הדתית היא משנית בחשיבותה בהשוואה לתחושת האיום על הקיום הפיזי, הגם שהתפיסה הדתית מלבה במידה ניכרת את תחושת האיום על הקיום הפיזי. כיצד ניתן להיעזר בממצאי המחקר הזה כדי לצמצם בדרך הלוחמה הפסיכולוגית (ל"פ) את תופעת המחבלים המפוצצים את עצמם?

יש להתבסס בעיקר על הממצא המרכזי, שלפיו אין למחבלים האלה כוונה אובדנית. העובדה שהמחבל אינו רוצה למות ופועל מתוך תפיסה שאין לו חלופת חיים מצביעה על כך שהצבת חלופה כזאת בפניו עשויה להניאו מלהתפוצץ. חלופת חיים משמעותה בראש ובראשונה הפחתת תחושתו של המחבל כי נשקפת סכנת מוות טוטלית לו, למשפחתו ולחברה הפלסטינית כולה. על יסוד הממצא שהחשש הדתי משני לחרדה הקיומית תתייחס החלופה שתוצג רק בעקיפין למצוותיה ולאיסוריה של דת האיסלאם.

איתור חלופות חיים ברמה האישית הקונקרטית יתבסס על החלוקה שחילקתי את אוכלוסיית המחבלים המפוצצים את עצמם לתת־קבוצות על־פי מניעיהם ועל־פי מידת העוצמה של המניעים האלה. ככלל, לאותה התנהגות עשויים להיות מניעים שונים בתכלית, ומכאן נגזרת החובה להתאים לכל תת־קבוצה את אמצעי ה"פ המתאימים לה.

המטרה היא אפוא לשנות את עמדתם של המחבלים המתכננים לפוצץ את עצמם – מה שיגרום להם לזנוח את דרכם הקטלנית ולדבוק בחיים. אולם מכיוון שבדרך כלל לא ידוע מיהו המחבל העתיד לפוצץ את עצמו, לא

נקמה זמני על מות חבר באש חיילי צה"ל), ולכן זה רק הגיוני שהיא תפסה את עצמה בתור בחורה אוטונומית ולא בתור שליחת ארגון אנונימית. נראה שהדבר נובע מכך שהיא לא הייתה חברה בארגון טרור קודם להתנדבותה, ולכן לא התנסתה באימונים צבאיים ולא צברה ניסיון קרבי. כתוצאה מכך המערך הנפשי שלה (ה־set) לא התגבש כהלכה.

גם מחבלת מתנדבת אחרת התחרטה לפני שביצעה את הפיגוע. גם החרטה הזאת נבעה מגיבוש בלתי מספיק של "מערך ההרגלים" בנפשה. בעוד היא מהלכת בזרם העוברים ושבים במערב ירושלים בחיפוש אחר בית־קפה כדי להתפוצץ בו, עלה לפתע במוחה שהיא עומדת להרוג נשים עם ילדיהן ואף משפחות שלמות, היושבות לתומן בבית־הקפה. התובנה הזאת שעלתה בה עירערה את רצף ההתנהגויות שהייתה אמורה לבצע. נוסף על כך אף ניקר בה הספק שמא המשלחים שלה עומדים לנצל את מותה כשהידית לתעמולת הארגון ותו לא, וכי אין חייה שלה מעניינים אותם כלל ועיקר. או אז, כאותם טייסי קמיקזה שנטלו עימם מצנח בניגוד להוראות, היא נטשה את תפקידה ונמלטה לבית דודתה בטול־כרם, שם עצרו אותה לאחר זמן מה חיילי צה"ל.

נראה אם כן כי אף שהמתנדבים שמחוץ לארגוני הטרור ספגו את המקורות הדתיים של האיום וכן חוו יום־יום את המתרחש בסביבתם, אין די במניע פרטי כדי לבצע עד תום פיגוע של פיצוץ עצמי, וכי מידה של אוטונומיה אישית מערערת את היכולת לבצע את הפיגוע.

ערעור רצף ההתנהגות עשוי להתרחש גם בנפשו של מי שהיה פעיל בארגון הטרור לפני שיצא לפיגוע הפיצוץ העצמי – כפי שעולה מדבריו של מחבל משנות ה־90. בחקירתו התברר שהוא חובב כדורגל ואף מתמצא היטב בהרכבן של הקבוצות בישראל. משנשאל אם היה מבצע פיגוע באיצטדיון כדורגל אילו הורו לו כך, השיב לאחר התלבטות שניכרה היטב בפניו: "לא הייתי יכול לעשות זאת במגרש כדורגל". הדברים משקפים אוטונומיות, לפחות ברמה ההצהרתית.

מניעים נבדלים

כפי שמצאתי אצל טייסי הקמיקזה, גם בניתוח דבריהם של המחבלים שעמדו פוצץ את עצמם נמצא שאין הם קבוצה מונוליטית, אלא ניתן למינם לכמה תת־קבוצות. ראשית, לאלה שהם חברי ארגון טרור ולא להם להתנדב לפוצץ את עצמם ללא קשר קודם לארגון כלשהו ועשו כן מאחר שחמתם בערה בהם עקב אירוע חיצוני ספציפי שחוו. הנעתה של תת־הקבוצה הראשונה עמוקה יותר מהנעתה של זו השנייה וטעונה יותר באידיאולוגיה הטוטלית.

תת־קבוצה שלישית כוללת מפגעים הנענים לפנייתם של נציגי הארגונים. אלה נבחרים אינטואיטיבית על־ידי המגייסים על־פי משתני אישיותם, אשר מטים מראש

- ישראל אורון (אוסטרִי), "הקשר שבין מלחמה להתאבדויות בישראל – ממלחמת העצמאות למלחמת המפרץ", **מגמות**, מ"ב, 4, עמ' 692–703, 2003 ב' שרי גולדשטיין-פרבר, "לוחמה פסיכולוגית בשטחים והפרופיל הנפשי של המפגע המתאבד", **מערכות**, 389, עמ' 16–29, 2003
- מאיר חטינה, **רדיקליזם פלסטיני: תנועת הג'יהאד האיסלאמי**, אוניברסיטת תל-אביב, מרכז דיין, 1994
- שאול משעל ואברהם סלע, **זמן חמאס**, הוצאת ידיעות אחרונות, פרק שלישי, 1999
- ראובן פז, **התאבדות וג'יהאד באיסלאם הרדיקלי הפלסטיני: הפן הרעיוני**, מרכז משה דיין ללימודי המזרח התיכון ואפריקה, אוניברסיטת תל-אביב, 1998
- ענת קורץ, **טרור איסלאמי בישראל**, פפירוס, אוניברסיטת תל-אביב, 1993
- אביבה שאבי ורוני שקד, **חמאס: מאמונה באללה לדרך הטרור**, הוצאת כתר, 1994
- שאול שי, **טרור בשליחות האימאם**, הוצאת המרכז הבינתחומי, הרצליה, 2001
- שאול שי, **השהידים – האיסלאם ופיגועי ההתאבדות**, הוצאת המרכז הבינתחומי, הרצליה, 2003
- Dolnik, A. (2003), "Die and Let Die: Exploring Links Between Suicide Terrorism and Terrorist Use of CBRN Weapons", **Terrorism**, 26, pp. 17-35
- Inoguchi, R. & Nakajima, T. (1958), **The Divine Wind: Japan's Kamikaze Force in World War II**, US Naval Institute, Annapolis, Maryland
- Maris, R.W., Berman, A.L., Silverman, M.M. (2000), **Comprehensive Textbook of Suicidology**, The Guilford Press, New York. Ch. 2
- Merari, A. (1990), "The Readiness to Kill and Die: Suicidal Terrorism in the Middle East", In: Reich, W. (Ed.), **Origins of Terrorism**, NY, Cambridge Univ. Press
- Moghadam, A. (2003), "Palestinian Suicide Terrorism in the Second Intifada: Motivations and Organizational Aspects", **Terrorism**, pp. 65-92
- Nagatsuka, R. (1973), **I Was a Kamikaze**, Macmillan Pub. Co. Inc., New York
- Shneidman, E. (1985), **Definition of Suicide**, John Wiley & Sons
- Warner, D. & Warner, P. (1982), **The Sacred Warriors: Japan's Suicide Legions**, Van Nostrand Reinhold Co.

מן המפורסמות הוא שלשם הצלחתה של לוחמה פסיכולוגית יש להכיר כהלכה את טבעו של קהל היעד ואת מטרותיו, יש לאתר את חסרונותיו ואת חולשותיו וכן יש לדעת מה מחזק ומעודד את התנהגותו

נותר אלא להשתמש בכלי תקשורת המיועדים לקהל הרחב, הכולל גם את קהל היעד לשינוי. (אגב כך יש לציין כי מכיוון שבמחבלים לא אותרה כוונה אוברדנית, הרי אין הבדל מהותי בינם לשאר המחבלים המבצעים פעולות טרור מסוגים אחרים. לפיכך ממילא כולל קהל היעד גם את אלה האחרונים).

כאשר יימצא ניסוח מתאים לתעמולה, שתציב חלופת חיים אישית למחבלים הרוצים לפוצץ את עצמם, יהיה מקום לתת את הדעת למקור שישלח את המסר. הניסיון הפסיכולוגי מלמד כי יעילותו של המסר לשינוי התנהגות תלויה במידת האמון שרוחש מקבל המסר כלפי שולחו. מובן שהמחבלים אינם נותנים אמון בגורמים ישראלים, ולכן אין בכוחם להציג בפני המחבלים חלופה לדרך המוות שבה בחרו.

מן המפורסמות הוא שלשם הצלחתה של לוחמה פסיכולוגית יש להכיר כהלכה את טבעו של קהל היעד ואת מטרותיו, יש לאתר את חסרונותיו ואת חולשותיו וכן יש לדעת מה מחזק ומעודד את התנהגותו. גם אם לקהילת המודיעין יש ידע מלא על כך, ברור שסיכויי ההצלחה להשפיע על המחבלים יגברו אם יסתירו את העובדה שמקור המסרים לשינוי הוא בישראל או אם יציגו אותם כנובעים מדמויות מפתח בחברה הפלסטינית או הערבית (בלשון מקצועית מכונה הדבר Gray/Black Propaganda). במקביל יהיה מקום לחזק באמצעות מסרים מתאימים אותם חלקים בחברה

הפלסטינית שאינם רואים בישראל סכנה טוטלית וכי ניתן להידבר איתה.

והערה לסיום: כידוע, מטרתה של הלוחמה הפסיכולוגית היא להשפיע על התנהגותו של האויב וכך לסייע לצבא להילחם בו. אך מטרת העל של הלוחמה הפסיכולוגית היא לסייע בהשגתן של המטרות הלאומיות, שיעדי הצבא נגזרים מהן. לכן לשם הפעלה נבונה של לוחמה פסיכולוגית בנושא כלשהו על המדינה לנסח סוף-סוף את יעדיה בשטחי יהודה, שומרון ועזה.

מקורות

- ישראל אורון (אוסטרִי), **ההתאבדות על פני יובל שנים למדינה – מבט אפידמיולוגי**, (דו"ח מחקר), האוניברסיטה העברית, המכון לקרימינולוגיה, 2001
- ישראל אורון (אוסטרִי), **מוות, אלמוות ואידיאולוגיה: עיון פסיכולוגי בשאלה מדוע הסכימו נידוני אצ"ל ולח"י לעלות לגרדום**, משרד הביטחון – ההוצאה לאור, 2002
- ישראל אורון (אוסטרִי), **טייסי הקמיקזה היפנים כמודל פסיכולוגי לניתוח "פיגועי התאבדות" באזורנו** (דו"ח מחקר), המכון לקרימינולוגיה, האוניברסיטה העברית, 2003 א'

פענוח מודיעין בזמן אמת מכלי-טיס בלתי מאוישים

למודיעין חוזי מכלי-טיס בלתי מאוישים יש יתרונות רבים, אך אלה עלולים ללכת לאיבוד כתוצאה מצרכנים שאינם יודעים לנצל כראוי את האמצעי הזה המועמד לרשותם

רס"ן חן

הניידות של האמצעי, בזווית ההסתכלות על השטח, בגזרת התצפית ובטווח הפענוח האפשרי בהתאם ליכולות האופטיות. בעוד שתצפית קרקעית היא נייחת וצופה בזווית שטוחה, בעלת הסתרות רבות, לגזרה מוגבלת בטווח ובשדה הראייה, הרי תצפית מוטסת מאוישת צופה בזוויות תלולות יותר, אך במגבלות טווח האיום על כלי-הטיס. לעומת זאת, תצפית מכלי-טיס בלתי מאויש (כטב"מ) מוגבלת פחות ויכולה – בדרך כלל – לבצע את משימותיה ממש מעל המטרות ומכיוונים שונים.

באשר לאיכות האופטית של אמצעי התצפית, הרי לתצפית קרקעית קבועה יש יכולת לתפעל אמצעים גדולים ואיכותיים, אך עבירות האטמוספירה בגובה נמוך מגבילה את התצפית ברוב ימות השנה. בעוד מטוסים מאוישים הם גדולים דיים על מנת לשאת מטען ייעודי (מטע"ד) איכותי ובתנאי

עבירות אטמוספירית טובים יחסית, נדרשים למטוסים האלה מערכות ייצוב מורכבות ויקרות. כלי-טיס לא מאוישים, לעומת זאת, מוגבלים בכושר הנשיאה שלהם, ולכן המטע"דים שלהם קטנים יותר – מה שמקטין את טווח התצפית שלהם בהשוואה לאמצעים האחרים. עם השתכללותם של אמצעי התצפית המוטסים וההתפתחות המואצת בתחום של כלי-הטיס הבלתי מאוישים, משתכלל במקביל מקצוע הפענוח במדיום הזה. לצד המקצוע של מפענח תצ"א קלסי (המצולם על סרט צלולואיד ולכן מכונה גם עותק קשה) צומח מקצוע צעיר בהרבה: מפענח של עותק חי, כלומר מפענח של תמונה דינמית בזמן התרחשותה.

ויזינ"ט, מודיעין החוזי, הינו תחום רחב של אמצעים לאיסוף מודיעין – החל מתצפיות קרקעיות, הקיימות משחר ההיסטוריה, ועד לתצלומי לוויין בתחומי תדר שונים. לוויזינ"ט חשיבות רבה מאוד ביצירתה ובהשלמתה של תמונת המודיעין בכל הרמות – הטקטי, האופרטיבי והאסטרטגי.

על אף חשיבות עדכניותו של המודיעין החזותי לניהול הקרב ולקבלת החלטות, הנושא הזה הוא אחת המכשלות הגדולות עקב בעיות טכנולוגיות, בעיות

בפיתוח ובפענוח של סרטי צילום או קשיי תקשורת ואינטגרציה של מידע מתצפיות זמן אמת.

יתרונות המודיעין החזותי מצויים באמינות המידע המופק מהאמצעים האלה ובזמינותם. חסרונות הוויזינ"ט הם בתחום החדירות, סינון כמויות המידע הגדולות והרגישות של רוב האמצעים

לתנאי מזג אוויר קשים.

כדי לנצל בצורה מיטבית את ממד החוזי יש להתגבר על מכשלת העדכניות של החומר הוויזינ"טי המופק. היכולת הזאת מתאפשרת באמצעות שימוש באמצעי חוזי בזמן אמת. קיימות טכניקות אחדות להפקת חוזי בזמן אמת:

- תצפית קרקעית.
- תצפית אווירית ממטוס מאויש.
- תצפית אווירית ממטוס לא מאויש.

ההבדלים בין הטכניקות האלה מצויים במידת

על אף חשיבות עדכניותו של המודיעין החזותי לניהול הקרב ולקבלת החלטות, הנושא הזה הוא אחת המכשלות הגדולות עקב בעיות טכנולוגיות, בעיות בפיתוח ובפענוח של סרטי צילום או קשיי תקשורת ואינטגרציה של מידע מתצפיות זמן אמת

קצין מודיעין

זו ניתן ליצור גם אצל מפענחי עותק רך. הן מפענח של עותק קשה והן מפענח של עותק רך יכולים להשוות את התמונות שבידיהם לתמונות מגיחות קודמות ובדרך זו לזהות שינויים באזור העניין.

מל"ט "גלובל הוק"

תצפית מכלי-טיס בלתי מאויש (כטב"מ) - בניגוד לתצפית ממטוס מאויש - מוגבלת פחות ויכולה בדרך כלל לבצע את משימותיה ממש מעל המטרות ומכיוונים שונים

בעוד שעותקים קשים ורכים ניתן לחלק בין מפענחים רבים, הרי מפענח של עותק חי מתמודד יחיד מול התמונה. במקרה הטוב נמצא לצידו מפענח נוסף כעין שנייה. המורכבות הרבה הכרוכה בשמירת הכשירות המבצעית של מפענחי כטב"מ מכתובה מספרי מפענחים מצומצמים ביותר, כך שכל מפענח מוכשר ומוסמך לכל המשימות בכל הגזרות בביטחון שוטף ובחירום. לגישה הזאת חסרונות רבים, אך היא כיום כורח המציאות.

הפתרון הניתן במשימות הדורשות דיוק רב בפרטים קטנים שמחייבים התמחות ייעודית הוא עבודה בצמוד למומחה גזרה, שמספק צי"ח שוטף במהלך הגיחה ומנהל דו-שיח רצוף עם מפענח העותק החי. משימה כזאת דורשת ניסיון ייעודי ורמה גבוהה של שיתוף פעולה בין שני הגורמים. כדי ששיתוף הפעולה יצליח, יש להכין עזרים מודיעיניים איכותיים ולבצע תהליך מפורט ומקצועי.

הממד של טכניקות הפענוח

מפענח עותק קשה עובד בדרך כלל בתמונה תלת-ממדית (סטראוסקופית). התמונה הזאת מקילה על מציאת תוואי שטח, ביצורים והסוואות. פענוח עותק קשה מתבצע מהגדול לקטן: התמצאות בשטח, חיפוש חשודים ופענוחם. חשוב להדגיש שהתמונה בעותק קשה מצולמת ממקום אחד בלבד – אנכי או אלכסוני, אבל אחד בלבד – כך שמה שהוסתר על-ידי תבליט או תכסית יישאר מוסתר.

עד הזמן האחרון הוגדר המקצוע "מפענח עותק חי" כנגזרת של המקצוע "מפענח עותק קשה", וקורסי ההכשרה לשני המקצועות האלה היו דומים מאוד. הצורך להגדיר מחדש את המקצוע של מפענח עותק חי עלה מגורמי מטה ומהיחידות המפעילות אמצעי חוזי בזמן אמת עקב החשיבות והייחודיות של משימות המערך. תהליך ההגדרה מחדש הואץ עם הקמתו של בית-הספר למקצועות הכטב"מ, שבתוכו משולב קורס ייעודי למפענחי חוזי חי מוטס.

על מנת להבין את מקצוע הפענוח יש לדון בשאלות הבאות:

- מהו פענוח, ומהם הכישורים הנדרשים למפענח?
- מהם ההבדלים בין פענוח של עותק קשה לפענוח של עותק רך (תצלום אוויר דומם על גבי צג מחשב) ושל עותק חי?
- מהם תפקידיו של מפענח עותק חי בעת משימה?
- מהו היקף הידע שחייב להיות למפענח?

הממדים שבהם מתבצעת עבודת המפענח

ממד הזמן

כשמפענחים עותקים קשים או רכים, מפענחים למעשה תמונות מהעבר הקרוב או הרחוק. בעותק חי מפוענחות תמונה או סיטואציה דינמיות המתפתחות ומשתנות בזמן הצילום עצמו.

הממד של קבלת ההחלטות בזמן הפענוח

הזמן העומד בפני המפענח בעותק קשה או רך לפתרון דילמות הינו "בלתי מוגבל" במובן זה שהתמונה נשאת מול עיניו ככל שנודרש. באווירה מבצעית קיים הגורם של לחץ זמן, וקיים הרצון להגיע להספקי פענוח גבוהים, אך בפועל ניתן לחלק את עבודת הפענוח בין מפענחים שונים בכל רגע נתון.

מפענח של עותק חי מוגבל למשך התרחשותו של המאורע המודיעיני, שלעיתים אורך כהרף עין ולעיתים הינו ארוך ביותר. על סמך פענוח המאורע נדרש המפענח לדווח על ממצאיו ולהמשיך ברכיפות לבצע את משימתו בהתחשב בנתונים שפיענח זה עתה. העבודה הזאת דורשת ריכוז גבוה לאורך זמן, ביטחון עצמי ויכולת לקבל החלטות בזמן אמת.

ממד הידע הנדרש

כיום נהוג שמפענחי עותק קשה מתמחים בגזרה מסוימת. לגישה הזאת יתרונות ברורים: המפענח מכיר היטב את הגזרה ואת אמצעי הלחימה המצויים בה, וקל לו לזהות כל שינוי – בהיערכות, בתשתית וכו'. התמקצעות מעין

לבסוף יש לציין את יכולת התצפית מכיוונים שונים באמצעות כלי-טיס לא מאויש, כלומר את היכולת לקבוע זווית אופטימלית – תלולה יותר או שטוחה יותר – לפענוח ולזיהוי רכיבים מוסתרים.

הממד של סביבת העבודה

מפענח של עותק קשה ושל עותק רך עובד לבדו בעמדת העבודה שלו מול חומר סופי ומוכן. מפענח של עותק חי מצוי בסביבת עבודה שבו הוא חלק מצוות הטיסה המבצע את המשימה. המפענח עובד באווירה מבצעית של זמן אמת וחייב להפיק את תוצריו במהלך אותה משימה על כל מגבלותיה. לממד הזה יש השפעות רבות נוספות שעליהן אעמוד בהמשך.

המאפיינים של עבודת מפענח כטב"מ

- כאמור, מפענח כטב"מ מבצע את עבודתו כשהוא חלק אינטגרלי מצוות ההטסה של המטוס. עבודה זו כוללת את המרכיבים הבאים:
- לימוד המשימה ותכנונה לפרטיה.
- תפעול המצלמה ליצירת תמונה מיטבית ביום ובלילה.
- ניווט המצלמה והזדהות בשטח.

מפענח עותק רך עובד בדרך כלל בעותק דור-ממדי, אם כי ישנה אפשרות ליצור תמונות תלת-ממדיות מעותק כזה. בעותק דור-ממדי קשה למדי להבחין בפרטים קטנים של תבליט, בביצורים ובהסוואות. קל למדי לשנות מצבי זום של תמונות ועל-ידי כך לשפר את החיפוש אחר מטרות בעלות חתימה אופטית גדולה בזום רחוק. גם במקרה של עותק רך הפענוח יהיה בדרך כלל מהגדול לקטן, וזווית הצילום תהיה אחת ויחידה.

בעותק חי, המועבר מכלי-טיס בלתי מאויש, התמונה המצולמת היא דור-ממדית בלבד. התנועה הבלתי פוסקת של המטוס גורמת בפועל לשינוי תמידי בזווית הצילום – מה

התנועה הבלתי פוסקת של המטוס גורמת בפועל לשינוי תמידי בזווית הצילום – מה שמסייע למוח המפענח "לבנות" תמונה תלת-ממדית של האתר המצולם

שמסייע למוח המפענח "לבנות" תמונה תלת-ממדית של האתר המצולם. לשם כך יש צורך בצפייה רצופה בתמונה והתעמקות בפרטים הקטנים: גדרות, תולדות, עצים, מבנים, נקודות חשודות, מחפורות וכדומה. הטכנולוגיה של תמונת וידאו גורמת למצב שבו מופיעים פרטים שונים בפתאומיות בתמונה מעבר לזום מסוים. הדבר נובע מכושר ההפרדה של המצלמה ומהעובדה שהמצלמה מצלמת בפיקסלים בדידים, והרזולוציה המופקת היא סופית. עובדה זו מחייבת עבודה מהקטן לגדול: בניית תמונת המטרה לפי צבר הפרטים שלה.

- סריקת השטח למציאת המידע שמחפשים.
- פענוח התמונה – מתן משמעות מודיעינית לתמונה המצולמת.
- הפצת המידע לצרכנים הזקוקים לו.

למעשה ניתן להסתכל על עבודת המפענח בזמן אמת כמייצגת את המעגל של עבודת המודיעין הקלסית: קבלת צי"ח, איסוף מידע עליו, ביצוע מחקר והערכה של אותו מידע והפצת התוצרים תוך כדי הגדרת צי"ח המשך בזמן אמיתי.

הייחוד בהסתכלות מהזווית הזאת הוא התובנה כי למעשה מבצע מפענח תמונה חיה מחקר מודיעיני שוטף ורצוף ברוב מהלך עבודתו. הצורך לבצע מחקר שוטף מצריך ידע מקיף וניסיון מקצועי רב על מנת להפיק את מרב המידע המצוי בסיטואציה המצולמת בזמן התרחשותה.

תכנון המשימה

כשמתכננים משימת מודיעין בזמן אמת יש לשים לב לפרטים שישיעו על קבלת ההחלטות במהלך המשימה. במשימות של איסוף מודיעין שוטף חשוב להשיג מראש את מרב המידע על היעד, נתונים מפורטים

על קשרים אפשריים ליעדים אחרים באזור, מידע על שגרת ההתנהגות של היעד ושל סביבתו ופרטים נוספים כגון אלה. במודיעין מלווה מבצע חייב המפענח להיות מעודכן גם בפרטי המבצע לפי שלביו ונהליו. הבנת הנתונים האלה תסייע לצוות הכטב"מ לקבל את ההחלטות הנכונות בנוגע לפענוח היעד במהלך המשימה.

תפעול המצלמות

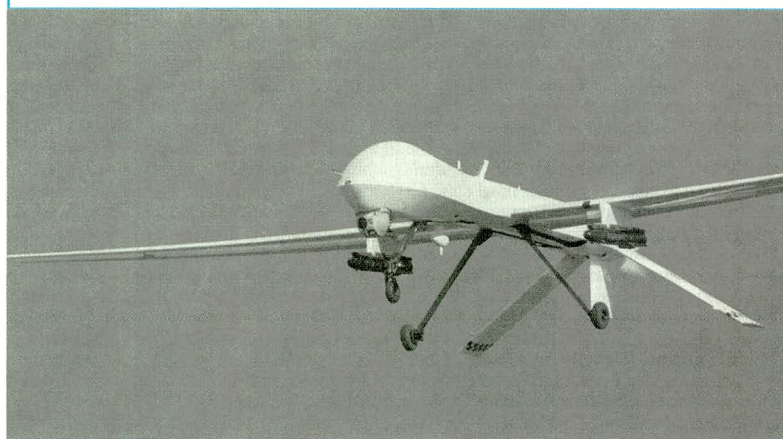
כפי שניתן להבין מהדוגמאות הקודמות, ישנה חשיבות רבה לדקויות הפענוח ולתגובה זריזה לאירועים המתרחשים בזמן אמיתי. העובדות האלה מחייבות את מפענח הכטב"מ להיות גם מתפעל המצלמה. למטוסים לא מאוישים יש סוגים רבים של מצלמות לתצפיות יום ולילה. לכל מצלמה יש ביצועים שונים וכיולים שונים, כך שלמעשה על המפענח להיות טכנאי של כמה סוגי מצלמות בטכנולוגיות שונות. ה"טכנאות" הזאת כוללת ייצור תמונה מיטבית בשעות עבודה שונות ובתנאים אטמוספיריים שונים.

המשמעות של תמונה מיטבית תלויה בסוג המידע שברצוננו להשיג. למשל, לעיתים נעדיף להקטין את רמת הקונטרסט ולהעלות את רמת הבהירות. במצב זה ייראו על המסך פרטים מעטים בלבד, אך ניתן יהיה להבחין בפרטים הנחוצים לפי הצי"ח.

ניווט המצלמה והזדהות בשטח

למתפעל המצלמה חייבת להיות מיומנות ניווט באמצעות עזרים שונים (מפה, תצלום אוויר וכדומה) ובנתוני שטח מגוונים כדי שיוכל לתת מענה לכלל המשימות שבהן יש לו כשירות מבצעית. מיומנות הניווט הזאת חייבת להיות דו-כיוונית:

מל"ט "פרדיטור"

היכולת של הכטב"מ להעביר תמונה בזמן אמת למקומות מרוחקים מנוצלת היטב על-ידי הצרכנים

- הוא חייב להיות מסוגל למצוא מטרה בשטח (למשל בית במחנה פליטים) לפי עזרים (למשל נקודת ציון על מפה) במהירות ובדיוק מושלם.
- הוא חייב להיות מסוגל לאתר על המפה (או על תצלום אוויר) את נקודת הציון של מטרה בשטח שמצא המפענח תוך כדי סריקה. (מידת הדיוק הנדרשת היא של מטרים בודדים).

אם נוסף לכך את העובדה שעזרי הניווט הם לעיתים לא מעודכנים (למשל המפה מיושנת ותצלום האוויר עתיק) ושקיימים לא פעם הפרעות מזג אוויר, כגון אובך ועננים, נגלה כי אנו דורשים רמת ניווט גבוהה ביותר. טעות איתור קטנה היא ההבדל בין ביצוע לאי-ביצוע של המשימה במקרה הטוב. במקרה החמור עלולה טעות הניווט להוביל לתקיפתו של יעד לא נכון.

סריקת שטח למציאת מטרה

בעותק קשה או רך סורק המפענח את התמונה הקפואה שצולמה ומחפש את המידע המבוקש. בעותק חי מתבצעת הסריקה בזמן התרחשותם של האירועים. מפענח בעותק חי מבצע כמה טכניקות של סריקה:

- סריקה שיטתית – חיפוש מטרות לפי היגיון מודיעיני.
- מארב – המתנה בנקודה מסוימת להתרחשות אירוע.

- "ביקור בית" – דילוג בין כמה אתרים לחיפוש אחר מטרה או "שמירת" מטרה (ניצול המטע"ד לטיפול ביותר ממטרה אחת בזמן נתון).
- תצפית על אזור קטן בניסיון לאתר קצה חוט להמשך המשימה.

ההיגיון של הסריקה, הקצב שלה ונתוני המצלמה בזמן העבודה ייקבעו לפי נוחות המפענח לטובת אמינות העבודה, מהירות השלמתה ויעילות ביצועה.

פענוח התמונה

תמונת וידיאו (ביום ובלילה) בנויה מפיקסלים בדידים המצולמים על-ידי הגלאים. המשמעות הפענוחית היא שלכל מצלמה יש סף שמעבר לו אין

היא יכולה להבחין בפרטים בזום המקסימלי. הנתון הזה גם גורם לכך שפרטים שונים מופיעים ונעלמים בפתאומיות, ויש להתאים את תמונת המצלמה לרמת הפירוט הנדרשת בצי"ח.

גורם משפיע נוסף על הפענוח הוא המצב האטמוספירי (לחות, עננות, עשן וכו') שבגללו פרטים זהים נראים אחרת בשעות שונות של היממה. גם לזווית של השמש יש השפעה רבה על האופן שבו אנו רואים דברים ולכן גם על הפענוח.

אף שהמוניטור מראה לצופה בו תמונה שלכאורה מוכרת לכל אחד, הרי הפרטים המופיעים בו ורצף האירועים שקרו לאורך זמן המשימה הם למעשה חומר הגלם שאיתו עובד המפענח. רק מי שידע את כל סכום המידע יכול לתת תשובה מודיעינית אמינה ומלאה.

הפצת המידע לצרכנים

עבודה בזמן אמת מתבצעת בדרך כלל מול צרכן יחיד ומוכר, והמידע מופץ אליו בלבד. לעיתים מתגלה תוך כדי העבודה מידע המעניין גורמים נוספים. במקרה כזה ימסור צוות הכטב"מ את המידע הזה לגורם הרלוונטי – לפי מידת דחיפותו של המידע (אף שייתכן כי אין בנמצא צי"ח ספציפי לאותו נושא).

העברת התמונה לצרכנים

היכולת של הכטב"מ להעביר תמונה בזמן אמת למקומות מרוחקים מנוצלת היטב על-ידי הצרכנים. למשימות הכטב"מ יש כמה סוגים של צרכנים:

- הסוג הראשון מיומן בעבודת הכטב"מ. צרכנים כאלה מספקים צי"ח איכותי, וצי"ח ההמשך שלהם ממוקד ומקצועי. העבודה עם צרכנים כאלה מתבצעת בשיתוף פעולה הדוק.

בדרך כלל האובייקט שבו אנו מעוניינים יסתיר את פעילותו באמצעות הסוואה והונאה, ואנחנו נחפש רמזים חלקיים וקצה חוט להשגת המידע. הדרך להשגת המידע באופן מקצועי ואמין היא להשתמש בשירותיו של מפענח מקצועי ומיומן

- הסוג השני של הצרכנים הוא אנשי מודיעין שהם מומחים בתחומם ומסתייעים בכטב"מ להשלמת נתונים שחסרים להם. לצרכנים האלה יש ידע מצוין בגזרתם ובתחום עיסוקם, אך עבודתם בתחום זמן האמת לוקה בחסר. בדרך כלל יהיה צי"ח המקור במשימות האלה איכותי ומקצועי, אך לעיתים יהפוך צי"ח ההמשך למבולבל ולשגוי עקב אי-הבנת היתרונות של האמצעי וניסיון לכוון את מפענח הכטב"מ לפי ההבנה השגויה הזאת.

הסוג השלישי של הצרכנים הוא אנשי מודיעין שטח במשימות של ליווי מבצע (צי"ח מלווה). הצרכנים האלה יושבים בצמוד לאנשי האג"ם, הצופים אף הם בתמונת הכטב"מ, ומנהלים את המבצע לפי התמונה המוצגת בפניהם.

- על הצרכנים האלה מופעלים לחצים שונים מצד מפקדת המבצע לתת תשובות בזמן קצר ולהוכיח את המידע על הצג. צי"ח מהסוג הזה יהיה קרוב לוודאי קופצני ומבולבל ועלול לגרום לחיכוכים עם צוות הכטב"מ. על הצי"ח המלווה מבצע להיות משולב באופן מוחלט בתוכנית האיסוף הרגילה ולהגדיר מקרים ותגובות ברורים.

במשימות מסוימות צופים בתמונת זמן האמת בכירים כגון אלופי פיקוד, מפקד חיל האוויר ואפילו גורמים מדיניים רמי דרג. השפעת המידע הזה, אם יובא לידיעתו של המפענח, עלולה לפגוע בביצועיו ובריכוזו ולכן גם לפגוע בביצוע המשימה.

לצפיית הצרכן בתמונה יש יתרונות רבים:

- הבנת המצב בשטח.
- עדכון צי"ח בזמן אמת.
- תיקון צי"ח שגוי.
- אימות פרטים חסרים.
- במקרה שמדובר בצרכן מקצועי בתחום הפענוח, ניתן להתייעץ איתו בנוגע לפענוח.
- יחד עם זאת יש לצפיית הצרכן בתמונה יש גם חסרונות עקרוניים:
- צרכן הצופה בתמונות נוטה לתת הגדרות צי"ח לקויות ומנסה להשלימן תוך כדי צפייה.
- הצרכן עלול להתפתות לפענח את התמונה, אף שאין הוא מוכשר למשימה הזאת.
- הצרכן עלול לדרוש לנהל את המצלמה במקום שינהל את הצי"ח ("תכניס זום, תוציא זום" במקום "חפש רכב מסוים במתחם").
- צרכן בלתי מקצועי שמזהה אירוע במקביל או לפני מפענח עלול להתייחס בחוסר אמון למפענח ולא

מל"ט "הרמס" מתוצרת ישראל

סיכום

פענוח תמונה של עותק חי שייך לתחום של מודיעין הוויזינ"ט. התחום הזה מתפתח מאוד בשנים האחרונות הן במישור הטכנולוגי והן במישור התו"ל. פענוח זמן אמת בכטב"מ הוא תת-תחום מרכזי וחשוב ביותר. כדי לנצל באופן מושכל את היכולות המבצעיות עלינו לטפל בשני תחומים עיקריים:

- הכשרת צוותי כטב"מ מקצועיים בתחומי ידע נרחבים – טכניים, מודיעיניים, אוויריים, ומבצעיים.
- מולם עלינו לתת את הדעת להכשרת צרכני המידע הזה, כך שיפיקו את המרב מאמצעי חוזי כה איכותי במשימות השונות.

בהסתכלות לעבר העתיד עולה כי עם השתכללות הטכנולוגיות והכנסת עזרי פענוח ממוחשבים וחישובים מתקדמים בעלי טווחים וכושר אבחנה טובים יותר, מתחדדים יותר ויותר נושאי הידע וההכשרות של מפעילי הכטב"מ. הקמת בית-הספר לכטב"מ הוא בהחלט צעד בכיוון הנכון, אך אסור לנוח על זרי הדפנה ולהסתפק בחידוש הזה, אלא יש להמשיך ולפתח את המקצוע לצורכי העתיד הנראה לעין.

לנצל את האמצעי העומד לרשותו.

- צרכן לא מקצועי, שלא הבחין באירוע שעליו מדווח המפענח, עלול שלא להאמין למידע (כיוון שהוא לא ראה אותו) ולשלול את הנתונים המסופקים לו. עבודה עם צרכן לא מקצועי בפענוח חוזי בזמן אמת אני נוהג להשוות לעבודת גינקולוג: בבואנו לגינקולוג לבדיקת אולטרה-סאונד, מופיעה על הצג תמונה מטושטשת וקופצנית, ומתוכה מבחין הצופה

בפרטי העובר, בצורת הפנים, באצבעות כף יד ואפילו במין העובר. למרבה הפלא, באותו זמן מפענחים הרופא או הטכנאי המיומן את תקינות פעולתם של שסתומי הלב, את תפקודה של שלפוחית השתן, את מידת הדיוק בפרופורציות הגפיים ועוד עשרות

בהסתכלות לעבר העתיד עולה כי עם השתכללות הטכנולוגיות והכנסת עזרי פענוח ממוחשבים וחישובים מתקדמים בעלי טווחים וכושר אבחנה טובים יותר, מתחדדים יותר ויותר נושאי הידע וההכשרות של מפעילי הכטב"מ

בדיקות מקצועיות לפי פרוטוקול מחייב.

כפי שהאולטרה-סאונד הינו הדמיה של העובר באמצעות גלי קול, כך תמונות הווידאו של מצלמות המודיעין הן הצגה של אור נראה או הדמיה תרמית של אזור. בדרך כלל האובייקט שבו אנו מעוניינים יסתיר את פעילותו באמצעות הסוואה והוואה, ואנחנו נחפש רמזים חלקיים וקצה חוט להשגת המידע. הדרך להשגת המידע באופן מקצועי ואמין היא להשתמש בשירותיו של מפענח מקצועי ומיומן.

נושאות המטוסים והלוחמה האווירית מהים במלחמת העולם הראשונה בארץ-ישראל

מול חופי ארץ-ישראל התפתחו במלחמת העולם הראשונה – לראשונה בהיסטוריה הימית העולמית – המטוס הימי ונושאת המטוסים למערכת לחימה מרכזית רבת עוצמה ורבת השפעה. המאמר מספר את סיפורה של שייטת נושאות המטוסים הבריטית שפעלה מול חופי ארץ-ישראל וחוללה מהפכה בלוחמה הימית

רס"ן דב
ד"ר ברוך רוזן

מבוא

המאמר הנוכחי דן בהתפתחותה של לוחמת נושאות המטוסים הימיים (Seaplane Carriers) לאורך חופי ארץ-ישראל במלחמת העולם הראשונה. היה זה השלב שקדם להופעת לוחמת נושאות המטוסים (Aircraft Carrier) בכל ציי העולם. עיקרי תורת הלחימה אוויר-ים-יבשה שהתפתחו אז מול חופי ארצנו הופיעו שנית, ובהיקף גדול הרבה יותר, רק בלוחמת הים הכבדה באוקיינוס השקט במלחמת העולם השנייה.¹

במאה ה-16 הייתה ספינת המפרש נושאת התותחים כלי המלחמה הגדול והמורכב ביותר ואמצעי ההשתלטות העיקרי של המעצמות הימיות האירופיות על העולם.² כתוצאה מהמהפכה התעשייתית הוחלף כלי השיט המלחמתי הזה בספינת הקיטור

החליפה את ספינת התותחים כפלטפורמת הלחימה העיקרית בלוחמה על הים ומהים. הופעתה של נושאת המטוסים והתפתחותה היא נושא חשוב בחקר ההיסטוריה של המלחמות, ובכללן המלחמות במזרח התיכון.

התגבשות הכוחות הלוחמים והחזיתות בזירת הלבנט במלחמת העולם הראשונה

כידוע, המטוס ככלי טיס צבאי הופיע לפני מלחמת העולם הראשונה במלחמות שהיו בשולי האימפריה הטורקית – בלוב ובבלקנים. טרם המלחמה כבר הופיעו מטוסים

צבאיים טורקיים בשמי ארץ-ישראל, שהייתה חלק מהקיסרות העות'מנית.³ בהכנות לקראת מלחמת העולם הראשונה הניחו גופי מטכ"ל בארצות שונות כי המטוס ישמש בעיקר לצורכי תצפית וריגול,

ולכן הוא היה מרכיב תקני בצבאות ובצייים של המעצמות שעתידות היו להשתתף במלחמה, ובכלל זה באזור המזרח התיכון. באותן שנים פותחו בארצות שונות גם מטוסים הממריאים מהים ונוחתים עליו. יכולת טכנית זו משכה את לב מפתחי המטוסים הראשונים, כי היא חסכה את הצורך לבנות שדות תעופה.

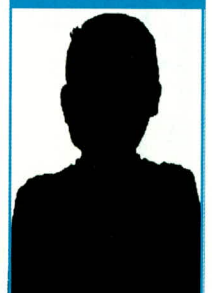
הופעתה של נושאת המטוסים והתפתחותה היא נושא חשוב במחקר ההיסטוריה של המלחמות, ובכללן המלחמות במזרח התיכון

נושאת התותחים, שהונעה מאוחר יותר באמצעות מנועי בערה פנימית. בשנים 1920 – 1940 הובהר כוחו המכריע של המטוס בלוחמת היבשה והים, ונושאת המטוסים

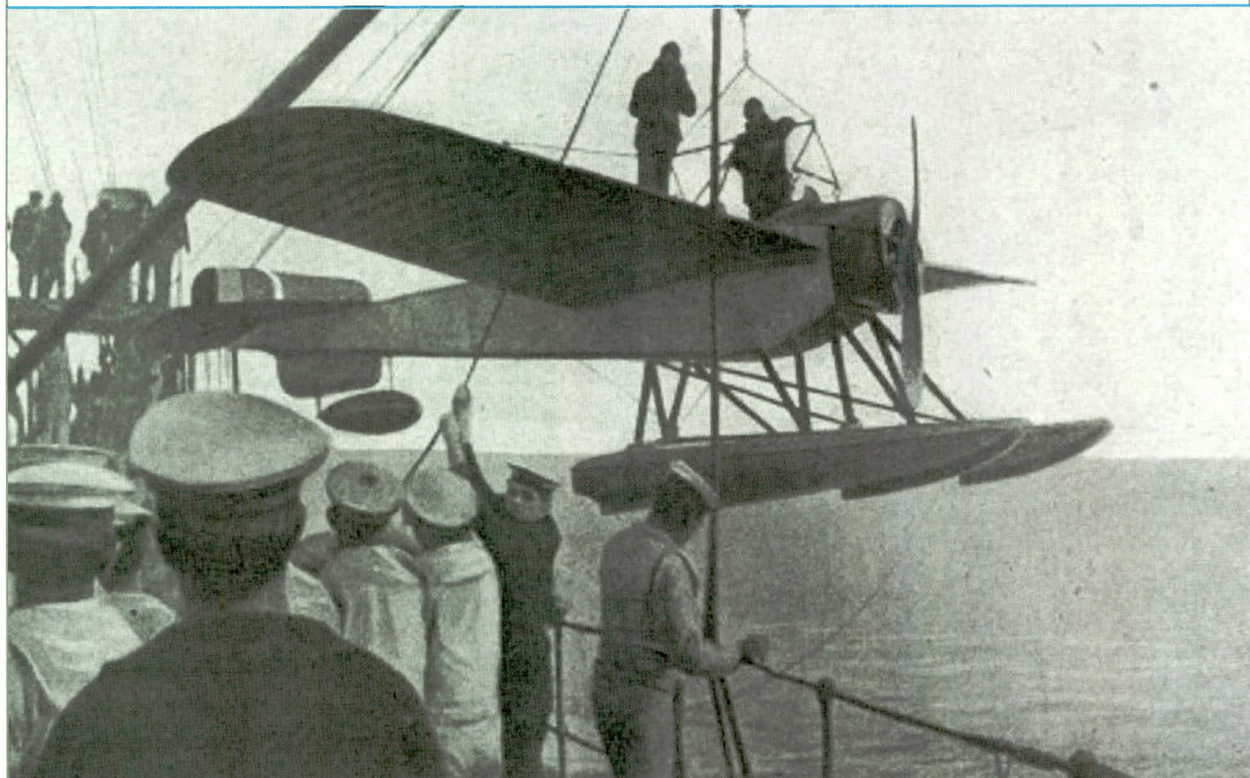
ד"ר ברוך רוזן
היסטוריון ימי

רס"ן דב
מודיעין חיל הים

מטוס ימי צרפתי מסוג "ניופורט" מועלה אל נושאת מטוסים

השיט בתעלת סואץ, אליה וממנה, על השיט בין מושבות צרפת בצפון אפריקה לצרפת ועל השיט המקומי בים התיכון. כדי לרכז את מעט הכוח שעמד לרשותם במשימתו הראשית – הגנה על התעלה – פינו הבריטים באוגוסט ובספטמבר 1914 את כוחותיהם ואת הכוחות המצריים מחצי האי סיני.

ב־8 בדצמבר 1914 הכריזה בריטניה שמצרים היא ארץ חסות בריטית, ובריטניה וצרפת החלו בונות כוח להגנת התעלה. ברור היה לשניים, ומאוחר יותר גם לאיטליה, בעלת בריתן, כי כדי לאבטח את השיט בים התיכון ובתעלת סואץ, להגן על חופיהן וליצור איום מהים על האויב יש להשיג שליטה ימית במזרח הים התיכון. לבניין הכוח הימי שישלוט באזור זה הועברו למצרים כלי שיט צבאיים מצרפת, מבריטניה ומרוסיה, ובשלהי המלחמה אף הובאו לשם משחתות יפניות. עיקר המאמץ שהיה צפוי לציי בריטניה וצרפת היה מאבק נגד הצי הגרמני על השליטה בים הצפוני, באוקיינוס האטלנטי ועל כלל התחבורה הימית בעולם. לכן מרכיבי הכוח הימי שהוקצו למזרח הים התיכון היו ברובם אוניות מלחמה מיושנות או אוניות אזרחיות שהפכו בצוק העיתים לכלי מלחמה.

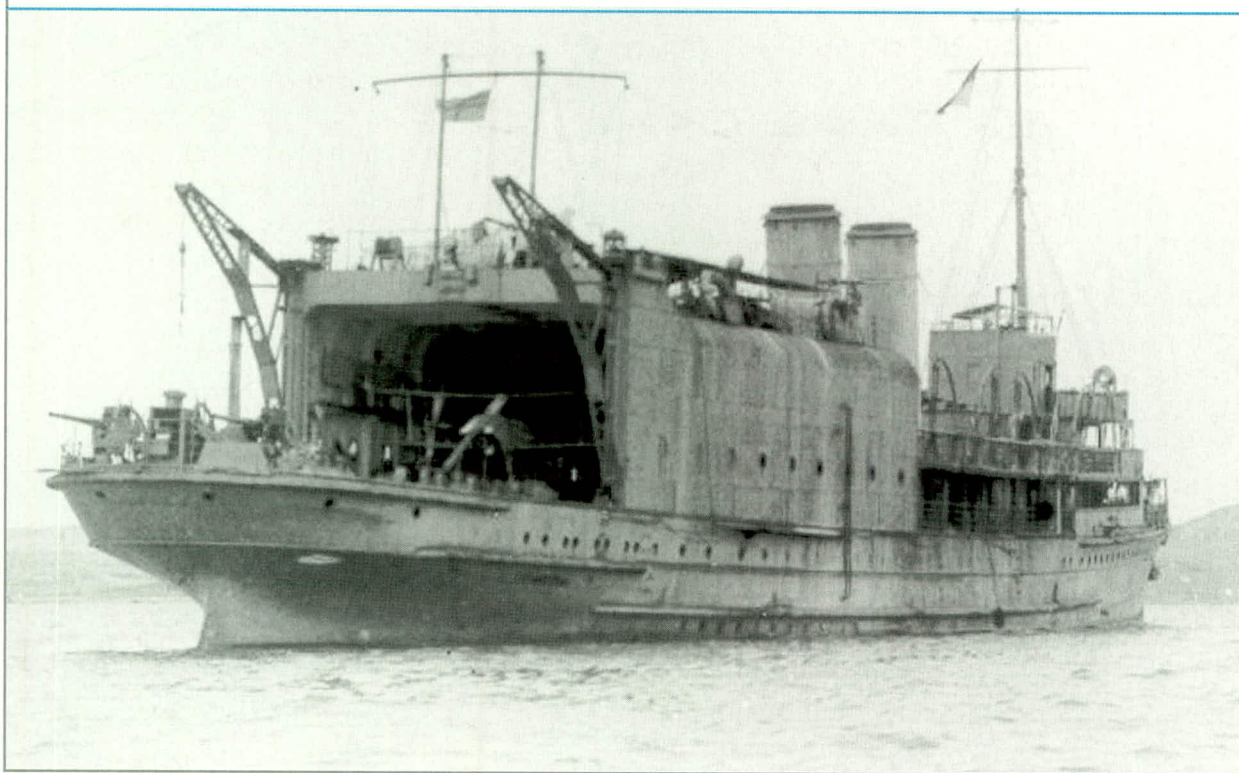
באותה העת הובאו למצרים במסגרת ההכנות להגנתה מטוסים בריטיים ומטוסים ימיים צרפתיים. כל המטוסים – לפי הדוקטרינות של אותה התקופה ולפי מתאר המלחמה שצפו מפקדי הצבאות – נועדו לתפקידי סיור.⁶ שבעה (יש המדווחים על חמישה) מטוסים צרפתיים

תהליך ההכרזה על מלחמת העולם הראשונה והתגבשות הכוחות הצבאיים שניצבו אלה מול אלה במזרח התיכון נמשכו זמן לא מבוטל. גרמניה הכריזה מלחמה על רוסיה ב־1 באוגוסט 1914 ועל צרפת – ב־3 באוגוסט. ב־4 באוגוסט, בעקבות פלישת גרמניה לבלגיה, הכריזה בריטניה מלחמה על גרמניה. בשלהי אוקטובר נכנסה טורקיה למלחמה. איטליה, שהצי שלה פעל גם במזרח הים התיכון, הכריזה מלחמה על אוסטריה ב־23 במאי 1915. במזרח הים התיכון פעלו במשך המלחמה גם אוניות מלחמה מרוסיה, מארה"ב ומיפן.

כניסת טורקיה למלחמה לצד גרמניה ואוסטריה נכרכה במעשה ימי מובהק. שתי אוניות מלחמה גרמניות יעילות "גבן" (SMS Goeben) ו"ברסלאו" (SMS Breslau) הועברו לטורקיה במסגרת שאיפתה של גרמניה האימפריאלית לשליטה בים. ראוי לציין כי ביום שבו נרצח הדוכס פרנץ פרדיננד (28 ביוני 1914), עגנו שתי האוניות בחיפה.⁴ האוניות האלה הגבירו את האיום הטורקי על תעלת סואץ ועל מבואותיה, שהיו עורק תחבורה אסטרטגי שקישר את בריטניה ואת צרפת עם קצות האימפריות שלהן. האיום האפשרי הזה היה מוכר לבריטים, וכבר ב־1906 הועלתה בצבא בריטניה האפשרות להגן על תעלת סואץ מפני איום טורקי באמצעות נחיתה בחיפה.⁵

כניסת טורקיה למלחמה כשהיא מצוידת בצי מלחמתי משופר ונוכחות הצי האוסטרי – בעל בריתו של הצי הגרמני ושל הצי הטורקי – בים האדריאטי, אימו על

נושאת המטוסים "אמפרס"

צפונה. ב־כ"ח בכסלו (16 בדצמבר 1914) רשם ביומנו מרדכי בן־הלל הכהן מיפּר־ל־אביב: "על פני הים נראתה אוניית מלחמה בריטית שהורידה גם אווירון, אשר התעופף על פני העיר. רבה המהומה ברחובות העיר, והחננונים מיהרו לסגור את חנויותיהם. פחד ובהלה... האומנם? האומנם יבואו עתה הבריטים?"⁹ קיים דיווח עברי מקביל של אפרים דינרד מה־17 בדצמבר 1914: "אונייה צרפתית קרבה אל החוף, וממנה יצאה אונייה אווירית קטנה, ובה יושבים שני אנשים, ויעופו מעל העיר".¹⁰ זאת הייתה הפעם הראשונה בהיסטוריה שבה ריחף מעל תל־אביב מטוס אויב.

ב־18 בדצמבר 1914 פגעו נחתים מ־"דוריס" בקווי קשר ליד צידון, וב־22 בחודש הרעישה הסיירת מטרות בחוף אלכסנדריה ופגעה במערכת הרכבות.¹¹ לאורך כל ההפלגה ביצע המטוס הימי של "דוריס" סיורים לאורך החופים. כזכור, כאשר הדפו המוסלמים את הצלבנים מהארץ, הם הרסו את מבצרי החוף והקימו לאורכו מעין רצועת ביטחון חסרת מטרות לאויב השולט בים. אולם עם הופעת הסיירת "דוריס" נעלמה אופציית המגננה הזאת, מאחר שניתן היה לשלוט על כל שטחה של ארץ־ישראל באמצעות כוח אווירי שהופעל מהים. חולשתה הימית של טורקיה, שנחשפה בסיור האלים של הסיירת "דוריס", הייתה אחד הנימוקים שהעלה הלורד הראשון של האדמירליות, וינסטון צ'רציל, בעד תוכניתו לנחות בגליפולי.¹²

ב־3 בפברואר 1915 תקף כוח טורקי־גרמני את תעלת

הובאו ב־30 בנובמבר 1914 באמצעות אוניית המלחמה הצרפתית "פודר" (Foudre). בין המטוסים היו גם מטוסי "ניופורט" (Nieuport) בעלי יכולת להמריא מהים, שהטורקים הזמינו מצרפת ושהוחרמו עם פרוץ המלחמה. המשלוח כלל, כנראה, כמה סוגי מטוסים, אך כולם לא היו מתקדמים במיוחד ונשאו צוות של שניים: צופה וטייס.⁷

חולשת הכוח היבשתי של בריטניה ושל צרפת בראשית המלחמה חייבה, כאמור, את פינוי סיני, אולם כוחן הימי במזרח התיכון נראה עדיף על פני כל כוח ימי שיכלו הטורקים, הגרמנים והאוסטרים להציב נגדם. הן טורקיה והן גרמניה היו בעיקרן מעצמות יבשתיות מובהקות, ומולן התייצבה בריטניה, שהייתה מעצמה ימית מובהקת, ואשר גם לבעלת־בריתה צרפת, הייתה מסורת ימית ארוכה. מכאן שהעברת המאבק לזירה הימית הייתה אינטרס מובהק של שתי האחרונות, וכפועל יוצא מכך נטלו בריטניה ובעלות בריתה, מעצמות ההסכמה, את היוזמה הימית לידיהן.

ב־11 בדצמבר 1914 הורתה האדמירליות הבריטית לאדמירל פירס (Peirse), שהיה מפקד הצי הבריטי בים סוף ובלבנט, לבצע סיור אלים מול חיפה, ביירות ואלכסנדריה. עם זאת קבעה האדמירליות הבריטית, כי הסיור יבוטל, אם יהיה צורך לתת מענה לתנועות אויב לעבר תעלת סואץ. לביצוע המשימה נשלחה הסיירת "דוריס" (HMS Doris) כשעל סיפונה מטוס ימי.⁸ ב־14 בדצמבר שייטה "דוריס" מול אשקלון ומשם המשיכה

לים והמריא על מגלשיו למשימתו. בסיום המשימה נחת המטוס בים, שט בכוח המדחף אל הספינה, שתימרנה אל נקודת החבירה שנקבעה מראש. לאחר ביצוע החבירה נקשר המטוס למנוף הספינה והונף אל הסיפון. כל הפעולות האלה נעשו בעוד המטוס והאונייה נתונים לחסדי מזג האוויר. בזמן ההמראה והנחיתה היו המטוסים הימיים

סואץ מבסיסים בארץ-ישראל. ההתקפה המחישה את עוצמת כוחה היבשתי של טורקיה וחיזקה את הצורך של הכוחות המגינים על מצרים במודיעין עדכני על המתרחש בארץ-ישראל.¹³ המצביא וההיסטוריון פילדמרשל וייול (Wavell) טען כי דוחות הסיורים של המטוסים הבריטיים יצרו עבור הכוחות המגינים על התעלה תמונת מודיעין ברורה על התקדמות הכוחות

התוקפים.¹⁴ המידע המודיעיני הזה, שנאסף מתצפיות אוויריות, עזר לבריטים במידה מסוימת לבלום את ההתקפה ובעיקר חיזק את ההכרה בחשיבות הסיורים האוויריים מעל ארץ-ישראל, שהייתה אזור הכינוס וההתארגנות של כל כוח טורקי-גרמני שעתיד היה לפשוט לעבר התעלה.

בתחילת 1915 גיבשו מעצמות ההסכמה קו הגנה על מצרים שנשען בעיקר על תעלת סואץ. תותחי האוניות שעגנו

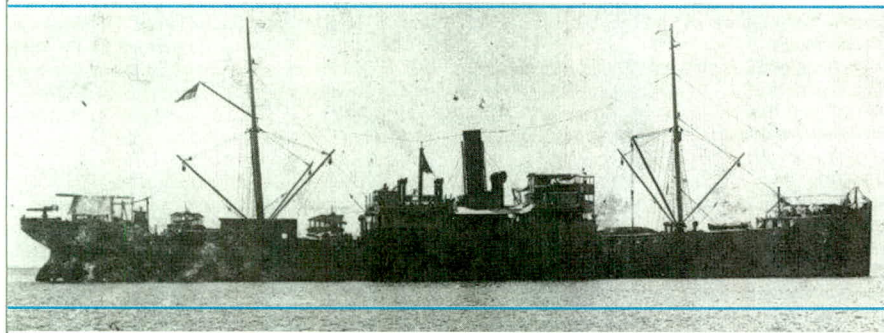
בתעלה שימשו תחליף נייד לארטילריה היבשתית והיו חלק חשוב במערך ההגנה. האיום על התעלה, שהייתה בעלת חשיבות אסטרטגית לקיום האימפריה הבריטית, גבר ככל שהתעצמה המלחמה וחייב, כאמור, מידע מתמיד על כוחות האויב בסיני ובארץ-ישראל. על מנת להשיג את המודיעין ההכרחי בסיני הפעילו הבריטים מטוסי תצפית שהמריאו ממערב לתעלה. טווח הפעולה של המטוסים היה 100–120 ק"מ, ולכן לא יכלו להגיע עד לארץ-ישראל. למעשה, רק מטוסים שהמריאו מהים יכלו לפעול בשמי ארץ-ישראל. זאת הסיבה שבפרק הזמן מפרוץ המלחמה ועד סוף 1916 התבססה כל הפעילות האווירית של מעצמות ההסכמה בארץ-ישראל על מטוסים שהמריאו מהים. בשנות המלחמה שלאחר 1916 המשיכו מטוסים ימיים למלא משימות מודיעין ותקיפה באזורים שהיו עדיין מחוץ לטווח הפעולה של המטוסים שהמריאו משדות תעופה בארץ-ישראל.

בניין הכוח

ומערכת המודיעין ים – אוויר

ארגון הפעילות האווירית מול חופי ארץ-ישראל, הבנת האפשרויות הגלומות בה והרחבתה של הפעילות הזאת החלו, כאמור, עם סיורה של הסיירת "דוריס" בדצמבר 1914. בתחילה הופעלו המטוסים הימיים רק במסגרת מערך המודיעין. המטוסים המריאו מהים ולא מסיפון אוניות המלחמה, אוניות המשא או המעבורות שאולתרו כדי לשאת אותם. לאחר עצירתה של נושאת המטוסים בנקודה נבחרת מול החוף הותר המטוס מהמערכות שקשרו אותו לסיפון, ולאחר מכן, בעזרת מנוף, הוא הורד

נושאת המטוסים "אן" עם שני מטוסים ימיים

והספינות שנשאו אותם פגיעים מאוד לפעילות עוינת של מטוסים, של תותחי חוף, של ספינות שטח ושל צוללות. באותה עת היו המטוסים בנויים משלד עץ שעליו נמתח בד כיסוי, ולכן כל פגיעה בהם עלולה הייתה להיות הרסנית. על מנת להימנע מגרימת נזק לגוף המטוס בתהליך ההורדה או ההעלאה לסיפון נדרשו מיומנות גבוהה ותרגולים רבים.

בפרוץ המלחמה חסרו למעצמות ההסכמה במזרח התיכון כלי שיט ייעודיים לנשיאת מטוסים. כמו כן לא גובשה עדיין תורה סדורה להפעלת המטוסים הימיים. כדי לענות על הצורך המבצעי החרומו הבריטים שתי אוניות מסחר גרמניות שעגנו במצרים. האחת הייתה "אנה ריקמרס" (Aenne Rickmers), ששמה שונה לאוניית הוד מלכותה "אן" (H.M.S. Anne), והאחרת הייתה "רבנפלס" (Rabenfels), ששמה שונה לאחר החרמתה לספינת הוד מלכותה "רייבן 2" (H.M.S. Raven II). שתי הספינות הוסבו לספינות רב תכליתיות ויועדו להעברת מטען כללי, לשינוע מטוסים ימיים ולהפעלת סוכני מודיעין לאורך חופי הלבנט.¹⁵

הספינה "אן" הניפה דגל אדום (Red ensign), כלומר היא הייתה אוניית סוחר שסופחה לצי המלחמה. היא יכלה לשאת על סיפונה עד שלושה מטוסים ימיים, אם כי בדרך כלל היא נשאה שני מטוסים בלבד. מסיפונה פעלו ארבעה דגמי מטוסים: "ניופורט" (Nieuport), "שורט" (Short Admiralty 184), "סופוויט" שניידר" (Sopwith Schneider) ו"סופוויט" בייבי" (Sopwith Baby). כל מטוס נשא בדרך כלל שני אנשי צוות: טייס צרפתי וצופה בריטי. ב-16 בינואר 1915 קיבל ולדון (Lewen B. Weldon) בפורט-סעיד את הפיקוד על האונייה "אן". ולדון היה

נושאת המטוסים.

השינוי בתפיסת ההפעלה של המטוס הימי מתצפית לתקיפה התרחש גם בים הצפוני. זמן קצר לפני ההתפתחויות שתוארו לעיל נעשו בים הצפוני, מול חופי גרמניה, ניסיונות בהפעלת מטוסים ימיים שנישאו על ספינות מעבורת מהירות. התקיפה הראשונה בהיסטוריה של מטוסים ימיים בוצעה – בהצלחה מועטה – ב-25 בדצמבר 1914 על קוקסהיבן, בסיס הצפלינים שהפציצו את בריטניה מגרמניה.¹⁸ לאחר מכן, במאי 1915, בוצעו תקיפות נוספות, שגם הן נחלו הצלחה מועטה. דומה שהמטוסים הימיים והספינות שנשאו אותם, כמו גם תורת ההפעלה שהייתה באותה תקופה, לא היו בשלים דיים ולא התאימו לים הצפוני הקר, הסוער והגללי. באותו שלב מוקדם של התפתחות נושאת המטוסים היה צורך קריטי בים שקט להורדת המטוסים לים ולהמראתם מפני הים. כמו כן נדרשו תנאי ראות טובים לניווט כלי הטיס מהספינה אל היעד ובחזרה אליה, שכן באותה עת עדיין לא עמדו לרשותם מכשירי קשר ומכ"ם. מזג האוויר הקשה בים הצפוני, שבו שכיחים רוחות חזקות, סערות, גלים ובמיוחד ערפל, פגם קשות בהפעלתה של מערכת התקיפה החדשה הזאת. לא כך היו פני הדברים במזרח הים התיכון, שבו שררו תנאי ים ומזג האוויר הרבה יותר נוחים להפעלת המטוסים הימיים.

לאור הכשל המתמשך של הפעלת נושאות המטוסים בים הצפוני, בהשוואה לניסיונות המוצלחים יחסית במזרח הים התיכון, הועברה ביוני 1915 המעבורת לשעבר

קצין מודיעין בריטי במילואים, שגויס לתפקיד של קצין קשר משירות המיפוי המצרי. מבחינה פיקודית היה ולדון כפוף לקצין המילואים וולי (L. Woolley) ודרכו למודיעין הימי והזירתי. שליטת מעצמות ההסכמה במזרח הים התיכון, סבך הלאומים באימפריה העות'מנית והשנאה לשליטים שאותה טיפחו במרץ כל מי שרצו נתחים מהאימפריה המפוררת, היו הבסיס שהוביל לפעילות ריגול וחבלה בחופים והעסיקו רבות את ספינות המודיעין ואת שולחיהן.¹⁶

הפעלת הכוח האווירי הימי והתפתחותו

באותה תקופה החלו הציים להפעיל מטוסים ימיים גם לשם הפצצת יעדי אויב. מטען הפצצות שיכלו המטוסים הקלים לשאת היה זעיר, והתוצאות שהם השיגו היו זניחות, אך ההתפתחות הזאת סללה את הדרך להפיכת המטוס הימי לכלי התקפי.

באותה תקופה הופיע גורם ימי נוסף באזור: הצוללת. צוללות אוטריות וגרמניות פעלו בלבנט ובחופי ארץ-ישראל.¹⁷ אומנם לא ידוע על פעילות מיוחדת של אלה נגד נושאות המטוסים, אולם נראה שבגלל הצוללות החלו משחתות וספינות דיג שגויסו למאמץ המלחמתי ללוות את נושאות המטוסים. כך נוצר כוח משימה ימי מול חופי ארץ-ישראל, שעתיד היה להפוך בעשורים שלאחר מכן לכוח משימה המורכב מכלי שיט רבים, שבמרכזו

ואסטרטגיות.²⁰

פעילותה של שייטת נושאות המטוסים, שכללה תצפיות והפצצות במתכונת שתוארה לעיל, נמשכה גם לאחר חילופי הפיקוד, אך במבט לאחור ניתן להבחין בהתגברות חשיבותן של הפעולות ההתקפיות, בעיקר ההפצצות. ייתכן שכתוצאה מהפעילות הזאת בארץ-ישראל החלו הגרמנים לפעול מהאוויר נגד נושאות המטוסים. ב־15 באפריל 1916, כאשר "אן" עסקה בשיגור

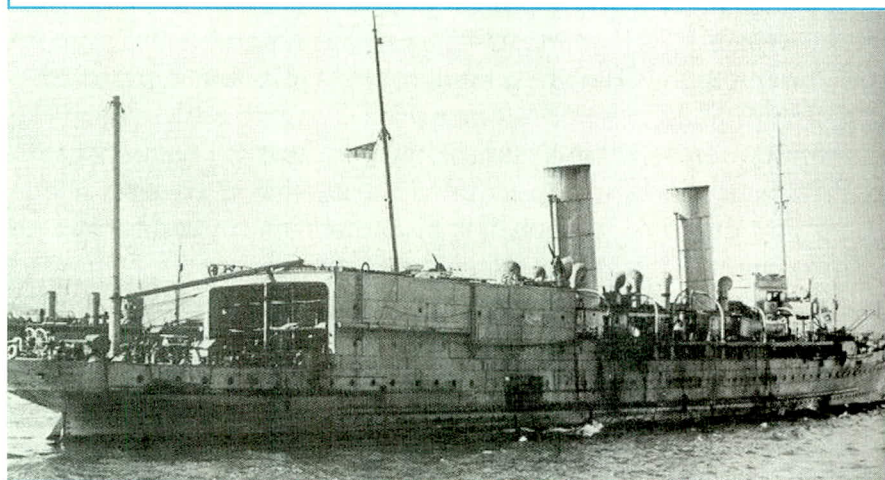
"בן-מיי-שרי" (Ben-My-Chree), מהים הצפוני לים האגאי. משם היא עברה בינואר 1916 לפורט-סעיד. המעבורת, שהוסבה לנושאת מטוסים ב־1915, הייתה אחת מכמה ספינות מעבורת מהירות – דוגמת "אמפרס" (Empress), "אנגדין" (Engadine) ו"ריבירה" (Riviera) – שאותן רכשה האדמירליות הבריטית, הסבה אותן לנושאות מטוסים וצירפה אותן לצי המלחמה.

אוניות הסוחר הגרמניות "אן" ו"רייבן 2", שאותן

החרימו הבריטים בתחילת המלחמה, הוסבו בצורה מאולתרת לנושאות מטוסים בתוך פרק זמן קצר בנמל פורט-סעיד. לעומתן המעבורות החדשות יותר הוסבו ביסודיות במספנות הצי בבריטניה וצוידו טוב יותר. בספינות החדשות הורכבו מערכות נאותות לתחזוקת המטוסים, ומבני הסיפון לאחסנת המטוסים היו מתוכננים היטב. הספינות החדשות יכלו לשהות זמן רב יותר בים והיו מהירות יותר מאחותיהן המיושנות והמאולתרות: הן יכלו לפתח מהירות שיוט של עד 22 קשרים, לעומת 10 קשרים בלבד

של הספינות המאולתרות "אן" ו"רייבן 2". צירוף המעבורות החדשות והמהירות היה שלב מכריע בהתפתחותה של שייטת נושאות המטוסים הימיים של הודו המזרחית ושל מצרים (East Indies and Egypt Seaplane Squadron), שפעלה מינואר 1916 מול חופי ארץ-ישראל ובכל האגן המזרחי של הים התיכון.¹⁹ מפקד השייטת בראשיתה היה סגן-אלוף מאלון (Squadron Commander C. J. L'strange Malone), טייס שכבר הספיק לצבור ניסיון בהפעלת מטוסים ימיים. לפנינו אפוא תופעה חלוצית נוספת, שכיום מקובלת מאוד בצי האמריקני: טייס מפקד על כוח משימה ימי שבמרכזו נושאת מטוסים. במאי 1916 עבר הפיקוד על השייטת לידי סגן-אלוף סמסון (Wing Commander C.R. Samson). סמסון, שהיה ימאי, טייס ומפתח טכני, מילא תפקיד היסטורי בהתפתחות נושאות המטוסים וכנראה היה הראשון שהמריא – ב־1912 – מספינות עוגנות ושטות. כמו כן השתתף בפעילויות המטוסים הימיים בים הצפוני. בחירת סמסון למפקד של שייטת נושאות המטוסים המחישה את חשיבות התפקיד בעיני האדמירליות הבריטית בלונדון. נראה כי זו הייתה הפעם הראשונה בהיסטוריה של הלוחמה הימית, שהוקם והתפתח כוח משימה זירתי שבמרכזו נושאות מטוסים. הכוח הימי הוקם במשך זמן ממושך, יחסית, לא לצורך פעולה חד-פעמית והושם תחת פיקוד אסטרטגי אזורי למימוש מטרות טקטיות

נושאת המטוסים "בן-מיי-שרי"

מטוס אל עזה, תקף אותה מטוס גרמני.²¹ באותו זמן הותקפה גם "רייבן 2" מהאוויר, בעת ששיגרה את מטוסיה. שתי התקיפות לא היו יעילות. יחד עם זאת גם המענה המבצעי הזה של חיל האוויר הגרמני נגד נושאות מטוסים הוא בבחינת תקדים בהיסטוריה של הלוחמה הימית.

באותה התקופה הוקם שדה תעופה גרמני-טורקי באל-עריש, והוצבו בו מטוסים גרמניים חדישים יחסית מטייסת 300. משדה התעופה הזה המריאו המטוסים שתקפו את בסיסי הצבא הבריטי, את נושאות המטוסים, את נמל פורט-סעיד ואת בסיס נושאות המטוסים שבו.²² בתגובה הפציצו ב־16 במאי 1916 מטוסים ימיים מנושאת מטוסים בריטית את שדה התעופה באל-עריש. בתגובה לכך תקפו שנית ב־20 במאי ארבעה מטוסים גרמניים את בסיס נושאות המטוסים בפורט-סעיד.²³

במאי 1916 נפרדה השייטת מהמטוסים הצרפתיים המתיישנים ומהטייסים הצרפתים, והאונייה "אן" העבירה אותם למלטה.²⁴ כזכור, שתי אוניות הסוחר המוסבות היו בניהול הצבא ונועדו למלא משימות ריגול. אולם מאותו השלב הייתה השייטת מערכת לחימה של הצי הבריטי, ואחדות מהאוניות היו כלי שיט ייעודיים ומהירים. ניתן היה לצפות ששינוי כזה יתרום להגברת המרכיב ההתקפי בפעילות השייטת. הפעילות בסיני, שהלכה והתפתחה למתקפה מתמשכת לכיוון ארץ-ישראל,

חייבה את הבריטים לבצע תצפיות ותקיפות על העורף הלוגיסטי של האויב, מאחר שמערכי ההספקה, הארגון ובסיסי היציאה של הכוחות הגרמניים והטורקיים היו ממוקמים צפונית לבאר-שבע. ביצוע תצפיות המודיעין והתקיפות של מערכי העורף הגרמני-טורקי הוטלו על קבוצות משימה, שבמרכזן היו נושאות המטוסים. האוניות האלה הופעלו באופן תדיר ויצאו להפלגות ארוכות לאורך חופי ארץ-ישראל.

מבין הפעולות הרבות של השייטת ראויה לציון סדרת פעולות משולבות, שכללה תצפיות ותקיפת צומתי תחבורה ראשיים. כלי השיט, ובמרכזם המעבורת לשעבר "בן-מיי-שרי", הפליגו מפורט-סעיד ב-14 באוגוסט 1916 כדי לפגוע במטרה לוגיסטית בעפולה. באותה עת התקשו מאוד המטוסים הימיים הבריטיים והצרפתיים לפעול מזרחית להרי הלבנון, שם עבר – הרחק מהחוף – תוואי הרכבת הטורקית. למעשה, רק בעפולה נמצא צומת מסילות ברזל ודרכים, שהיה קרוב לים וגם לא מרוחק מדי מנמל הבית של נושאות המטוסים. עם הגעת הספינות למפרץ חיפה, המריאו שני מטוסי "שורט" (Short) ומטוס "סופווייט" (Sopwith) ותקפו מחנות צבא בעפולה ובטבעון. המטוסים פגעו בשתי רכבות, גרמו נזק למסילת הברזל, השמידו אוהל בפצצת 16 ליברות (כ-8 ק"ג) והציתו מחסנים. נוסף על כך פגע מטוס "שורט" במבנה גדול במחנה הטורקי בטבעון. המטוסים נתקלו בפעילות נגד מטוסים מתותחים, מרובים וממקלעים, אך ספגו נזק מועט אף שטסו בגובה נמוך.

בדרך חזרה ביצעו המטוסים שלושה יעפי תצפית שכיסו את כל השטח מרמלה ועד אל-עריש.²⁵ לחוסר האונים הטורקי נוכח השליטה הימית הכמעט מוחלטת של הכוח הבריטי-צרפתי הייתה גם השפעה מורלית שלילית על האוכלוסייה. האופן שבו ראו התושבים את המצב מתואר אצל הכהן. וכך הוא מספר על התקפת המטוסים הימיים: "בבוקר נפגשו שתי אוניות מלחמה והפריחו אווירונים אחדים אשר התרוממו מעל הסביבה. אחד האווירונים התרחק והגיע עד עמק יזרעאל, במקום שהשליך פצצות אחדות על תחנת עפולה, ואחר כך שבו האווירונים אל האוניות והלכו לדרכן. מרחוק נראו אוניות אחדות חונות גם מול עכו".²⁶ נראה כי הנזק שנגרם לטורקים בתקיפה הבודדת הזאת לא היה בעל השפעה מכרעת על מערכת ההספקה שלהם, אך זה היה המרב שיכלו הבריטים לעשות באותם הימים. בהמשך ביצעו הבריטים תקיפות רבות נוספות מהים במתכונת של התקיפה על עפולה ועל טבעון. לכל התקיפות האלה ביחד הייתה השפעה מצטברת. באותה תקופה הועברו לשייטת עוד נושאות מטוסים מהים הצפוני, שהיו יותר ויותר ייעודיות, וגם המטוסים ותורת הלחימה שלהם שופרו – בהשוואה למטוסים הצרפתיים שפעלו בתחילה. תדירות הפעולות ההתקפיות של נושאות המטוסים הבריטיות נגד בסיסי צבא ונגד נקודות אסטרטגיות בארץ-ישראל הלכה וגברה ונראה כי הגיעה לשיא בתקיפה

המרוכזת על עפולה כמה ימים בלבד לאחר ההתקפה שתוארה לעיל. ב-21 באוגוסט 1916 זומן מפקד שייטת נושאות המטוסים אל סירת הפיקוד "אוריאלוס" (H.M.S. Euryalus), שעגנה מול איסמעיליה, כדי להכין תוכנית תקיפה משולבת של הצי הצרפתי ושל הצי הבריטי. הכוח המאוחד כלל: שלושה מטוסי "שורט" ושני מטוסי "סופווייט" מה"בן-מיי-שרי", שני מטוסי "שורט" ושני מטוסי "סופווייט" מה"רייבן 2" ומטוס "שורט" ומטוס "סופווייט" מה"אן". ספינת דיג חמושה ושתי משחתות צרפתיות ליוו את ספינות השייטת שיצאו מפורט-סעיד בזמנים שונים בגלל השוני במהירויות ההפלגה. כל הכוח התכנס במפרץ חיפה בשחר ה-25 באוגוסט 1916.

מפקדי השייטת הכירו בסכנה העומדת בפני נושאות המטוסים בעת שיגורם ובעת קליטתם של המטוסים לאחר נחיתתם בים, וכדי להתמודד עם הסכנה הזאת הוקצו המשחתות בעיקר להגנה מפני תקיפת צוללות. כפי שנראה להלן, נועדו המשחתות המלוות גם לחלץ טייסים שמטוסייהם נפגעו, כמו שמקובל בימינו.

תשעה מטוסים הורדו לים, המריאו ויצרו טייסת שטסה במבנה מכונס עד מעל טבעון. שם הם נפרדו כדי לתקוף את מרכז התחבורה בעפולה מכיוונים שונים. הם התקיפו את תחנת הרכבת, את מסילת הברזל, מבנים ומחסנים. על-פי התוכנית נועדו מטוסי ה"סופווייט" לשמש גם לחיפוי אווירי ולתקיפת מטוסי אויב, שכן באזור היה שדה תעופה גרמני.

בתקיפה הושמדו קטר, 14 קרונות ומחסנים. בסך הכול הוטלו 13 פצצות במשקל של 65 ושל 112 ליברות (כ-32 ק"ג וכ-56 ק"ג) ו-30 פצצות במשקל של 16 ליברות (כ-8 ק"ג). לא נגרמו אבדות לתוקפים, אף שרוב מטוסייהם נפגעו מאש נ"מ.

אחרי ההפצצה שבו המטוסים אל נושאות המטוסים, והשייטת פנתה דרומה. אוניות השייטת עגנו מול נקודות חוף נבחרות, ומטוסייהם הפציצו מחנה צבא ליד ברור-חיל וגשרי רכבות בדרך לבאר-שבע. באחת הגיחות מעל דרום הארץ איבדה השייטת את אחד ממטוסי התצפית שלה. מחוף פלשת פנו נושאות המטוסים צפונה, ומטוסייהן, שעברו בקושי רב את הרי הלבנון, ביצעו סיור צילום מעל חומס שבסוריה. לאחר מכן עגנו הספינות לשם קבלת אספקה בקפריסין, ובהמשך ביצעו סיורי צילום בחוף אנטוליה ומעל אדנה שבטורקיה. ב-30 באוגוסט 1916 חזרה השייטת לנמל הבית בפורט-סעיד.²⁷ חשוב לציין שההתקפה הגדולה שתוארה לעיל הייתה חלק משגרת תקיפות דומות רבות שהתבצעו באותו הזמן.

בתחילת 1917 סיימה "אן" את תפקידה הצבאי וחזרה להיות אוניית סוחר. באותה עת גם הופרדה פעילות המודיעין מפעילותן של נושאות המטוסים הימיים, ומאותו שלב ואילך הופעלו קבוצות הריגול, דוגמת ניל"י עד לחשיפתה, מכלי שיט קטנים, כגון יאכטות וספינות דיג, שאותן גייס הצי לצרכיו. כלי השיט הקטנים האלה אומנם לא יכלו לשאת מטוסים, אך התאימו להחפת

מטוס ימי מסוג "סופווית' בייבי"

הימיים של השייטת כמה פעמים. ב־13 במאי 1917 הופצץ רציף הצוללות בנמל ביירות בפצצות של 500 ליברות (כ־250 ק"ג). מדובר בפצצות גדולות גם במושגים של היום, והן גרמו נזק משמעותי לרציף הצוללות. ב־17 באוגוסט 1917 הותקף הנמל שנית בפצצות ובירי כדי להרוס את מתקניו, ובמיוחד מתקנים הקשורים לצוללות.³¹

מטוסים ימיים המשיכו לפעול גם בגזרות הדרומיות, ובקרבות על עזה השתתפו מטוסים ימיים מה"אמפרס" ומ"רייבן 2". אחת ההתקפות היותר מעניינות מבין התקיפות הרבות שביצעו המטוסים הימיים באותה תקופה נערכה בחיפה ב־10 בנובמבר 1917 (תאריך מקורב). המטרה הייתה בתי החרושת לשמן, ובהם ככל הנראה בית החרושת "עתידי", שממנו התפתח בית החרושת "שמן". את בית החרושת תקפו חמישה מטוסים אשר המריאו מה"אמפרס" ומספינות מלוות שעגנו במפרץ חיפה. לאחר התקיפה נאלץ אחד המטוסים לנחות נחיתה אונס במימי המפרץ בגלל תקלה במנועו. מטוס נוסף, שנחת כדי לחלץ את הטייס, ניזוק אף הוא בנחיתה. שני הטייסים נותרו חסרי ישע, צפים על המים לא רחוק מהעיר, אך לא נשבו, כי מטוסים ריחפו מעליהם כל הזמן והרתיעו את כוחות האויב שבחוף מלהתקרב אליהם. הטייסים חולצו בסופו של דבר באמצעות משחתת צרפתית מלווה, וזו גם טיבעה את המטוסים שנותרו

סוכנים יותר מספינות הסוחר ומהמעבורות המשופצות.²⁸ ככל שחלף הזמן נהיו כל הספינות ייעודיות יותר ויותר. השינויים הטכניים והארגוניים האלה שיקפו את תהליך ההתמקצעות שעברה שייטת נושאות המטוסים בפעולותיה לאורך חופי ארץ־ישראל.

עם התקדמות הכוחות הבריטיים בארץ־ישראל הם החלו לבנות בדרום הארץ שדות תעופה. האופן שבו כבשו הבריטים את הארץ במלחמת העולם הראשונה כבר סופר במקומות אחרים.²⁹ כידוע, הכוח האווירי שנצבר בארץ־ישראל והופעל מהיבשה מילא תפקיד עיקרי בכיבוש, והופעתו הורידה מחשיבות הכוח האווירי שהופעל מהים. במקביל להתפתחות הכוח האווירי הבריטי בארץ־ישראל השתפרו הספינות והמטוסים הימיים שעמדו לרשות השייטת. פעילות מטוסי השייטת עברה לאזורים שמצפון ליפו ולמטרות שהמטוסים מבסיסי יבשה לא יכלו לכסות.³⁰

בינואר 1917 טובעה ה"בן־מיישרי" מול חופי טורקיה, וה"אמפרס" נהייתה לאוניית הדגל של שייטת נושאות המטוסים. באותו שלב של המלחמה נהיה נמל ביירות המטרה המועדפת של הצי הבריטי, משום שנחשב לבסיס הצוללות הגרמניות והאוסטריות באזור. הצוללות האלה היו האיום הימי הממשי היחיד על תנועת כלי השיט הבריטיים והצרפתיים מתעלת סואץ ואליה ובכל מזרח הים התיכון. את נמל ביירות תקפו המטוסים

צפים על המים.³² באותה התקופה עסקה אפוא השייטת בעיקר בפעילות התקפית – טקטית ואסטרטגית – ולא בפעילות מודיעין.

בנובמבר 1917 נכבשה השפלה, ובדצמבר נכבשה ירושלים. גם בפעילות האווירית שליוותה את המרדף

של אלנבי אחרי הטורקים צפוה ב-1918 השתתפו מטוסים ימיים.³³

נגד מערכת התקיפה של המטוסים הימיים התפתחה מערכת הגנה. לישנסקי, ממרגלי ניל", דיווח לשולחיו ב-4 במרס 1917: "על הר

כרמל ישנם פטרולים שמביטים על הים ומודיעים בטלפון לכל תחנות הצבא שבעמק יזרעאל מתי שיוצאים האווירונים בכדי שייכנו את התותחים, והצבא יתפזר בשדות. צריך להודיע לאוניות שיזהרו מאוד בטלגרפים האלחוטיים שיש להן".³⁴ זוהי עדות נוספת להתפתחות השימוש בתקשורת רדיו במערכת הקשר הבריטית בתקופה זו ולניסיונות ליירוט הדדי של תשדורות, שעליהם העיד שפי.³⁵ בדו"ח מה-9 במרס 1917 דיווח לישנסקי על הימצאותם של תותחים נגד מטוסים במושבה מרחביה ליד עפולה והמשיך: "רצוי שהאוניות המורידות אווירונים לא יעמדו נגד חיפה כדי שלא ירגישו בהן". ב-21 במרס 1917 הוא דיווח: "על הר הכרמל למול הים עומד איש צבא ובידו דגל. והיה כאשר נראית אונייה על הים, והתחיל איש הצבא לנופף בדגל, עלה ורדת, ואז מרגישים בזה מהעיר ותכף מודיעים בזה לכל המקומות שנמצאים שם אנשי צבא בכדי שייזהרו מהאווירונים ויכינו את תותחיהם".³⁶ לפנינו אפוא תהליך שבו מתפתחת ומשתכללת מערכת התקיפה של נושאות המטוסים, ומולה מתפתחת מערכת נגד עם כל מרכיביה המוכרים: האזנה לאויב, תצפית, גילוי, התרעה, תקשורת ומערכות נשק נגד מטוסים.

סיכום

שמואל גורדון, חוקר ישראלי של התעופה הצבאית, כתב: "חשוב לציין כי רבות מהקונספציות שהנחו את האסטרטגים האוויריים בתקופות מאוחרות יותר, כאשר המטוסים וכלי הנשק התפתחו ללא הכר, מקורן בתפיסות שעוצבו במלחמת העולם הראשונה, כאשר המטוסים היו עדיין פרימיטיביים ביותר".³⁷ המאמר שלעיל על פעולות השייטת הבריטית-צרפתית מול חופי ארץ-ישראל מוכיח את נכונות המשפט הזה.

בתוך כשנתיים מפרוץ מלחמת העולם הראשונה התפתחו מול חופי ארץ-ישראל המטוס הימי ונושאת המטוסים למערכת לחימה מרכזית רבת עוצמה ורבת השפעה, הפועלת בזירה הימית לאורך זמן ממושך. ההתפתחות החלוצית החשובה הזאת התחוללה בפעם הראשונה בהיסטוריה הימית הצבאית במקום הזה ולא

בשום מקום אחר. לוחמת נושאות המטוסים הגדילה במידה שלא הייתה קודם את כוחו ההרסני של מי ששולט בים ובאוויר, ואת העובדה הזאת למדו על בשרם הכוחות ששלטו בארץ-ישראל בתקופת מלחמת העולם הראשונה. לניצול הכוח הגלום במערכת התקיפה של נושאות

המטוסים התפתחו תורות לחימה ברמה הטקטית והאסטרטגית, הכוללות הפעלת כוחות משימה המורכבים מכלי שיט רבים ושונים, שבמרכזם נושאת המטוסים. בפרספקטיבה היסטורית ניתן להבחין שמול חופי ארץ-ישראל התפתחו

אמצעי לחימה ימיים מרכזיים, שהתעצמו מאוד במלחמת העולם השנייה. כמו כן ניתן גם לראות את ניצניה של מערכת ההגנה נגד מטוסים, שגם היא כללה מרכיבים שהגיעו לשיאים חדשים במלחמת העולם השנייה ואחריה.

השפעתו המכרעת של מי ששולט באגן המזרחי של הים התיכון על המתחולל בעומק השטח היבשתי של ארץ-ישראל החלה במלחמת העולם הראשונה והלכה וגברה עד ימינו. טיל השייט, המשולח מסיפון אוניית המלחמה של ראשית המאה ה-21, הוא צאצא אמיתי, גם אם רחוק, של מטוסי העץ והבד שהורדו לים מסיפון ה"אן".

מקורות

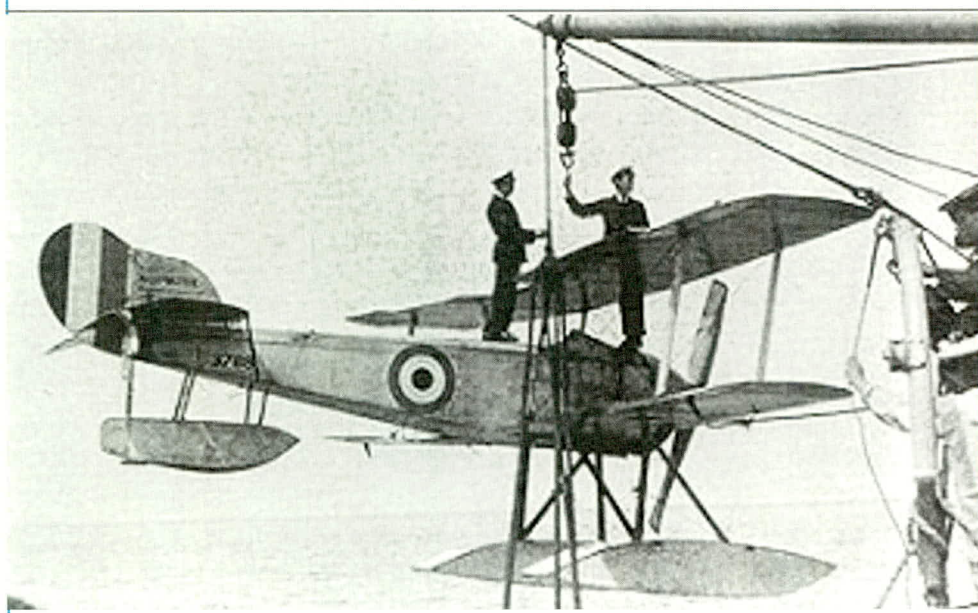
1. K. Macksey, *The Penguin Encyclopedia of Weapons and Military Technology*, London, 1993, pp. 3-5
2. C.M. Cipolla, *European Culture and Overseas Expansion*, London, 1970, p. 101
3. C.H. Gibbs-Smith, *Aviation, An Historical Survey from its Origins to the end of World War II*, HMSO, London, 1970, pp. 139-170; דב גביש, *ציפור האדם באופקנו, ירושלים, תשס"ד*, עמ' 3-10; דני שלום, *כנפי מלחמה כנפי שלום*, תשנ"ט, תל-אביב, עמ' 13-17
4. D. Van Der Vat, *The Ship that Changed the World*, Edinburgh, 2000, pp. 31-48
5. J. Nevakivi, *Britain, France and the Arab Middle East 1914-1920*, London, 1969, p. 7
6. R.D. Layman, *Before The Aircraft Carrier*, Annapolis, Maryland, 1989, pp. 17-18; Y. Sheffy, *British Military Intelligence in the Palestine Campaign, 1914-1918*, London, 1998, pp. 49-50
7. ליימן, *שם*, עמ' 17-18; שפי, *שם*, 49-50, 93-96; J.J. Davilla and A.M. Soltan, *French Aircraft of the First World War*, Boulton (Colorado), 1997
8. Annonymus, *The Mediterranean 1914-1915*, Monograph No. 21, Royal Navy, Naval Staff Training and Staff Duties Division, London, 1922, pp. 93-97
9. מרדכי בן-הלל הכהן, *מלחמת העמים*, חלק א', ירושלים,

טיל השייט, המשולח מסיפון אוניית המלחמה של ראשית המאה ה-21 הוא צאצא אמיתי של מטוסי העץ והבד שהורדו לים מסיפון ה"אן"

- Office, Kew. ADM 53/57311; XC/13713
- K. MacPherson (Ed.), "Turncoat Carriers", **Warship International**, 6 (1), 1968, pp. 285-294
21. ולדון, **שם** (ראו לעיל הערה 15), עמ' 118
22. J. Raich, "Luftkrieg im Heiligen Land (Air War in the Holy Land)", **Flugzeug 1**, 1995, pp. 51-54; 3, 1995 pp. 17-19, Illertissen, Germany.
- הערה 13), עמ' 146-143; ע' אמבר, א' אייל, א' כהן, **שורשי חיל האוויר**, תל-אביב, 1988, עמ' 8-10
23. ולדון, **שם** (ראו לעיל הערה 15), עמ' 129
24. **שם**, עמ' 125-123
- C.R. Samson, **Flights and Fights**, Rep. Nashville, Tennessee, 1990, pp. 324-326
26. בן-הלל הכהן, **שם** (ראו לעיל הערה 9), עמ' 346
27. סמסון, **שם** (ראו לעיל הערה 25), עמ' 338-325
28. ולדון, **שם** (ראו לעיל הערה 15), עמ' 200-160
29. וייוול, **שם** (ראו לעיל הערה 13)

- תשמ"א, עמ' 46
10. אפרים דינרד, **מלחמת תוגרמה (טורקיה) בארץ-ישראל**, סנט-לואיס, תרפ"ו, עמ' 59
11. אלמוני (ראו לעיל הערה 8), עמ' 95
12. S. Requer, "Churchill's Role in the Dardanelles Campaign", **British Army Review**, No. 108 (1994), pp. 70-80
13. א"פ וייוול, **מסעי מלחמה בארץ-ישראל**, תל-אביב, 1979, עמ' 20-49; יהודה ואלך, **אנטומיה של סיוע צבאי**, תל-אביב, 1981, עמ' 184-190; פרידריך פרייהר קרס פון קרסנשטיין, **עם הטורקים אל תעלת סואץ**, תל-אביב, 2003, עמ' 81-96
14. וייוול, **שם**, עמ' 26; שפי, **שם** (ראו לעיל הערה 6), עמ' 55-51
15. L.B. Weldon, **Hard Lying, Eastern Mediterranean 1914-1919**, London, 1926; N. Friedman, **British Carrier Aviation**, London, 1988, pp. 29-43

מטוס "סופווייט' בייבי" מועלה אל נושאת מטוסים

- C.E. Hughes, **Above and beyond Palestine**, London, 1930, p. 204
31. יוג', **שם** (ראו הערה 30 לעיל), עמ' 193; ראו גם דו"ח מודיעין טורקי מביירות, ב' עזיז, **שם** (ראו לעיל הערה 17), עמ' 291
32. יוג', **שם** (ראו לעיל הערה 30), עמ' 220-219
33. H.A. Jones, **Official History of the War in the Air**, Vol. 3, Oxford, (England), 1935, pp. 415-420
34. נדבה, **שם** (ראו לעיל הערה 17), עמ' 167-152
35. שפי, **שם** (ראו לעיל הערה 6), עמ' 256-255
36. נדבה, **שם** (ראו לעיל הערה 17), עמ' 167-152
37. שמואל גורדון, **עימות באוויר**, תל-אביב, 1985, עמ' 34

- 6), עמ' 39-43. התפוסה של "אן" על-פי הרישומים הייתה 7,000 טון, והמהירות שלה - 10 קשרים; התפוסה של "רייבן 2" הייתה על-פי הרישומים 4,678 טון, והמהירות שלה - 10 קשרים.
16. ולדון, **שם**; שפי, **שם** (ראו לעיל הערה 6), עמ' 53-50; אליעזר ליבנה, יוסף נדבה, יורם אפרתי (עורכים) **ניל", תולדותיה של העזה מדינית** (מהדורה שנייה), ירושלים, 1980
17. ולדון, **שם** (ראו לעיל הערה 15); ב' עזיז, מודיעין וריגול בסוריה, לבנון וארץ-ישראל במלחמת העולם (1913-1918), רמת-גן, 1991, עמ' 69-70; יורם אפרתי (עורך), **יומן אהרון אהרונסון**, תל-אביב, 1978, עמ' 113, 147, 152; יוסף נדבה (עורך), **יוסף ליזנסקי**, תל-אביב, 1977, עמ' 164, 179, 201, 203
18. ליימן, **שם** (ראו לעיל הערה 6), עמ' 10, 38
19. ליימן, **שם** (ראו לעיל הערה 6), עמ' 43-44, Public Record

סייענים קומוניסטים בשירות האמריקנים במלחמת וייטנאם

עריקים קומוניסטים ששולבו ביחידות של צבא ארה"ב בווייטנאם כסיירים אחראים לרבות מההצלחות הטקטיות של האמריקנים באותה מלחמה. הסיירים הובילו את היחידות האמריקניות, ומשימתם העיקרית הייתה לגלות מוקשים, מטעני צד ומלכודות פתאים. הגילויים האלה הצילו את חייהם של חיילים אמריקנים רבים

ד"ר טל טובי

מבוא

באחד מימי מאי 1966, סמוך לעיר דה נאנג, הסגירה את עצמה קבוצה של לוחמי וייטקונג לידיה של יחידת מארינס במסגרת תוכנית Chieu Hoi.¹ מייד לאחר עריקתם הפיצו חבריהם לשעבר שמועות בקרב האוכלוסייה המקומית כי החיילים האמריקנים עינו ורצחו את אחד מאנשי הקבוצה, נו ואן באי (Ngo Van Bay). בתגובה ביקש מפקד יחידת המארינס מה"נרצח" להסתובב בכפרים הסמוכים ולהזים את השמועות. באי ושניים מחבריו הסכימו לצאת למשימה הזאת, והיא זכתה להצלחה רבה. שלושת

העריקים עברו בכפרים וסיפרו על הטיפול הטוב שקיבלו מחיילי המארינס.

הראיה להצלחת משימתם הייתה העלייה במספר העריקים מהווייטקונג באזור הסמוך לדה נאנג. בעקבות זאת החלו יחידות מארינס להעסיק בשכר עריקים כלוחמים מהשורה. התוכנית הניסיונית הזאת הופעלה החל מאוגוסט 1966. שישה עריקים הוצבו במחלקות שונות של המארינס שפעלו סביב העיר דה נאנג. בגלל היכרותם עם השטח ועם האויב הוחלט שהם יהיו סיירים.

אך עד אוקטובר 1966 היו אלה יוזמות מקומיות בלבד. באוקטובר 1966 הורה פיקוד המארינס בווייטנאם לגבש תוכנית רשמית להעסקת עריקים כסיירים ביחידות המארינס בכל אזור MR-I.² התוכנית זכתה לשם Kit Carson³ – על שמו של קריסטופר יוסטון "קיט" קרסון (1809–1868), שהיה דמות מיתולוגית של הספר

מצה במכללה
לפיקוד טקטי

בעקבות העלייה במספר העריקים מהווייטקונג החלו יחידות מארינס להעסיק בשכר עריקים כלוחמים מהשורה

האמריקני. לתהילתו המיתית זכה בגלל פועלו במדבריות של דרום-מערב ארצות-הברית. קרסון החל את הקריירה שלו כצייד וכסוחר פרוות. הוא נלחם במלחמת ארצות-הברית-מקסיקו ובצבא הצפון במלחמת האזרחים והגיע לדרגת גנרל. לאחר מכן נלחם נגד האינדיאנים.⁴

הצלחת התוכנית בקרב יחידות המארינס הביאה את גנרל וסטמורלנד (Westmoreland), מפקד כוחות ארצות-הברית בווייטנאם⁵ (1964–1968) להנחות את כלל יחידות הצבא האמריקניות בכל רחבי דרום-וייטנאם להפעיל סיירים מקרב העריקים. תוכנית קיט קרסון (KCSP) הייתה למעשה החלק הצבאי של מכלול תוכניות

"השכנת השלום" שהפעילה ארצות-הברית בווייטנאם. ניתן לטעון כי KCSP הייתה החיבור בין המאמץ המלחמתי של הפיקוד האמריקני בווייטנאם (MACV)⁵ לבין מאמצי הפסיפיקציה של הדרג האזרחי, שפעל במקביל לפיקוד הצבאי.⁶

עם תחילתה הרשמית של התוכנית ייעד פיקוד המארינס לסיירים הווייטנאמים שלושה תפקידים עיקריים:⁷

1. הובלת גייסות אמריקניים במשימות "חפש והשמד" (Search and Destroy). הכוונה הייתה שהיחידות האמריקניות ינצלו את ההיכרות שיש לסיירים עם השטח ועם שיטות הפעולה של יחידות הווייטקונג כדי לגלות את מקומות המסתור והאספקה שלהן ואת המקומות שבהם הניחו מלכודות פתאים (Booby Traps), מוקשים ומטעני צד.

2. עזרה באיסוף מודיעין.

3. סיוע למערכת הלוחמה הפסיכולוגית בתוך הכפרים. הפעלתם המוצלחת של הסיירים הווייטנאמים במסגרת

כפי שהובאו לעיל.¹² מחקרים אחרים, הדנים במבצע זה או אחר או בפעולה של יחידה מסוימת, מזכירים את תפקידי הסיירים, ומכך ניתן להסיק על משימותיהם ובמיוחד על חשיבותם.¹³ כמה מחקרים מציינים את הקשר שבין תוכנית קיט קרסון ובין תוכניות השכנת השלום של ארצות-הברית, ובמיוחד את הקשר שבין התוכנית לבין מערכת הלוחמה הפסיכולוגית בוייטנאם.¹⁴ כמו כן יש לציין כמה מאמרים קצרים שנכתבו בכתבי עת צבאיים.

חיילים אמריקנים במשימת "חפש והשמד"

היחידות האמריקניות ניצלו היטב את ההיכרות שיש לסיירים הווייטנאמים עם השטח ועם שיטות הפעולה של יחידות הווייטקונג

המאמרים האלה פורסמו במהלך מלחמת וייטנאם או מייד אחריה. הם סוקרים בעיקר את ההיסטוריה של התוכנית ומציינים את המשימות שמילאו הסיירים, כפי שנסקרו בתחילת הפרק.¹⁵ מקריאה שיטתית של המחקרים האלה עולה כי הם שואבים את ידיעותיהם מאותו מקור – ההיסטוריה הרשמית של חיל המארינס לשנת 1966.¹⁶ מקור נוסף לפועלם של הסיירים הווייטנאמים הוא חיבורים מחקריים למחצה וספרים המבוססים על זיכרונות המחברים מתקופת שירותם במלחמת וייטנאם.¹⁷

הגורמים שהניעו את העריקים להתגייס כסיירים

הסיירים שפעלו במסגרת KCSP היו מתנדבים. לפיכך נשאלת השאלה מה הניע את העריקים לחזור לשדה הקרב. השאלה הזאת מתחדדת נוכח העובדה שכל עריק יכול היה להתחיל בחיים חדשים ונוחים יותר באמצעות

כוחות המארינס הגיעה לידיעת הפיקוד האמריקני בתחקירים שלאחר פעולה (After Action Report [AAR]).⁸ ב-29 באפריל 1967 פירסמה מחלקת המודיעין של הפיקוד האמריקני בוייטנאם (MACV J2) מסמך המורה לכל היחידות האמריקניות הלוחמות בוייטנאם – ולא רק למארינס – להפעיל סיירים וייטנאמים.⁹ המסמך הגדיר למעשה את כל ההיבטים של התוכנית, ובמיוחד את תנאי השירות והשכר של הסיירים. לתנאי השירות האלה יוקדש מקום נרחב בהמשך המאמר.

הפיקוד האמריקני הורה להעסיק בתשלום לפחות 100 סיירים בכל דיוויזיה. בסוף 1968 שירתו יותר מ-1,500 סיירים וייטנאמים בצבא האמריקני. לאור שביעות הרצון הגבוהה של האמריקנים מהתוכנית היא הורחבה במהלך 1969. באותה שנה נקבע כי לכל דיוויזיה יוקצו 200 סיירים ולכל חטיבה עצמאית שלא במסגרת דיוויזיונית – 100 סיירים. נוסף על כך הוצבו כ-100 סיירים בכל אחד מהפיקודים האזוריים (MRs) כדי שייסעו ליועצים וליחידות הצי שפעלו ברחבי דרום-וייטנאם.¹⁰ מאוחר יותר הורחבה התוכנית עוד יותר עם הצבתם של סיירים ביחידות לא אמריקניות. הפינני ההדרגתי של יחידות הצבא האמריקניות מווייטנאם, ובמיוחד היחידות הקרביות, הביא לצמצומה של תוכנית קיט קרסון. רוב הסיירים עזבו את הצבא, ורק כ-400 המשיכו בפעילותם במסגרת היחידות של צבא דרום-וייטנאם. ניתן רק לשער מה עלה בגורם של הסיירים האלה כאשר כוחות הצפון השלימו את כיבושה של דרום-וייטנאם. בתקופה שבין אוגוסט 1966 למאוס 1971 נהרגו 369 סיירים, ויותר מ-1,000 נפצעו.

המחקר על מלחמת וייטנאם אינו עוסק בתוכנית הזאת, ולכל היותר ניתן למצוא באופן מקרי תיאורים קצרים במחקר זה או אחר. זאת למרות הימצאותו של חומר ארכיוני עשיר על התוכנית. חיפוש ראשוני אחר מחקרים העוסקים ב-KCSP יוביל אותנו תחילה לאנציקלופדיות וללקסיקונים העוסקים בהיבטיה השונים והמגוונים של מלחמת וייטנאם. הערכים סוקרים בקצרה את ההיסטוריה של התוכנית ואת תפקידיהם של הסיירים.¹¹

את הכתיבה המועטת על תוכנית קיט קרסון ניתן לחלק לשני חלקים עיקריים: בחלק הראשון נמצאים כל המחקרים העוסקים ישירות בתוכנית ובפועלם של הסיירים הווייטנאמים במסגרת יחידות הצבא האמריקניות. בחלק השני נמצאים המחקרים שמזכירים את התוכנית בהקשר הרחב יותר של תוכניות הלוחמה הפסיכולוגית והפסיפיקציה.

המחקרים מהסוג הראשון מציינים את תפקידי הסיירים במסגרת היחידות האמריקניות שאליהן סופחו, בחלק מהמחקרים ישנו ציון כללי של תפקידי הסיירים,

רב לו ולמשפחתו, משום שהעיסות שישמשו הוכחה לכך ששירת בנאמנות את העם הווייטנאמי.

2. סייר ידע כי במותו יזכה לקבורה הולמת ומכובדת וכי יהיה מי שיתמוך במשפחתו לאחר מותו. הרצון לקבורה הולמת התברר כאחד המניעים החשובים לעריקה. בעלוני התעמולה הציגו האמריקנים פעמים רבות גופות של אנשי וייטקונג שנשארו מוטלות באזורי הלחימה ולא זכו להיקבר על ידי חבריהם לנשק.²³

3. ניתן לשער כי יצר ההרפתקנות היה גם הוא מניע משמעותי.

ניסיון להסביר את המניעים להצטרפותם של העריקים לתוכנית קיט קרסון נעשה במסמך המתאר את תוכנית האימונים של הסיירים הווייטנאמים במסגרת דיוויזיית הפרשים הראשונה. ראשית של המסמך מוקדשת לסקירת המניעים לעריקתם של לוחמי וייטקונג. המניעים המרכזיים שמוזכרים הם הקשיים בשדה הקרב, המשכורת הנמוכה או אף

העדר כל תשלום, מחסור במזון ובמי שתייה ומותם של רבים מחבריו של העריק.²⁴ המסמך טוען כי התוכנית סיפקה לסייר את כל מחסורו ואף העניקה לו תשלום כספי סדיר. הטענה המרכזית של כותבי המסמך הייתה כי הסייר התרשם מכוח האש הרב של דיוויזיית הפרשים הראשונה וכתוצאה מכך הכיר בעובדה כי ארצות-הברית מסוגלת להביס את הקומוניסטים בדרום-וייטנאם.²⁵ לפיכך הגיע למסקנה כי רק האמריקנים מסוגלים להביא ביטחון ורווחה לעם הווייטנאמי. יש לזכור כי מדובר במסמך אמריקני המשקף את דעתם של האמריקנים בנוגע למניעי העריקים הווייטנאמים להצטרף לתוכנית קיט קרסון. כותבי המסמך גורסים כי ההצטרפות לתוכנית נבעה בעיקר מרצונם של עובדי אדמה למצוא מקור פרנסה חלופי, כלומר מרצונם להשיג רווחה כלכלית למשפחותיהם. לרוע המזל אין שום מחקר המבוסס על ראיונות עם סיירים וייטנאמים, שבו הם נשאלו מה היו מניעיהם להצטרף לתוכנית.

תוכנית אימון וחינוך מחדש במסגרת תוכנית קיט קרסון

לאחר עריקתם של לוחמים מהווייטקונג החל תהליך מיון וסינון של אלה מהם אשר הביעו נכונות להתנדב לתוכנית קיט קרסון. תהליך המיון והסינון כלל בדיקות רפואיות, בדיקות מוטיווציה ובחינה של הרקע המשפחתי. בגיוס ניתנה עדיפות לעריקים שמשפחותיהם נמצאו במתחמים המוגנים, כלומר תחת שליטתה של ממשלת דרום-

ההטבות שקיבל משלטונות דרום-וייטנאם (במימון אמריקני), ושכללו מענקים כספיים, אדמות חקלאיות ובמקרה הצורך גם הסבה מקצועית. המקורות הארכיוניים כמעט שאינם מספקים תשובה לשאלה הזאת. לפיכך יש לבחון את הסוגיה הזאת באותו אופן שבו בוחן המחקר את השאלה מדוע מלכתחילה הצטרפו האיכרים לווייטקונג. היו לכך ניתן שתי סיבות מרכזיות: כלכליות ואידיאולוגיות.

איכרים שהתגייסו מסיבות כלכליות בחרו בכוח שלדעתם היה החזק ביותר. האמריקנים הצטיירו בשלבים מסוימים של המלחמה ככוח החזק, ובכל שלב היה ביכולתם לתגמל כל מי

שהתגייס לשורותיהם כסייר. משכורתו של סייר עלתה ככל ששירת ברמה פיקודית גבוהה יותר. סייר במחלקה קיבל משכורת חודשית גבוהה יותר מחייל בצבא דרום-וייטנאם. על כך יש להוסיף את תנאי חייו המשופרים של הסייר במסגרת יחידה אמריקנית. השילוב של שני אלה יחד – השכר ותנאי השירות – יש בו כדי להסביר

מדוע ההזדמנות להתגייס לצבא האמריקני קרצה כל כך לעריקים.¹⁸ מעבר לכך זכה כל סייר לטיפול רפואי, למזון משופר ולבגדים.

בספטמבר 1966, דהיינו כחודש לאחר תחילת התוכנית הניסיונית, הוסדר כי כל סייר יקבל מענקים מיוחדים בעבור זיהוי אנשי וייטקונג, גילוי מקומות מסתור וחשיפת מצבורי אספקה ואמצעי לחימה.¹⁹ צבא ארצות-הברית גם עזר כספית לכל משפחה שאחד מבניה נהרג במהלך שירותו כסייר. משפחתו של החלל זכתה למשכורת שנתית ולכל עזרה אחרת שנדרשה. עריקים רבים טענו בחקירתם הראשונית כי תנאי השירות הקשים והפחד מפני כוח האש האמריקני היו הסיבות המרכזיות שהביאו לעריקתם. ההצטרפות לצד המנצח הייתה לפיכך צעד טבעי, במיוחד אם נלוו אליו הטבות כלכליות שונות. סיבה נוספת לנכונות להפוך לסייר בשירות האמריקנים קשורה לאתוס הווייטנאמי המסורתי, הנסקר במחקרו של ריצ'ארד קריג'ל (Kriegel).²⁰ הווייטנאמי שנלחם מול פולש זר במחצית השנייה של המאה ה-20 הרגיש כי הוא ממשיך את דרך אבותיו שנלחמו נגד הפולש המונגולי, הכובש הסיני ואחר כך היפני והצרפתי.²¹ זוהי אחת הסיבות שהצטרף לווייטקונג: כדי להילחם נגד הכובש האמריקני. אך משינה את האוריינטציה ואת הנאמנות שלו החליט כי הסכנה המרכזית לאומה הווייטנאמית טמונה בכוחות הקומוניסטיים.

והיו סיבות נוספות שדירבנו עריק להפוך לסייר:

1. הזכות לענווד את עיטורי הגבורה שקיבל – הן הדרום-וייטנאמים והן האמריקנים²² – דבר שהביא כבוד

הייתה להראות את תפקידם החשוב של הסיירים, להחזיר בהם מוטיווציה לקראת תפקידם המסוכן ולבטל את חששותיהם מפני הצפוי להם עם צירופם לכוחות האמריקניים. לדעת מעצביה ומפעיליה של התוכנית, היו השיעורים האלה חשובים, כיוון שהיו תשובה ל"שטיפת

וייטנאם. זאת על מנת למנוע מהווייטקונג להשתמש בבני משפחת הסייר כבני ערובה ובכך לסחוט את הסייר שינטוש את התוכנית או שישמש סוכן כפול.

לאחר המיון הראשוני נשלחו העריקים למחנות אימונים מיוחדים שהוקמו במחוזות השונים. במקרים

אחדים היו בסיסי האימונים באחריות הדיוויזיות שפעלו בווייטנאם. תהליך ההכשרה בבסיסי האימונים האלה נמשך כחודש ימים. בדומה לאימון הבסיסי של החייל האמריקני גם האימון הבסיסי של הסייר נועד להכשירו לפעול במסגרת קבוצתית לפי המודלים ותורות הלחימה האמריקניות.²⁶ במהלך תקופת האימונים למדו המועמדים נושאים אחדים, שהכשירו אותם לפעול במסגרת מחלקתית ופלוגתית. המטרה העיקרית של בסיס האימונים הייתה להטמיע בסייר לעתיד את המשמעת האמריקנית וידע בסיסי בהפעלת כלי נשק אישיים ומחלקתיים שהיו בשימוש היחידות האמריקניות. דגש מיוחד הושם על לימוד

הטקטיקות בשדה הקרב, והסיירים ביצעו תרגילי פרט, כיתה, מחלקה ופלוגה. כמו כן למדו הסיירים מושגים בסיסיים באנגלית כדי שיוכלו לתקשר עם החיילים האמריקנים שאל יחידותיהם סופחו – במיוחד במהלך קרב. מפקדת הסיוע האזרחי האמריקנית (Civil Operation and Revolutionary Development Support - CORDS) קבעה כי במהלך תוכנית האימונים יעברו הסיירים מעין שיעורי חינוך מחדש, שבהם ילמדו על העזרה שמושיטה ארצות-הברית לדרום-וייטנאם במאבקה הצודק נגד המחתרת הקומוניסטית בדרום (קרי הווייטקונג) ונגד התוקפנות הקומוניסטית של צפון-וייטנאם.²⁷ במהלך התוכנית גם למד הסייר על דרישות התפקיד.²⁸

במהלך הכשרתו בבסיס האימונים גם קיבל הסייר שיעורים ב"מורשת קרב". בשיעורים האלה תוארו מעשי גבורה של סיירים ביחידות צבא ארצות-הברית החל מראשית הפעלת התוכנית. ראוי לציון מיוחד חוברת שהוכנה ביוזמתה של מפקדת הדיוויזיה המוטסת ה-101 וש-CORDS אימצה אותה מייד.²⁹ החוברת תיארה את קורות חייו ופועלו של גיבור הספר המיתולוגי קיט קרסון, שעל שמו נקראה התוכנית. ממסמכים אמריקניים – הן של הפיקוד הצבאי (MACV) והן של המפקדה האחראית על העריקים במסגרת מפקדת הסיוע האזרחי (CORDS CHD) – עולה כי מטרתם של שיעורי מורשת הקרב

לוחמים אמריקנים בווייטנאם

מפקדת הדיוויזיה ה-101 הכינה חוברת שמטרתה הייתה לעצב את הסיירים הווייטנאמים לפי אמות המידה והערכים האמריקניים

המוח"ש שעברו הסיירים בעת ששירתו ביחידות של הווייטקונג.³⁰ אך ניתן לנתח או להציע פרשנויות אחרות לשיעורי "מורשת הקרב".

כאמור, התוכנית לשילוב עריקים ביחידות הצבא האמריקני נקראה על שמו של גיבור מיתולוגי שפעל במרחב הספר (Frontier) האמריקני.³¹ החוברת שהכינה מפקדת הדיוויזיה ה-101 הקדישה מקום לתיאור פועלו של קרסון ובעיקר ניצלה את הבמה כדי להעלות על נס את הערכים האמריקניים כפי שעוצבו בספר האמריקני. כל הערכים והאידיאלים האלה התגלמו – לטענת מחברי החוברת – בדמותו של קיט קרסון.³² קרסון הוצג כפטריוט אמריקני, שהיה מוכן לסכן את עצמו לטובת האומה האמריקנית ללא כל תמורה. הוא היה מומחה לציד, סוחר וסייר וכן ידע כיצד לנהוג בילידים, קרי האינדיאנים.³³ בכוונתם של מחברי החוברת היה לעצב את הסיירים הווייטנאמים לפי אמות המידה והערכים האמריקניים האלה.

תהליך הצבתו של סייר ביחידה אמריקנית

פקודות הצבא הורו שהסייר יוצב ביחידה אמריקנית רק לאחר סיום תוכנית האימונים ורק לאחר שנבדק שוב כי

אכן שינה את האוריינטציה הפוליטית שלו. גם לאחר ההצבה הוטל על קציני המודיעין של היחידות השונות לעקוב אחרי הסיירים ולערוך להם מבחנים תקופתיים כדי לבדוק את נאמנותם.³⁴ ההוראות האלה עודכנו במהלך שנות הפעלתה של התוכנית, כיוון שהיו מקרים שבהם ערקו סיירים חזרה לשורות הווייטקונג או גרוע מכך: התגלו כמרגלים. האירועים האלה הביאו גם לשיפור תוכנית האימונים. בין היתר הוכללו בה יותר תכנים תעמולתיים.³⁵

לאחר השלמת התוכנית הבסיסית נשלחו הסיירים ליחידות השונות. ההצבה נעשתה בעיקר על-פי דרישות

היחידות השונות. הקו המנחה היה שכל סייר ישוּבץ באזור שאותו הכיר הכי טוב. מהמסמכים השונים ניתן לראות כי עם הגעתו ליחידה עבר הסייר תוכנית אימונים נוספת, קצרה יותר, שהכינה אותה לפעול ביחידה שאליה הגיע. בין היתר הוא נדרש להכיר את הלוחמים ביחידה ואת הדרישות המיוחדות של

מפקדיה. כך, למשל, דיוויזיית הרגלים ה־4 עיצבה תוכנית שכללה אימונים בנשק האישי והמחלקתי, שיעורים באנגלית והרצאות על המשימות שמצפים מהם למלא במסגרת היחידות השונות של הדיוויזיה.³⁶ יש לציין כי התוכנית הנוספת הייתה רק בבחינת "ליטוש" של הכישורים שהסיירים כבר רכשו לעצמם. גם החטיבה המוטסת ה־173 בנתה תוכנית שהשלימה את תוכנית ההכשרה הבסיסית. התוכנית החטיבתית כללה לימודי אנגלית לשיפור מיומנויות התקשורת של הסייר ושיעורי נשק. כמו כן כללה התוכנית הרצאות על דפוסי הפעולה המיוחדים של היחידות השונות שפועלות במסגרת החטיבה.³⁷

קיומן של תוכניות ההכשרה המקומיות שיזמו הדיוויזיות והחטיבות, ואשר באו נוסף על תוכנית ההכשרה הכללית, הוא העדות המוצקה ביותר לכך שהצבא האמריקני עשה ככל יכולתו כדי ששילובם של הסיירים יהיה מלא ובצורה הטובה ביותר. מאמצי השילוב שעשו האמריקנים מלמדים שהם לא התייחסו לפעולתם של הסיירים כאל דבר שהוא מובן מאליה. הסיירים נתפסו ככלי עזר חשוב ביותר להצלחת היחידות בשדות הקרב, ולכן הם זכו לאימון אינטנסיבי ולתנאי שירות הזהים לאלה של החיילים האמריקנים שעיימם שירתו.

תנאי השירות של הסיירים במסגרת הצבא האמריקני

המאפיין העיקרי של התוכנית היה שצבא ארצות-הברית לא גייס את הסיירים אלא שכר את שירותיהם. הסיירים

היו מתנדבים. כל המסמכים הצבאיים האמריקניים מדברים על השכרה (Hire) ולא על גיוס (Draft). מהסיבה הזאת נעשו מאמצים רבים להביא לשיפור מתמיד של תנאי השירות של הסיירים במסגרות שבהן פעלו.³⁸ את הקו המנחה להעסקת סיירים ניתן למצוא באופן מפורש בפקודה הקובעת כי "יש לתת לסיירים אותו יחס כמו לכל חייל אחר בחטיבה".³⁹ אומנם מקורה של ההוראה הזאת הוא במסמך של מפקדת החטיבה המוטסת ה־173, אך בצורה זו או אחרת ניתן למצוא אותה בכל המסמכים העוסקים באופן העסקתם של הסיירים.

במהלך תוכנית האימון הבסיסית עברו הסיירים תהליך חיול, אשר כלל בדיקות רפואיות מקיפות, קבלת מדים אמריקניים, מגורים, כלי היגיינה אישיים וציוד ללינה לילה. הציוד כולו היה במימון אמריקני. לאחר שסיימו הסיירים את הכשרתם הבסיסית והוצבו ביחידותיהם, הם קיבלו מגורים יחד עם המחלקה (או הפלוגה) שאליה צורפו. מאותו רגע נחשבו

הסיירים לחלק אורגני מהמחלקה בכל הקשור לתוכנית האימונים, לפעולות המבצעיות, לארוחות ולסידורי השינה. הסייר הפך לחייל אמריקני על כל המשתמע מכך. קודם לכן כבר צוין שמשכורתם הבסיסית של הסיירים הייתה גבוהה ממשכורתו הבסיסית של חייל בצבא דרום-ווייטנאם. אולם בפועל היה הפער בין משכורתו של סייר למשכורתו של חייל רגיל בצבא הדרום גבוהה עוד יותר, שכן למשכורת הבסיסית של הסייר נוספו גם מענקים על הצלחות בשדה הקרב וכן מענקים לרגל חגים ואירועים אחרים. מחקר שערכה מחלקת המחקר והפיתוח של משרד ההגנה האמריקני (DARPA) בעבור הצבא האמריקני העלה כי חוסר שביעות הרצון והיעדר המוטיבציה ורוח הלחימה אצל החיילים בצבא דרום-ווייטנאם נבעו בעיקר מתנאי השירות שלהם: הריחוק מהבית ומהמשפחה ובמיוחד המשכורות הנמוכות, שלא הספיקו לכלכלת משפחותיהם.⁴⁰ הסיירים הווייטנאמים שערקו משורות הווייטקונג לא סבלו משתי המגבלות האלה: משכורתם ותנאי השירות שלהם היו כשל לוחמים קרביים אמריקנים, ומקומות השירות שלהם היו לרוב ליד מקומות מגוריהם, שאותם הם היטיבו להכיר. ראוי לציין כי גם הווייטקונג נהג להפעיל את אנשיו סמוך למקומות המגורים שלהם, כך שנשמר הקשר בינם לבין משפחותיהם.⁴¹

לעיתים נאלצו גם הסיירים הווייטנאמים להתרחק מבני משפחותיהם בהתאם לאילוצים ולהצבות מחדש של היחידות שבמסגרתן פעלו. אולם הפיקוד האמריקני הכיר בחשיבות הקשר בין הסייר למשפחתו, והפתרון שנמצא היה להטיס את הסייר בחופשותיו באמצעי התובלה

משכורתם ותנאי השירות של הסיירים הווייטנאמים שערקו משורות הווייטקונג היו כשל לוחמים קרביים אמריקנים, ומקומות השירות שלהם היו לרוב ליד מקומות מגוריהם, שאותם הם היטיבו להכיר

כנס של צבא ארצות-הברית שהוקדש להפעלת הסיירים הציג גישה דומה לזו של CHD: "סייר שיועד היכן נמצא האויב וכיצד צפוי האויב להגיב יציל את חייהם של חיילים אמריקנים רבים... שימוש מושכל בסייר עשוי להיות ההבדל בין הצלחה לכישלון. הפעלה יעילה של הסיירים תשפר חלק מהטכניקות שלנו, ובכך נשפר את התוצאות שלנו".⁴⁶

בסיום הכנס נשאלה שאלה רטורית: "האם ה-KCS הוא סתם עוד רובה או עוד זוג עיניים ואוזניים למפקדי היחידה?"⁴⁷

סייעני וייטקונג מובלים לחקירה

תפקידם העיקרי של הסיירים היה להוביל יחידות צבאיות ברמת המחלקה והפלוגה במבצעי "חפש והשמד" או בשמם המאוחר יותר "טהר והחזק"

תפקידם העיקרי של הסיירים, כפי שהגדירו מעצבי התוכנית ומפעיליה היה להוביל יחידות צבאיות ברמת המחלקה והפלוגה במבצעי "חפש והשמד" או בשמם המאוחר יותר "טהר והחזק" (Clear and Hold). במבצעים כאלה הובילו הסיירים את יחידות הצבא תוך ניסיון להימנע ממארבים וממלכודות פתאים. מטרה נוספת הייתה להוביל מבצעים התקפיים, כלומר להוביל את היחידה אל מקומות המסתור של לוחמי גרילה. עם הפעלתה של תוכנית פניקס (לחיסול פעילים בוייטקונג) הובילו הסיירים את היחידות המבצעות לבתיהם של הפעילים.⁴⁸

על מנת להבין את חשיבותם של הסיירים יש להבין תחילה את הטקטיקה שנקטו האמריקנים בוייטנאם, ואשר באה לידי ביטוי במבצעי "חפש והשמד".⁴⁹ במסגרת המבצעים האלה היה על הכוחות האמריקניים לחפש את האויב, למצוא אותו ולהשמידו בכל האמצעים

האוויריים השונים של הצבא האמריקני, ובכלל זה גם "חברת התעופה" של ה-CIA – "אייר אמריקה".⁴² ההבדל הזה בין השירות בצבא האמריקני לבין השירות ביחידות של צבא דרום-וייטנאם (ARVN) מצביע אולי יותר מכול על ההבדלים בין תנאי השירות של הסייר לבין תנאי השירות של מקבילו בצבא דרום-וייטנאם. יש לציין כי גם החיילים האמריקנים הוטסו אל חופשותיהם, כך שהסייר הווייטנאמי לא נהנה במקרה הזה מזכות ייחודית, אלא הייתה זו עוד זכות שניתנה לו במסגרת השוואת התנאים עם החיילים האמריקנים.

תכתובות ומזכרים רבים בתוך הרמות הפיקודיות השונות עסקו בתנאי השירות של הסיירים עם הצבתם ביחידות האמריקניות. זוהי הוכחה לחשיבות הרבה שייחסו בצבא ארצות-הברית להשוואת זכויותיהם של הסיירים לזכויות החיילים האמריקנים. ראייה נוספת למאמץ להשוות את הזכויות ניתן למצוא בהוראות המדברות על הטיפול הרפואי שלו זכאי הסייר. לא זו בלבד שהמזכרים קובעים כי כל סייר זכאי לטיפול רפואי מלא (כולל בדיקות שגרתיות וטיפול שניניים), אלא שבמקרה של פציעה בקרב הוא זכאי להיות מפונה למתקן רפואי אמריקני ולא וייטנאמי. המסמכים מזכירים זאת כמובן מאליו שסייר שנפצע יפונה מהר ככל האפשר – אם יש צורך גם באמצעות מסוק – למתקן אמריקני.⁴³ אין ספק שהטיפול במתקנים האמריקניים היה יעיל ומתקדם לאין ערוך מהטיפול שניתן במתקנים הרפואיים הווייטנאמיים. אין להמעיט מחשיבותו של הנתון הזה: החייל האמריקני בוייטנאם זכה לטיפול הרפואי הטוב ביותר בהיסטוריה של המלחמות (עד אותה העת).⁴⁴ הפינוי המהיר באמצעות מסוקים לבתי-חולים וההתקדמות הגדולה שהושגה במתן עזרה רפואית בשדה הקרב תרמו רבות לירידה בשיעור תמותת הפצועים.

לצד שוויון הזכויות היה גם שוויון בחובות. הסיירים – כמו החיילים האמריקנים – נדרשו לציית לכללי המשמעת הצבאית הנוקשים, וניתן היה "להקפיץ" אותם בכל שעה משעות היממה, שבעה ימים בשבוע. יחד עם זאת את הסיירים לא ניתן היה להעמיד לדין משמעתית כמו חיילים אמריקנים, ולכן העונש המקובל על עבירות צבאיות – במיוחד חמורות – היה פיטורים מהצבא. בארכיונים של הצבא ניתן למצוא מכתבי פיטורים שנמסרו לסיירים בגלל בעיות של משמעת ושל תפקוד לקוי.

פועלם של הסיירים במסגרת היחידות האמריקניות

את חשיבות פועלם של הסיירים הגדיר בצורה הטובה ביותר מנהל המפקדה האחראית על העריקים (CHD), בייבל (Bable): "ה-KCS פועלים בעיקר בתור סיירים ומדריכים והפגינו מיומנות יוצאת דופן בהתחמקות ממארבים, ממוקשים וממלכודות פתאים של האויב בשעה שהובילו כוחות ידידותיים".⁴⁵

העומדים לרשותם: נשק מחלקתי, ארטילריה, טנקים וסיוע אווירי – ממסוקי קרב (Gun Ships) או ממטוסים.⁵⁰ הייתה זו טקטיקה התקפית, שהבעיה המרכזית בהוצאתה אל הפועל הייתה הצורך לאתר את כוחות הגרילה. זו הייתה המשימה העיקרית ואולי החשובה ביותר של הסיירים, שהכירו את הטקטיקות של חבריהם לשעבר וידעו למצוא את בסיסיהם במעבה הג'ונגל.

ממסמכי CORDS - CHD

ניתן להרכיב תמונה כמעט מלאה על פעילות הסיירים במהלך השנים 1969-1970. אומנם ב-1969 החלה הווייטנאמית של המלחמה, אך עדיין הכוח האמריקני בווייטנאם היה קרוב לסד"כ השיא שלו ופעל במלוא העוצמה.⁵¹ היחידות שעליהן הוטל רוב נטל הלחימה פונו מווייטנאם רק במהלך 1971. המסמכים מספקים לנו תמונה

סטטיסטית חודשית על פעילות הסיירים, על מספריהם בכל יחידה, על מספר האבדות שספגו וחשוב מכך (לפי המסמכים) – על היקף האבדות והנזקים שגרמו לאויב.⁵² אין בכוונתי לפרט כל חודש, אלא להביא את המגמות המרכזיות כפי שעולות מהמסמכים האלה. בדרך זו ניתן להסיק האם הושגו המטרות שהציבו לעצמם מעצביה של תוכנית קיט קרסון כבר ב-1966.

הדו"חות הסטטיסטיים מכילים גם תיאורים של פעולות הסיירים בכל אחת מהיחידות (ברמה החטיבתית והדיוויזיונית). את תיאורי הפעולות ניתן להשוות למשימות שהטיל על הסיירים הפיקוד העליון של הכוחות האמריקניים בווייטנאם, ובדרך זו ניתן להסיק האם הם השיגו את מטרותיהם או איכזבו את מגייסיהם. כל המשימות שפורטו בראשית המאמר הזה באות לידי ביטוי בדו"חות החודשיים: הסיירים הובילו את המחלקות ואת הפלוגות האמריקניות לקראת התקפות על יחידות וייטקונג (VC) ועל יחידות של צבא צפון-וייטנאם (NVA). הסיירים ניצלו את קשריהם עם האוכלוסייה המקומית וסיפקו מידע מודיעיני חיוני. המידע הועבר להערכה לרמות הפיקוד הגבוהות יותר, אך היה גם ניצול מהיר של המידע הזה לביצוע פעולות צבאיות מיידיות. המידע המודיעיני שהצביע על נתיבי תנועה עתידיים של יחידות אויב תורגם להרעשות ארטילריות ולהתקפות אוויריות, בלי שיהיה צורך לשלוח חיילים אמריקנים לאותם האזורים. הסיירים גם עזרו לתרגם מסמכים שנתפסו במהלך פעולה זו או אחרת, והמידע המודיעיני שהופק מהם נוצל לעיתים באופן מיידי. פעולות הסיירים גם סייעו לאמריקנים הן לחמוק ממארבים של יחידות הווייטקונג והן להניח להן מארבים על נתיבי התקדמותן. במהלך הובלת הכוחות הייתה משימתו המרכזית של

הסייר לגלות מוקשים, מטעני צד ומלכודות פתאים. הגילויים האלה הצילו את חייהם של חיילים אמריקנים רבים, ובדו"חות הובעה הערכה רבה לסיירים על הישגיהם בתחום הזה.

במקרים מסוימים פעלו כמה סיירים ביחד באופן עצמאי בכפרים והביאו ללכידתם של קאדרים פוליטיים וצבאיים ברמות פיקוד וחשיבות שונות. למשל, דיוויזיית הרגלים ה-25 הקימה כוח סיירים עצמאי, וזה הצליח בתוך שישה חודשים (אוקטובר 1967 – מארס 1968) להביא ללכידתם של יותר מ-600 חיילי וייטקונג.⁵³ פעולות הסיירים במסגרות השונות של דיוויזיית הרגלים ה-25 הביאו גם לחשיפתן של עשרות מחילות מסתור. בדיוויזיית הרגלים ה-4 לימדו הסיירים את החיילים האמריקנים את טקטיקות הלחימה של הווייטקונג וכיצד לזהות ולעקוף מיקוש ומלכודים

במהלך הובלת הכוחות הייתה משימתו המרכזית של הסייר לגלות מוקשים, מטעני צד ומלכודות פתאים. הגילויים האלה הצילו את חייהם של חיילים אמריקנים רבים, ובדו"חות הובעה הערכה רבה לסיירים על הישגיהם בתחום הזה

אחרים.

במקרים רבים מופיעים בדו"חות תיאורים של תפקוד הסיירים במהלך קרבות. הנוסחה היא כמעט קבועה: כוח אמריקני נתקל במארב, ותפקודו של הסייר הציל את חבריו האמריקנים ממוות. לעיתים קרובות נפצע הסייר פצעי מוות, שזיכו אותו בעיטורים שונים. במקרים אחרים זכה הסייר למענקים כספיים נוספים – אם נשאר בחיים. גם בתחום הלוחמה הפסיכולוגית התגלו הסיירים (לפי הדו"חות) כמועילים במיוחד. לוחמי וייטקונג רבים ערקו לצד האמריקני בעקבות פעולותיהם של הסיירים בכפרים. הדיוויזיה ה-25 הפעילה תוכנית בת שלושה שבועות שהכשירה את הסיירים בטכניקות השונות של הלוחמה הפסיכולוגית.

תמונה דומה עולה גם מקריאת מסמכים העוסקים בפעולותיהן של יחידות CAP⁵⁴ של המארינס. גם במסגרת CAP הובילו הסיירים סיורים, עזרו ללכוד חשודים, גילו מקומות מסתור, מוקשים, מחילות מסתור ומצבורי נשק, תחמושת, מזון וציוד רפואי. יחידות CAP ניהלו גם לוחמה פסיכולוגית והסתייעו לצורך זה בסיירים. לפי המתואר בתעודות היו אלה הסיירים שהעבירו את תוכני התעמולה לכפריים הווייטנאמים.

יחידות המארינס ב-MR-1 הפעילו גם עריקים מצבא צפון-וייטנאם. לא ברור אם חיילי צבא צפון-וייטנאם ערקו במסגרת CHP, אך יחד עם זאת ידוע כי CORDS (מפקדת הסיוע האזרחית) ניסתה להפעיל את התוכנית גם בקרב צבא צפון-וייטנאם. תפקידיהם של העריקים מצבא צפון-וייטנאם היו זהים לתפקידי העריקים מקרב הווייטקונג.⁵⁵ יש לזכור כי המארינס הוצבו באזור שבו פעלו – במיוחד לאחר מתקפת טט (המחצית השנייה של 1968) – בעיקר יחידות סדירות של צבא צפון-וייטנאם.

- Stevens, *Search Out the Land – A History of American Military Scout*, Chicago, 1969, 47-66
www.desertusa.com/mag99/jan/paper/kitchcarson.html
 Military Assistance Command, Vietnam (MACV) Civil Operations and Revolutionary (Rural) Development Support (CORDS)
 The Kit Carson Scout Program, 1966-1968, Prepared by Chieu Hoi Division (CHD) Military Assistance Command, Civil Operation and Revolutionary Development Support (MACCORDS), (18/1/69), CHD Files RG 472 (Records of the United States Forces in Southeast Asia, 1950-1975, National Archives at College Park MD), 2-3
 MACV Directive no. 381-5, subject: Use of Chieu Hoi Returnees in Support of Counterinsurgency Operations (17/2/68), MACV files RG 472, 3
 ראו למשל AAR, הסוקר את פעילותו של גדוד מס' 2 מחטיבת המארינס הראשונה בשליש האחרון של ספטמבר 1966. הדו"ח מציין את תרומתם של הסיירים באיתור מקומות מסתור של הווייטקונג בכפרים שאליהם נכנסו יחידות של הגדוד. הסיירים עזרו בזיהוי וזואלי של חשודים ועקב כך נתפסו 12 אנשי וייטקונג. כמו כן נחשפו בעזרת הסיירים מחילות מסתור ומקומות אחסון של אספקה. Major John Ozaki to LtCol Pat K. Elliot, subject: AAR on the Use of Returnees as Guides/Scouts (no date), (G-2) MR-I Files RG 472. אוזאקי היה קצין מודיעין III MAF ואחראי על ניהול הלוחמה הפסיכולוגית של III MAF. אליט היה קצין המודיעין של החטיבה. AAR זה נשלח גם לקציני המודיעין והמבצעים (G-5) של III MAF ולקציני המודיעין של MR-I
 Commander of United States Military Assistance Command, Vietnam (COMUSMACV), MACJ264, subject: Chieu Hoi Returnees in Support of Counter-Insurgency Operations (29/4/67) MACV Files RG 472
 יחידות הצי האמריקני פעלו בכמה חזיתות במהלך מלחמת וייטנאם. החזית הראשונה הייתה ניסיון לסגור הרמטית את הנתבים ששימשו להעברת אמצעי לחימה וכוח אדם מהצפון לדרום דרך הים (Market Time Operation). החזית השנייה הייתה השטת כוחות רגלים לאורך הנהרות בדרום וייטנאם ובדלתת המקונג במסגרת מבצעי "חפש והשמד" (Game Warden Operation). נוסף על כך הפציצו אוניות הקרב של הצי השביעי מטרות אויב על החוף ונתנו סיוע ארטילרי לכוחות היבשה האמריקניים. חיל האוויר של הצי ביצע אלפי משימות הפצה הן בצפון והן בדרום. עבור שתי המשימות הראשונות נדרשה עזרתם של סיירים וייטנאמים, אנשי וייטקונג לשעבר, שהכירו את נתיבי ההברחה הימיים ואת מקומות המסתור של יחידות הווייטקונג לאורך הנהרות. על תפקידיהם של הסיירים במבצעי הצי ראו למשל: Thomas J. Culter, *Black Berets - Coastal and Riverine Warfare in Vietnam*, Annapolis, 1988, 315, 321
 סקירה כללית ומתומצת ביותר ניתן למצוא בלקסיקונים ובאנציקלופדיות שונות על כל ההיבטים של מלחמת וייטנאם. ראו: Harry G. Summers, *Vietnam War Almanac*, New York, 1985, 220; Samuel Freeman, "Kit Carson Scouts", in: James S. Olson (ed.), *Dictionary of the Vietnam War*, New York, 1988, 241-242; Clayton D.

סיכום

"סיירי קיט קרסון" (KCSP) הייתה התוכנית היחידה במכלול התוכניות שהפעילה ארצות-הברית שזכתה להסכמה כללית – הן של CORDS (מפקדת הסיוע האזרחית) והן של הפיקוד הצבאי (MACV). עיקרה של התוכנית היה מתן סיוע ליחידות הצבא במסגרת הלוחמה הקונוונציונלית, שבאה לידי ביטוי בטקטיקת ה"חפש והשמד". ניתן לראות כי בראשיתה נועדה התוכנית לתת מענה לטקטיקת הלחימה של הווייטקונג ושל צבא צפון-וייטנאם, אך בהדרגה היא השתלבה בתחומים אחרים, ובעיקר בתוכנית "השכנת השלום" ובלוחמה הפסיכולוגית. גם היחידות שפעלו במסגרת תוכנית "פניקס" (לחיסול פעילים של הווייטקונג) זכו לסיירים. חשיבותם של הסיירים שפעלו בקרב יחידות הצבא האמריקני אינה מוטלת בספק. במסמכים רבים (ובהם גם הדו"חות החודשיים) ישנה דרישה להגדיל את מספרם של הסיירים. אין זה משנה אם הדרישה הזאת באה במטרה להביא ל"ספירת גופות" גבוהה יותר או משום שפעולת הסיירים הצילה חיי חיילים אמריקנים רבים. הפיקוד הצבאי האמריקני הגדיל את היקפה של תוכנית האימונים להכשרת סיירים מקרב העריקים כדי לספק את דרישותיהן של היחידות הלוחמות. הפיקוד הצבאי הכיר בחשיבות התוכנית, אך לא הסיק מכך את המסקנה ההגיונית שלא ניתן להגדיל את מצבת הסיירים בלי שיוגדל במקביל מספר העריקים במסגרת תוכנית CHP. במיוחד היה צורך להגדיל את מספר העריקים מקרב היחידות של צבא צפון-וייטנאם. הצבא הזה נשא בעול הלחימה במיוחד ב-MR-I (חלקה הצפוני של דרום-וייטנאם), ולאחר כישלונה של מתקפת טט – גם ב-MR-2. מספרם של העריקים מקרב צבא צפון-וייטנאם היה מועט ביחס לנוכחותן ולפעילותן של יחידות מצבא צפון-וייטנאם בדרום.

משימתם העיקרית של הסיירים הייתה להוביל כוחות בשדה הקרב. היה זה תפקיד חשוב כשלעצמו אך לא נעשה ניסיון מעשי להרחיב את פועלם של הסיירים בתחום תוכניות "השכנת השלום" ובמערכת הלוחמה הפסיכולוגית. הפיקוד הצבאי הסתפק במצב הקיים ואף שהכיר בחשיבות התוכנית לא יצא מגדרו כדי להרחיבה. לכן נשאר תפקידם של הסיירים בעיקר בתחום הפעילות הקרבית הקונוונציונלית.

הערות

- להלן CHP. תוכנית Chieu Hoi החלה ב-1963 והבטיחה ללוחמי הווייטקונג חנינה מלאה אם יעזבו את ארגון הגרילה הקומוניסטי.
- יש להזכיר כי יחידות המארינס (III MAF) בווייטנאם פעלו רק ב-MR-I, המחוזות הצפוניים של דרום-וייטנאם
- להלן: KCSP
- לביוגרפיה קצרה על אודות קארסון ראו: Phillip H.

- Campaign to Destroy the Viet Cong**, Annapolis, 1997, 38, 76. מוירא מציין גם כי KCS שולבו ביחידות המיוחדות שפעלו במסגרת תוכנית פניקס. גם כאן היה תפקידם העיקרי של הסיירים להוביל את יחידות ה-SEAL למקומות מסתור של אנשים שנחשדו בפעילות בווייטקונג (VCI).
15. William V. Cowan, "Kit Carson Scout", in: **Marine Corps Gazette** 53 (10) 1969, 30-32; Edward J. Clakson, "An Unknown Warrior", in: **Marine Corps Gazette** 54 (8) 1970, 38-43; F.C. Brown, "Kit Carson Scout in the Vietnam Conflict", in: **Military Collector and History** 20 (3) 1978, 109-112
16. Shulimson, **U.S. Marines in Vietnam - An Expanding War 1966**, 245-247
17. יחד עם זאת יש לזכור את כל הבעייתיות המחקרית שישנה בזיכרונות לוחמים
18. על תנאי השירות של KCS ראו בהמשך הפרק. משכורתו החודשית של טוראי בצבא דרום-וייטנאם הגיעה לכ-27 דולר (לפי הערכים של 1969). משכורתו של טוראי ששירת כסייר הגיעה ליותר מ-42 דולר. משכורתו של סייר בכיר הייתה כפולה מכך
19. Major John Ozaki to LtCol Pat K. Elliot, Subject: Problems Relating to Expatiating of Returnees (29/9/66), MR-I Files RG 472
20. Richard C. Kriegel, **Vietnamese Attitudes and Behavior Related to Management Problems of the Revolutionary Development Program**, Washington D.C., 1969
21. **שם**, 13. ראו גם: Douglas Pike, **War, Peace, and the Viet Cong**, Cambridge Mass., 1969, 60
22. KCS יכול היה לקבל את עיטור כוכב הכסף, העיטור השלישי בחשיבותו בארצות-הברית. העיטור הזה ניתן לחייל שהפגין אומץ לב מיוחד במהלך קרב נגד האויב
23. חשיבותו של נושא הקבורה מתבררת ממזכרים שהפיצו הפיקוד האמריקני וכן CORDS. ראו למשל: COMUSMACV- CHD to III MAF and United States Army, Vietnam (USARV), Subject: Burial Expenses and Financial Assistance to Sick or Injured Kit Carson Scout (7/12/68), CHD Files
24. 1st. Cavalry Division (Airmobile), 14th. Military History Detachment to Department of the Army, Subject: The 1st. Cavalry Division (Airmobile) Kit Carson Scout Training Program, 4-69 (30/7/69), Military History Detachment, Historian Records files box 13 RG 472, 8 (hereafter: The 1st. Cavalry Division (Airmobile) Kit Carson Scout Training Program, 4-69 30/7/69)
25. **שם**, 9
26. על המטרות הבסיסיות של הטירונות האמריקנית ראו: Ebert, **A Life in a Year**, 26
27. CORDS IV Corps Directive No. 19-69, Subject: Kit Carson Scout Program (6/2/69) CORDS – CHD, MR-4 Files, RG 472, 4
28. **לפירוט התוכנית ראו**: The 1st. Cavalry Division (Airmobile) Kit Carson Scout Training Program, 4-69 (30/7/69), 20-30
29. HQ 101st. Airborne Division (Airmobile), The Story of Kit Carson (no date), CORDS – CHD Files RG 472
30. The 1st. Cavalry Division (Airmobile) Kit Carson Scout
- Laurie, "Kit Carson Scouts", in: Spencer C. Tucker (ed.), **Encyclopedia of the Vietnam War – A Political, Social, and Military History** (vol. 1), Santa Barbara, 1988, 349
12. ראו למשל: Shelby Stanton, **The 1st. Cav in Vietnam – Anatomy of a Division**, Novato, 1999, 199. סטנטון מפרט את שיבוץ הסיירים ביחידות הדיוויזיה השונות. מחקרים העוסקים בהיסטוריה הצבאית של יחידות המארינס מציינים את תפקידי הסיירים במסגרות השונות של המארינס. במיוחד יש לציין את העובדה שהמחקרים מעלים על נס את תרומתם החשובה של KCS בהפחתת מספר האבדות של החיילים האמריקנים. ראו: Michael A. Hennessy, **Strategy in Vietnam - The Marines and Revolutionary Warfare in I Corps, 1965-1972**, Westport, 1997, 93. מגמות זהות ישנן גם בספרי ההיסטוריה הרשמיים של חיל המארינס במלחמת וייטנאם. ראו: Jack Shulimson, **The U.S. Marines in Vietnam: An Expanding War, 1966**, Washington D.C., 1982, 245-247. העמודים האלה סוקרים את ראשיתה של התוכנית. ראו גם: **Ibid.**, **The U.S. Marines in Vietnam: The Defining Year: 1968**, Washington D.C., 1997, 598, 610; Charles R. Smith, **The U.S. Marines in Vietnam: High Mobility and Standdown, 1969**, Washington D.C., 1988, 257
13. ראו למשל: James R. Ebert, **A Life in a Year - The American Infantryman in Vietnam, 1965-1972**, Novato, 1993, 139-140, 147, 185. בעמודים האלה מתארים חיילים וקצינים פעולות שביצעו במהלך שירותם בווייטנאם ואת תפקידו של KCS במבצעים האלה, כגון: זיהוי בונקר מוסווה של הווייטקונג, תרגום במהלך חקירת שבויים כבר במקום שבו נתפסו – במטרה לנצל מייד את המידע, הובלת כוחות ויצירת מגע עם האויב עוד לפני שהווייטקונג הספיק לטמון מארב ליחידה אמריקנית. ראו גם תיאורים דומים אצל Samuel Zaffiri, **Hamburger Hill – The Brutal Battle for Dong Ap Bia, May 11-20, 1969**, Novato, 2000, 78-79, 210-211. החיבור הזה אינו מחקר היסטורי במובן הקלסי, אלא מבוסס על זיכרונותיו של המחבר. חיבור מחקרי למחצה, המציין גם הוא את פועלם של KCS, הוא הספר על מחילות צ'ו צ'י: Tom Mangold and John Penycate, **The Tunnels of Cu Chi**, New York, 1985, 95-96, 104, 196-197, 225. בספר נכתב כי הסיירים היו חלק מיחידות הטיהור של מחילות המסתור, במיוחד באזור Cu Chi. גודד ההנדסה הראשון של דיוויזיית הרגלים ה-25 היה תלוי תלות מוחלטת בסיירים, כיוון שאלה ידעו במדויק כיצד לאתר את פתחי המחילות וכיצד להימנע ממלכודות שהניח הווייטקונג בתוך המחילות. במקרים רבים היו אלה הסיירים שנשלחו לתוך המחילות על מנת לטהרם. יש לציין כי הם התנדבו למשימות האלה, ואיש לא כפה זאת עליהם. המחברים גם מציינים את יחסי הקרבה והידידות הרבה שנוקמו בין הסיירים לבין חבריהם האמריקנים לצוות (עמ' 225)
14. על המחקרים האלה ראו: Richard H. Shultz, **The Secret War against Hanoi**, New York, 1999, 156. במחקר הזה בהקשר של לוחמה פסיכולוגית נגד צפון-וייטנאם. ראו גם: Robert W. Chandler, **War of Ideas: The U.S. Propaganda Campaign in Vietnam**, Boulder, 1981, 89-90. על KCS ועל תוכנית פניקס ראו: Mark Moyar, **Phoenix and the Birds of Prey - The CIA's Secret**

- Development Council – Integration KCS into GVN (15/9/69) MACCORDS – CHD Files RG 472, 1
- MACV, Kit Carson Scout Conference (5/5/70) MACV Files RG 472, 2
- שם
- Dale Andrade, *Ashes to Ashes – The Phoenix Program and the Vietnam War*, Lexington, 1990, 109
- במסגרת המאמר הזה לא ייעשה ניסיון להעריך את הצלחתה או כישלונה של הטקטיקה האמריקנית במהלך מלחמת וייטנאם
- מפקד כוחות ארצות-הברית בווייטנאם, גנרל וסטמורלנד, הציב לעצמו עם כניסתו לתפקיד (יוני 1964) שלוש משימות כדי להחזיר את הסדר והביטחון ברחבי דרום-וייטנאם. הראשונה הייתה "טיהור" (Clearing) – השמדה או גירוש של כוחות האויב – כדי שהסוכנויות האזרחיות יהיו מסוגלות להתחיל לפעול בקרב האוכלוסייה הכפרית. המשימה השנייה הייתה "אבטחה" (Securing) – החזקת השטח שטוהר באמצעות מוצבים קטנים (Fire Base) וביצוע סיורים בסביבה הקרובה. המשימה השלישית הייתה לבצע מבצעי "חפש והשמד". ראו: ויליאם וסטמורלנד, *חייל מדווח*, תל-אביב, 1979, 74-75. ראו גם: Marilyn B. Young, *The Vietnam Wars, 1945-1990*, New York, 1991, 162-163; Spencer C. Tucker, *Vietnam*, Lexington, 1999, 128-131
- בסוף 1969 היו מוצבים בווייטנאם 475,200 חיילים אמריקנים, לעומת 536,100 חיילים בסוף 1968
- MACCORDS – CHD Subject: Monthly Report – Kit Carson Scout Program, CORDS CHD Files RG 472
- המסמכים האלה היו מיועדים למנהלי CORDS בכל אחד מהפיקודים: פיקוד המארינס (III MAF), פיקוד הצבא (USARV) ומפקדת הסיוע האמריקני (MACV)
- לא ניתן לאמת את המידע הזה, אך הנתון הזה מופיע בדו"ח של מארס 1969 ללא כל ביקורת, ולפיכך ניתן להעריך כי מעצבי התוכנית חשבו שהוא מהימן
- CAP (Combined Action Platoon) היו יחידות צבאיות במסגרות כיתתיות שפעלו בתוך הכפרים במחוזות הצפוניים של דרום-וייטנאם (MR-I). כל כיתה בנתה כוח הגנה מקרב הכפריים והפעילה תוכניות שונות לשיפור רמת החיים של הכפריים. במסגרת פעולתם הצבאית פיטרלו צוותי CAP באזורים הסמוכים לכפר. את פעולות KCS במסגרת CAP ניתן למצוא באתר: www.kester.com/test/CAP/documents.htm
- ראו למשל: Major Moore, I Corps Returnee Liaison Officer to National Chieu Hoi Advisor, Subject: Weapons Receipt; case of NVA/HC Nguyen Van Xuoc (21/3/70), CORDS CHD Files RG 472
- המסמך עוסק בפעילותו של צוות פשיטה של המארינס (Mobile Strike Force) שצירף אליו עריק מצבא צפון-וייטנאם. במהלך הפעולה נתגלו שני מצבורים של אמצעי לחימה. מטרת שליחת המזכר הייתה לוודא כי העריק יקבל תגמול כספי בעבור כלי הנשק. אך ניתן להבין מהמסמך הזה כיצד השתלבו עריקים ביחידות צבאיות שונות, ומה היה אופי פעולתם במסגרת היחידות האמריקניות.
- Training Program, 4-69 (30/7/69), 13-16
- משמעות המונח "ספר" אצל האמריקנים היא שטח המשתרע לאורך התחום המבדיל בין הארץ המיושבת לשממה, התחום בין התרבותי לפראי. אצל האירופים משמעות ה"ספר" קרובה למילה גבול (Border), כלומר קצה גבול הריבונות הפוליטית של המדינה, הקו המבדיל בין שתי מערכות סגורות של עוצמה פוליטית.
- לעיצוב המיתולוגיה סביב דמותו של קיט קארסון ראו: Richard Slotkin, *The Fatal Environment - The Myth of the Frontier in the Age of Industrialism 1800-1890*, New York, 1985, 200-207
- HQ 101st. Airborne Division (Airmobile), The Story of Kit Carson (no date), CORDS – CHD Files RG 472
- HQ US Army Advisory Group Directive No. 381-5, Use of Chieu Hoi Returnees in Support of Counterinsurgency Operations (17/2/68) MR-4 Files RG 472
- Shulimson, *The U.S. Marines in Vietnam: The Defining Year: 1968*, 610
- David R. Gray, Chieu Hoi Advisor to the District Chieu Hoi Chiefs in Binh Dinh (14/1/69) MR-2 Files RG 472
- משימתה העיקרית של דיוויזיית הרגלים ה-4 הייתה לחסום את הגבול עם קמבודיה מפני חדירת יחידות של צבא צפון-וייטנאם. אזור הפעולה העיקרי שלה היה הרמות המרכזיות ב-MR-2. אופי התפקיד של KCS במסגרת המשימות של הדיוויזיה חייב ידיעה מושלמת של תוואי השטח, של דרכי התנועה, של מקומות מסתור ושל נקודות כינוס. ראו: Jeffery J. Clarke, *Advice and Support: The Final Years, 1965-1973*, Washington D.C., 1988, 393-397
- HQ 173rd. Airborne Brigade (Separate), Subject: Concept of Employment of Kit Carson Scouts (29/2/68) of. המזכר נמצא בתיקי CHD. ראו גם: Memorandum for the record from LTC Joe F. Stewart KCS Project Officer, subject: KCS Field Trip to II Corps (29/4/69) CORDS CHD Files RG 472, 1-2.
- ראו למשל מזכר רענון נהלים של MACV מתאריך 30 בספטמבר 1968. MACV HQ MACJ12, Subject: Change Number 3, Personal policy Manual for US Forces in Vietnam. MAC Files RG 472.
- HQ 173rd. Airborne Brigade (Separate), Subject: Concept of Employment of Kit Carson Scouts (29/2/68)
- ARPA, *Preliminary Distribution of ARVN Living Standards Study* (22/11/69) CORDS
- המגמה האמריקנית הייתה פרי הניסיון הבריטי במלאיה, שבה הובהר כי העריק כסייר יתפקד בצורה הטובה ביותר באזורים שמוכרים לו. ראו: MACV Directive No. 525-6, Subject: Combat Operations – Kit Carson Scout Program (23/9/68) MACCORDS CHD Files RG 472, 2
- CORDS Notice No. 56. 39-69, Subject: Kit Carson Scouts Travel on Air America (15/5/69). MR 2 Files RG 472
- מזכר של MACV מה-13 בפברואר 1969 (המזכר נמצא בתיקי III MAF). המזכר היה למעשה עדכון נהלים.
- שיעור התמותה של הפצועים ירד בווייטנאם ל-19% במלחמת העולם השנייה עמד שיעור תמותת הפצועים על יותר מ-29%, ובמלחמת קוריאה – על יותר מ-26%
- Memorandum from Eugene P. Bable CHD, Subject: Proposed Agenda Items for Central Pacification

התמודדות עם איום הרקטות מלבנון

במה

חיזבאללה יכול כיום לשגר לעבר צפון המדינה אלפי רקטות קרקע-קרקע מסוגים שונים. השיגור המסיבי מצריך הכנות מעטות וקצרות, כך שצה"ל יתקשה לקבל התרעה על כך. מאחר שמרבית השיגורים יהיו מתוך אזורים מיושבים בצפיפות, הרי שיכולת התגובה תהיה מצומצמת. הפתרון נעוץ בכך שישראל לא תתייחס לשיגור הרקטות כאל פעולת טרור המצריכה מרדף סזיפי אחרי המשגרים, אלא כאל הכרזת מלחמה מצד המדינה שממנה שוגרו הטילים ומצד מי ששולט בה

סא"ל טל

מבוא

מדינת ישראל חשופה זה שלושה עשורים לירי קטיושות מדרום לבנון. בעבר הופעל הנשק הזה נגד צפון המדינה, שיבש את אורח החיים התקין שם, גבה קורבנות בנפש ומחיר כלכלי כבד, אך לא נתפס בעיני מערכת הביטחון ואזרחי המדינה כאיום אסטרטגי על מדינת ישראל.

התפיסה הזאת נשארה בעינה גם אחרי מלחמת שלום הגליל (1982) בשל נוכחות צה"ל בדרום לבנון ובשל הטווח המוגבל של הקטיושות ואי-דיוקן. כל עוד נשאר צה"ל בדרום לבנון נותר טווח האיום של הקטיושות מצומצם, יחסית, וגם היכולת להפעילן הייתה מוגבלת.

מאז נסיגת צה"ל מדרום לבנון ונוכחות החיזבאללה על קו הגבול ממש התעצם איום הקטיושות והרקטות קרקע-קרקע (רק"ק), וכיום ביכולתן להגיע עד לעומק השטח

בצפון המדינה.

מטרת המאמר הנוכחי היא לבחון כיצד ניתן להתמודד עם האיום הזה.

התורה הצבאית הישראליה הקלאסית גורסת שיש להעביר את הלחימה מהר ככל שניתן לשטח האויב כדי להרחיק את שדה הקרב מגבולות המדינה ולצמצם את האיום על העורף. נסיגת צה"ל מדרום לבנון נטלה מידי צה"ל את המרחב הגיאוגרפי הנדרש להרחקתן של נקודות השיגור מגבול הצפון ולמניעת נדידתן של חוליות השיגור דרומה. כתוצאה מכך יכול כיום החיזבאללה לשגר את הרקטות מנקודות ליד הגבול עם ישראל ולהגדיל בכך את טווח האיום שלהן.

ישראל נדרשת כיום להגדיר מחדש את האיום ולתכנן לו מענה, שייגזר מחומרת האיום

ולא מזהותו של הלוחץ על ההדק. לכן צריך צה"ל לבחון מחדש את מידת התועלת שבניהול מצוד אחר חוליות השיגור הבודדות, אשר פזורות בשטח לקראת שיגור או מייד אחריו.

סיגת צה"ל מדרום לבנון נטלה מידי צה"ל את המרחב הגיאוגרפי הנדרש להרחקתן של נקודות השיגור מגבול הצפון ולמניעת נדידתן של חוליות השיגור דרומה. כתוצאה מכך יכול כיום החיזבאללה לשגר את הרקטות מנקודות ליד הגבול עם ישראל ולהגדיל בכך את טווח האיום שלהן

ראש ענף
במשרד הביטחון

הנדרשים לטיפול באיום הרק"ק. כל טיפול במטרה מעופפת מבוסס על מודל הכולל ארבעה שלבים:

1. שלב הגילוי. המרחב האווירי רווי בעצמים נעים, החל מלהקות ציפורים, עבור דרך מטוסים, מסוקים, פגזים וטילים נגד מטוסים וכלה ברקטות ובטילי קרקע-אוויר.

איום הטילים משנה את חוקי המשחק, שכן ניתן לשגרם לאחר הכנות קצרות מאוד שקשה לגלותן, מה שמגדיל את הסיכון שלצד המותקף לא תהיה התרעה מודיעינית כלשהי. עובדה זו עלולה להחריק את הנזק שייגרם לצפון מהתקפת קטיושות.

לאור כל זה נראה כי את הפתרונות למצב שנוצר יש למצוא ברמה האסטרטגית ולא ברמה הטקטית.

מחבלים של החיזבאללה מציבים קטיושות בדרום לבנון

ההתרעה על מתקפת רקטות עלולה להיות קצרה מאוד לא רק בשל זמן המעוף הקצר שלהן, אלא גם משום שההכנות לשיגורן דורשות מעט מאוד זמן

בחירת המענה הקיים

צה"ל הכין כמה תשובות לאיום של טילי הקרקע-קרקע: הקמתו של פיקוד העורף, פיתוח מערכת ה"חץ" ליירוט טילי קרקע-קרקע והצטיידות בטילי "פטריוט", שהותאמו ליירוט טילים. מדובר במענה המבוסס על מודל של שכבות הגנה: מערכת ה"חץ" אמורה ליירט לפחות חלק מהאיומים במרחק רב מגבולות המדינה, ואילו באיומים שמצליחים לעבור אותה אמורים

לטפל טילי ה"פטריוט". שהייה במרחב מוגן ושימוש בערכות מגן תוך מתן זמן התרעה מספיק לאוכלוסייה משלימים את המענה.

את המענה הייעודי לאיום הרק"ק מפתחות כעת ארצות-הברית וישראל על בסיס מערכת שתוכננה במקורה בשנות ה-90 ליירוט טילים. המערכת משגרת קרן ליזר בעוצמה גבוהה לעבר הרקטה וגורמת להתפוצצותה באוויר או להפלתה. המערכת קרויה

MTHL – Mobile Tactical High Energy Laser.

כדרך של מערכות נשק חדשות, גם המערכת הזאת תהיה חשופה, מן הסתם, לניסיונות לסכל את הפעלתה או לכל הפחות לפגוע באפקטיביות שלה. למשל, סביר להניח ששיגור מסיבי של טילים יקשה גם על מערכת הלייזר החדשה לטפל בכולם בעת ובעונה אחת. יש גם להביא בחשבון שבעידן כה דינמי עלינו להיערך להחרפת האיומים ולהתפשטותם על פני זירות שונות. השאלה היא אפוא אם די במענה שמפתח כעת צה"ל לאיום של רקטות קרקע-קרקע.

כדי לבחון את יעילות המענה יש להגדיר את השלבים

קרקע. לפיכך השלב הראשון הוא גילוי העצם המבוקש והכרזתו כעצם אשר יש לזהותו ולעקוב אחריו.

2. שלב הזיהוי. לא דומה איום של מטוס לאיום של גלשן אוויר, ומובן שהטיפול בכל אחד מהאיומים האלה הוא שונה. לכן מייד לאחר הגילוי יש לזהות את מהותו של העצם שהתגלה ולקבוע את מידת העדיפות שיש להעניק לטיפול בו.
3. שלב חישוב המסלול. לאחר שהובהר שהמטרה שהתגלתה היא רקטה, יש לחשב את מסלולה ואת המקום שבו היא צפויה לפגוע. אם מתברר שהרקטה עתידה ליפול בשטח פתוח שאין בו מטרות כלשהן, ניתן להפסיק את המעקב אחריה ואת הטיפול בה.
4. שלב ההחלטה על התגובה. אם מתברר שהרקטה עתידה לפגוע ביעד כלשהו, יש לקבוע תגובה. זו יכולה להיות פסיבית (הפעלת צופרים והכנסת האוכלוסייה למקלטים) או אקטיבית (ניסיון ליירט את הרקטה). רקטת קרקע-קרקע מוגדרת כנשק תלול מסלול, אשר טס לטווח קצר יותר ובמשך זמן קצר יותר באופן משמעותי מאשר טיל קרקע-קרקע (טק"ק), המוכר לנו ממלחמת המפרץ הראשונה. זמן המעוף הוא שתי

המשגרים קל מאוד להסוות – למשל בתוך כלי רכב אזרחיים – מה שמקשה עוד יותר על מי שרוצה לפגוע בהם ולנטרלם. שימוש בקוצבי זמן לשיגור הרקטות גורם לכך שהמפעילים יכולים להיות במקום מסתור בטוח בשעה שהרקטות משוגרות ליעדיהן. לכן גם אם מצליח צה"ל – למרות כל הקשיים – לאתר את המשגרים ולפגוע בהם, אין הוא יכול לפגוע במפעילים. מכל האמור לעיל ברור שבאיום הרקטות יש לטפל לא רק במישור הטכנו-טקטי.

המענה הנדרש

לאחר שנבחנו המאפיינים הטכניים והמבצעיים של האיום, יש להגדירו במונחים של תורת הביטחון הלאומי. בראש ובראשונה חשוב להבהיר כי ירי רקטות מעבר לגבול אינו פעולת טרור, אלא הכרזת מלחמה מצד המדינה שמתחומה נורו הרקטות.

ואם מדובר במדינה כבושה, הרי האחריות על השיגור חלה על המדינה הכובשת. לכן התגובה על הירי אינה צריכה להיות במתכונת התגובות השגרתיות על פעולות טרור, אלא משהו שונה לחלוטין. שנית, יש להתייחס אל שיגור הרקטות כאל איום אסטרטגי ולא לראות בכך רק פגיעה בשגרת החיים האזרחיים.

מכאן שהמענה לאיום צריך להיות במישור המערכתי/אסטרטגי ולא במישור הטקטי. במילים אחרות: התשובה אינה טמונה במרדף סיוזיפי אחרי כל משגר בודד בשטח ואחרי כל חוליית שיגור.

יחד עם זאת יש מקום גם להרחבת היכולות הטקטיות של צה"ל במלחמה נגד הרקטות. בין היתר רצוי להרחיב את מרחבי ההתרעה והתגובה, אך בלי לכונן מחדש את רצועת הביטחון. את מרחב ההתרעה ניתן להרחיב באמצעות פריסת רשת של אמצעים קרקעיים ומוטסים, אשר יכולים לסייע בזיהוי מוקדם של הכנות לשיגור רקטות. ניתן גם להשתמש בתווך הימי לגילוי מוקדם ולהתרעה על מעוף הרקטה, שכן הגזרה הימית הינה מקבילה גיאוגרפית של הגזרה היבשתית. כמו כן ניתן לפתח אמצעים מיוחדים המבוססים על זיהוי אפקטים שלאחר שיגור. כך יחזק מרחב ההתרעה וינתן פיצוי מסוים על המרחב הגיאוגרפי החסר.

דקות בלבד בטווח המרבי ועשרות שניות בודדות בטווחים קצרים יותר.

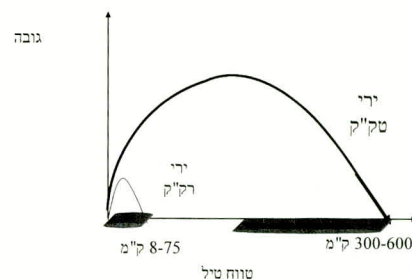
זמן המעוף הקצר (יחסית לטילי ה"סקאד", שנמצאים באוויר 5-7 דקות), הטווח המצומצם (לעומת 300-600 ק"מ של טילי ה"סקאד"), הגיאומטריה השונה של המסלול (ראו ציור 1) והמספר הרב של הרקטות המשוגרות בדרך כלל בבת אחת משמעותם שלצד המותקף יהיו התרעה קצרה יותר וקשיים רבים בהתמודדות עם המספר הגדול של האיומים (ראו ציור 2).

ההתרעה על מתקפת רקטות עלולה להיות קצרה מאוד לא רק בשל זמן המעוף הקצר שלהן, אלא גם משום שההכנות לשיגורן דורשות מעט מאוד זמן. אומנם סביר להניח שהפעלה מסיבית של רקטות לעבר צפון המדינה תבוא רק לאחר תקריות ומתיחות בגבול הצפון, אך זה לא חייב בהכרח להיות כך, ובהחלט תיתכן הפתעה.

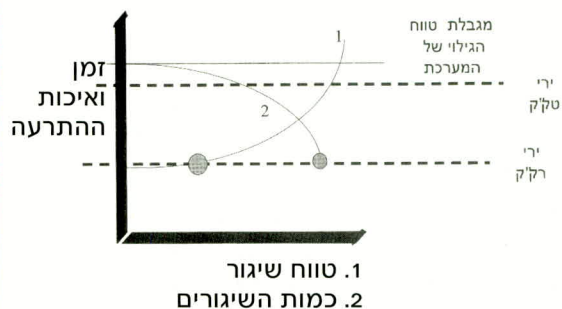
הרקטות ישוגרו קרוב לוודאי מאזורים המאוכלסים בצפיפות כדי להקשות על צה"ל לתקוף את המשגרים. לפיכך לא יוכל צה"ל להפעיל ביעילות רבים מאמצעי הלחימה העומדים לרשותו. אם לא די בכך, הרי את

המענה לאיום צריך להיות במישור המערכתי/אסטרטגי. עם זאת יש מקום גם להרחבת היכולות הטקטיות של צה"ל במלחמה נגד הרקטות

ציור 1 - מאפייני מסלולי הטילים

ציור 2 - השפעת טווח שיגור וכמות טילים על זמן ההתרעה

ובכל זאת "מיליטריזם" חומרני

סטיוארט כהן מאמץ את הדרך הקלה – קעקוע הצופן ההסברי של המיליטריזם החומרני – רק בשל היותו הצופן היחיד שהוצע, בלי להציע חלופה או להסביר במה השימוש בצופן הזה מעמעם את ההבנה של התהליכים. תגובה למאמר הביקורת של פרופ' סטיוארט כהן על ספרו של ד"ר יגיל לוי "צבא אחר לישראל – מיליטריזם חומרני בישראל" (מערכות 394)

ד"ר יגיל לוי

הקריטיים בתולדותיה של מדינת ישראל, ממש מרגע הקמתה, עמדו בפניה חלופות מדיניות או צבאיות מתונות להתמודדות עם בעיותיה מול העולם הערבי, אך היא בחרה בדרך כלל בחלופה הצבאית הלוחמנית. לכן אין מדובר במהלכים הנובעים מהאיום החיצוני לבדו, אלא הם תוצאה של בחירה פוליטית-חברתית, הנותנת משנה תוקף לשאלה מי הרוויח מאופן הבחירה.

אין להתפלא אפוא שבשנות ה-80 החלו הקבוצות הדומיננטיות להפנות בהדרגה עורף לצבא ולדרכו, לאחר שפחתו תגמוליהן המגוונים

בזירה הצבאית (לרבות רווחי הכיבוש), ולאחר שהגלובליזציה פתחה בפניהן אפיקים חלופיים לתגמול, שמימושו אף הותנה בסיום הסכסוך הישראלי-ערבי. עקב כך התחזקו תהליכים של דה־מיליטריזציה בקרב המדינאות הישראלית – תהליכים ששיאם בהסכמי אוסלו. בד בבד נקלע הצבא למשבר רב־ממדי, לפחות על־פי התפיסה הרווחת בשיח הציבורי.

הטענה הזאת אכן נסמכת על השקפתי התיאורטית שיש צופן המפענח את הדינמיקה ההיסטורית של יחסי צבא-חברה ואת השתקפותם בצבא, וכי הצופן הזה הוא "המיליטריזם החומרני". נכונותם של פרטים ושל קבוצות חברתיות להקריב את גופם ואת ממונם בזירה הצבאית מונעת, לשיטתי, מהתגמולים הסמליים והחומריים שהם מפיקים בזירה הזאת, החל מסטטוס חברתי, דרך מוביליות מקצועית וצמיחה כלכלית וכלה בשכר ובזכויות כלכליות

פרופ' סטיוארט כהן מותח ביקורת במאמר ארוך ומפורט על ספרי "צבא אחר לישראל – מיליטריזם חומרני בישראל". חלקים מהביקורת שגויים, חלקים מסוימים מקובלים עליי, וחלקים אחרים ראויים לתגובה בפורומים אקדמיים מובהקים בהבליטם פערים בפרספקטיבה התיאורטית. לכן בחרתי להתמקד בחלקים הרלוונטיים לשיח המתקיים היום בחוגי הצבא עצמו ובין הצבא לקבוצות אזרחיות.

"צבא אחר לישראל" הוא ספר הסברי. הוא מציג שאלה ברורה ומנסה לפענחה: מהם מקורות התהוותו של השינוי

החברתי-מבני, שגרע ממעמדו החברתי של הצבא, לעומת תהליכים היסטוריים קודמים שרוממו את מעמדו. מהבחינה הזאת הספר הולך בתלם של הספרות המבקשת לספק הסבר לתופעות ואינה מסתפקת בתיאורן ובניתוחן, כמקובל בדיסציפלינה שכהן נמנה עימה. ספרות הסברית במדעי החברה מנסה מעצם טבעה להציע הסבר באמצעות פיתוח מודלים תיאורטיים חדשים או באמצעות שימוש במודלים תיאורטיים קיימים.

לאור זאת מעלה הספר את הטענה הבסיסית כי הקבוצות הדומיננטיות בחברה הישראלית, בעיקר גברי המעמד הבינוני האשכנזי-חילוני, תיחזקו את הצבא ואת הדרך הצבאית כל עוד הן זכו לתגמול על כך. לתגמול משמעות מיוחדת לאורן של עדויות היסטוריות, שלפיהן בצמתים

מצצה במחלקה סוציולוגיה, למדע מדינה ולתקשורת יברסיטה הפתוחה

הקבוצות שמחוץ לליבה החברתית מבקשות בצורות שונות לקרוא תיגר על דמות הלוחם-גבר האשכנזי-חילוני (ה"צבר" על גלגוליו), שהצבא זוהה עימה מאז היווסדו

אחרות. מכך נגזר מערך האינטרסים של הקבוצות, וזה מזין את השקפת עולמן האידיאולוגית בנוגע לשימוש בכוח ואת המוטיווציה שלהן להקריב כדי לממש את האידיאולוגיה הזאת, בראש ובראשונה כלוחמים בכוח ובפועל וכמשלמי מיסים. אין במהלכי ההנהגה הפוליטית של הממסד הצבאי כדי להסביר לבדם את הנכונות להקריב, שכן מהלכים כאלה אינם יכולים להתקיים בלי התמיכה המעשית ביותר מצד אלה שאמורים להקריב כדי לממש את המהלכים. לכן נדרשת התחקות אחר הזיקה בין מהלכים מדיניים-צבאיים ספציפיים לבין המידה שבה המהלכים האלה שירתו את האינטרסים של קבוצות קובעות באופן שהניע אותן לתמוך במהלכים או להתנגד להם. התחקות אחר דינמיקה כזאת אינה מלאכתו של בלש (כלהגו/לעגו של כהן), אלא היא מלאכה המתמקדת בחקר מבנים חברתיים-פוליטיים ובמנגנוני השתנותם.

הסבר כזה אפשר לקעקע בין בדרך של בחינה

אמפירית ובין בדרך של בחינה תיאורטית החושפת סתירות במודל עצמו או את נקודות התורפה בהסבר,

בעיקר ביחס למודלים או להסברים אחרים. אולם סטיוארט כהן אינו נושא את הנטל הזה. במקום זאת הוא מאמץ את הדרך הקלה – קעקוע הצופן ההסברי של המיליטריזם החומרי רק בשל היותו הצופן היחיד שהוצע, בלי להציע חלופה או להסביר במה השימוש בצופן הזה מעמעם את ההבנה של התהליכים במקום להבהירם.

כאמור, נחלשה מאז שנות ה-90 היאחזותו בצבא של הרובד "בונה האומה" האשכנזי-

חילוני של המעמד הבינוני. הממד הגלוי של ביטויי ההתרחקות של חלק מהצעירים מן הצבא זכה בשיח הציבורי (בליבו הצבא) לכינוי "משבר המוטיווציה". כהן נתפס, כרבים אחרים, ל"משחקי האחוזים" המלווים את שיח "משבר המוטיווציה", והוא מתעלם מהיבטיו המהותיים, שכן הקיטון בשיעורי הגיוס אינו "משבר המוטיווציה", אלא רק אחת ההשתקפויות שלו. תביעות לחלוקת הנטל, תביעות לתגמולים חומריים ולסיפוקים מקצועיים, לגיטימציה ציבורית להשתמטות, בררנות פוליטית של משימות (דוגמת "ארבע אמהות" או התארגנויות של סרבנים), מעורבות הורים בהחלטות צבאיות, פיטורים של אנשי מילואים בידי מעסיקיהם ואפילו התעצמותה של מפלגת שינוי – כל אלה הם

תביעות לחלוקת הנטל, תביעות לתגמולים חומריים ולסיפוקים מקצועיים, לגיטימציה ציבורית להשתמטות, בררנות פוליטית של משימות מעורבות הורים בהחלטות צבאיות, פיטורים של אנשי מילואים בידי מעסיקיהם ואפילו התעצמותה של מפלגת שינוי – כל אלה הם מביטוייו של תהליך חברתי עמוק

מביטוייו של תהליך חברתי עמוק, ששיעורי הגיוס משקפים רק חלק קטן ממנו. ביטויים אלה מנותחים בספר בהרחבה רבה. ומה לעשות, הנשאים של התופעות האלה ושל תופעות רבות אחרות באים בעיקר מהרובד האשכנזי-חילוני של המעמד הבינוני ולא מקבוצות אחרות. אין צורך בניתוחים כמותיים כדי להבחין בכך בבירור.

לצד השינויים בהרכב הצבא, במשאביו ובדרכי התנהלותו מאין "משבר המוטיווציה" (שוב, בהקשרו הרחב) תהליך נוסף: מאז שנות ה-90 מתפתח הצבא כזירה לבינוי זהויות מובחנות של

חיילים ושל חיילות הנמנים עם מגוון קבוצות בחברה הישראלית הממוקמות מחוץ לליבה של גברי המעמד הבינוני האשכנזי-חילוני. הקבוצות האלה מבקשות בצורות שונות לקרוא תיגר על דמות הלוחם-גבר האשכנזי-חילוני (ה"צבר" על גלגוליו), שהצבא זוהה עימה מאז היווסדו. התעצמותו של השיח הרב-תרבותי בחברה על קריסת המודל ההיסטורי של "כור ההיתוך" משתקפת גם בצבא. התעצמות השיח הזה מקבלת משנה תוקף משנות ה-80 לאור האחיזה הפוחתת של "חוט השדרה" ההיסטורי האשכנזי-חילוני בצבא. התהליך הזה מכשיר את הקרקע להתבלטותן של קבוצות אחרות, והוא עצמו מתגבר מעצם התבלטותן. שיח מבוסס-זהות על גיוס ועל קידום בצבא (למשל, של נשים ושל

הומוסקסואלים), שיח מבוסס-זהות על הטבעת חותם תרבותי-ערכי בצבא (למשל של "הכיפות הסרוגות"), שיח מבוסס-זהות על הישגים ועל כישלונות צבאיים (למשל, של נשים ושל חרדים מול קבוצות אחרות) ושיח מבוסס-זהות על המרת התרומה הצבאית בזכויות אזרח (למשל של מהגרים רוסים ממוצא נוצרי) – כל אלה הם מקצת ממאפייני השינוי, שרק יתעצם בעתיד. סטריאוטיפיזציה היא ניסיון לייחס לאנשים תכונות מקובעות, בדרך כלל שליליות, על-פי גזעם, מינם, עדתם וכו' וכך להגביל את אפשרויותיהם החברתיות. כהן מייחס לי בטעות גמורה ניסיון כזה. "צבא אחר לישראל" אינו עוסק בשיפוט של קבוצות חברתיות, אלא מנסה להבין את מיקומן החברתי וכיצד הוא משפיע על גישתן לצבאיות – הן לפתרונות הצבאיים והן להתנהגות בתוך הצבא, לרבות המוטיבציה לשרת. בהכללותיו משתמש הספר רבות במחקרים שהגיעו למסקנות מכלילות בעקבות תצפיות ברמת הפרט,

אך מכך מתעלם כהן בביקורתו. ובכלל, זה יותר מ-100 שנה מקובלת הטענה כי התנהגות הפרט היא במידה רבה תלויה מבנה חברתי, אם כי ברמות שונות של אוטונומיה. מבנים חברתיים מגבילים את התנהגותו של הפרט ונותנים הקשר ומשמעות להתנהגותו. לכן ניתוח סוציולוגי בוחן מהן הקטיגוריות החברתיות שבאמצעותן ניתן לפענח את התנהגות הפרטים באופן המיטבי. זאת בפרט בארגון כמו

צבא, שהפרטים מביאים אליו שלל אוריינטציות טרומיות, שצמחו בקבוצה החברתית שהפרט בא ממנה, דוגמת היחס של הפרט או של הקבוצה לקבוצות האחרות, לסדר ולמשמעת, למשמעות הצבא לעומת מוסדות אזרחיים אחרים, לתפקיד הלאומי-קהילתי של הצבא ועוד. הפרט הוא אוטונומי במידה מוגבלת בלבד. להמחשה: כבר מזמן הגיעו חוקרי הפוליטיקה בישראל למסקנה כי דפוסי ההצבעה הם עדתיים-מעמדיים, וכי הדבר משתקף במפה המפלגתית, כשם שהוא משמש צופן המפענח התנהגות פוליטית. המסקנה הזאת יאה גם לדפוס אינטנסיבי אחר של התנהגות פרטית, קרי הגיוס לצבא. כהן לא רק שאינו מתמודד עם המסורת המקובלת הזאת, ולא רק שאינו מצביע היכן הקטיגוריות החברתיות שהספר עוסק בהן מטעות או מעוותות את הבנת התהליכים, אלא הוא אף אינו מציע קטיגוריות חלופיות.

בטעות גמורה מסיק כהן כי הספר עוסק בזהויות סטטיות ולא משתנות. "גילוי" "הכיפות הסרוגות" את הצבא כזירה למוביליות, בעוד חלקים מהרוב המזרחי הממוקמים בתחתית הסולם החברתי נוטשים את

הזירה הזאת לטובת המסלול העוקף צבאיות של ש"ס; שינויי האוריינטציה הדינמיים של הרובד המערבי-חילוני, הניסיון להעריך כיצד תשתנה בעתיד גישת הנשים לשירות הצבאי בהתאם למיקומן החברתי וכו' – כל אלה הם מקצת מהביטויים לאופן שבו קבוצות לובשות ופושטות זהויות על-פי אינטראקציה חברתית ועל-פי שינויים מבניים בצבא ומחוצה לו. המוטיבציה של הקבוצות להתגייס לצבא ולתרום, כך נטען בספר, מושפעת במידה מכרעת מהאופן שבו הצבא מקנה לקבוצות מרחבים לבינוי זהותן הייחודית, ומהאופן שבו התהליך הזה מצמיח לקבוצות משאבים (סמליים וחומריים). ערכם של המשאבים האלה נמדד ביחס ליכולתן של אותן קבוצות להשיג משאבים במישור האזרחי גם בלי הקרבה צבאית. לקבוצות הדומיננטיות בחברה הישראלית יש נגישות גבוהה יותר למשאבים מזו שיש לקבוצות הפריפריאליות, ולכן הקבוצות הפריפריאליות נאחזות בצבא.

זהו אחד מביטוייו של "המיליטריזם החומרני" בתצורתו העכשווית, והוא ישפיע לא רק על הרכבו העתידי של הצבא, אלא גם על דרכי התנהלותו בזירה המדינית ועל היחסים הפנימיים בו.

בתהליך הזה יש תפקיד חשוב לדור "הכיפות הסרוגות". כהן, כך נראה, יוצא מגדרו כדי להגן על "הכיפות הסרוגות" מפני התקפה "מקרתיסטית" (בלשונו) מצידו, שלא הייתה ולא נבראה.

הספר מעלה את הטיעון כי מאז שנות ה-90 משתנה הרכבו החברתי של הדרג הלוחם, ונכנסות קבוצות חדשות, שבהן בולטת נוכחותן של "הכיפות הסרוגות". הטיעון הזה מתבסס על מידע העולה גם מדיווחי הצבא ואף ממחקריו של כהן עצמו. השינוי הזה, לצד האיום המתהווה על זהותו של הצבא, על מעמדו ועל משאביו עקב השילוב של גלובליזציה, של חומרנות ושל שלום, הביאו בהדרגה את הצבא – או לכל הפחות איפשרו לו – לצדד בגישה לוחמנית כדרך להתמודדות עם בעיות האזור, לעומת גישה מתונה יותר שננקטה בעבר והגיעה לשיאה בהסדרי אוסלו. ביטוי מזוקק של השינוי הורגש עם פרוץ אינתיפאדת אל-אקצא. הרכב הקבוצות המתבלטות בדרג השדה מקביל במידה רבה להרכב הקואליציה הפוליטית, שפעלה בעשור האחרון כדי להסב לאחור את תהליך אוסלו, ושתופסת את הגלובליזציה כאיום קיומי או לפחות כאיום תרבותי וכלכלי.

"הכיפות הסרוגות" אינן עשויות מקשה אחת, והניתוח שלי בהחלט מבדל את הקבוצה הזאת ברמה ההולמת ניתוח פנורמי-היסטורי-מבני. עם זאת, המשותף למרבית

שינויי האוריינטציה הדינמיים של הרובד המערבי-חילוני, הניסיון להעריך כיצד תשתנה בעתיד גישת הנשים לשירות הצבאי בהתאם למיקומן החברתי וכו' – כל אלה הם מקצת מהביטויים לאופן שבו קבוצות לובשות ופושטות זהויות על-פי אינטראקציה חברתית ועל-פי שינויים מבניים בצבא ומחוצה לו

המשותף למרבית המתגייסים מ"הכיפות הסרוגות" הוא מוטיבציה גבוהה בשילוב עם הפנמת דרכו "הצבאית" של הצבא. לכן, ככלל, לא נמצא את נציגי הקבוצה הזאת בין הסרבנים

אומנם ישנם צעירים מבין לוחמי "הכיפות הסרוגות", המתלבטים בסוגיות מוסריות הלכתיות, כפי שכהן מדווח, אך המסקנה מביאה אותם (אם בכלל) לשינוי התנהגות במסגרת הפרדיגמה הצבאית, בדומה לדפוס ההתמרקות של "שיח לוחמים" בשעתו, ולא לפעולה הקוראת תיגר על הפרדיגמה הצבאית, לפחות נכון לעכשיו. וגם זה דפוס המוסבר באמצעות הדינמיקה של "המיליטריזם החומרי", שהביא קבוצה, שבמקורה התנכרה לחיי הצבא, לכלל התערות בו עד כדי שאיפה בל תגונה להובלתו.

התפיסה של "מיליטריזם

חומרי" מסיעת אפוא להתמודד עם מגוון הסוגיות העומדות על סדר היום של הסוציולוגיה הפוליטית צבאית בישראל והמעסיקות במישרין גם את הצבא. כדי לערער את התפיסה נדרשת דרך מבוססת יותר מהסתפקות במילים של קעקוע.

התפיסה של "מיליטריזם חומרי" מסייעת להתמודד עם מגוון הסוגיות העומדות על סדר היום של הסוציולוגיה הפוליטית-צבאית בישראל והמעסיקות במישרין גם את הצבא

המתגייסים מהרובד הזה, שלא כמו קבוצות אחרות, הוא מוטיבציה גבוהה בשילוב עם הפנמת דרכו "הצבאית" של הצבא. לכן, ככלל, לא נמצא את נציגי הקבוצה הזאת בין הסרבנים (הגלויים וה"אפורים"), בקרב הארגונים המבקשים למתן את הדרך הצבאית ובין דורשי התגמולים החומריים

עבור השירות. כמו כן הוריהם לא יתבלטו כמי שמערערים על שיקול הדעת הצבאי בצורות שונות, כמקובל בקרב קבוצות אחרות. מנקודת המבט הזאת, גם אם לא נביא בחשבון את התנהגות הרובד המיליטנטי בקרב המתנחלים ואת ההתבטאויות המוחצנות של הקצונה הבכירה מקרב הקבוצה הזאת, הרי שגם בלי להאשים את

המשרתים בהתלהבות יתר לפעילות לוחמנית (המאפיינת, כמובן, חלק מהחיילים מקרב הקבוצה הזאת), הנוכחות המוגברת של "הכיפות הסרוגות" בצבא הקנתה למפקדי יכולת תמרון, גמישות ואוטונומיה מקצועית. היכולת הזאת באה לידי ביטוי החל מספטמבר 2000. זו לא הייתה תמונת המצב של צה"ל בלבנון ובאינתיפאדה הראשונה, בעת שהרכב חברתי אחר חייב את הצבא להתנהג באופן מאוזן יותר לבל תיבקע לכידותו.

וינגייט לא היה מבין את זה

דומני כי וינגייט עצמו היה נבון לקרוא את המאמר על מסעותיו בבורמה (מערכות 392), שכן הוא היה מתקשה לזהות את חזונו ואת תפיסתו הצבאית בתוך הבלילה המילולית שנרקחה מהשפה המוזרה שבה משתמשים תלמידיה של תורת המערכה

סא"ל צחי אלטמן

אינם מבינים מה הם עצמם כותבים או אומרים, אך למרות זאת (ואולי בגלל זאת) עושים בה שימוש גורף בעשייה השוטפת.

השפה הטבעית, שפת הדיבור והכתיבה, היא כלי מהותי בהצגת רעיון. מטבעה היא נוטה לעמימות, היא תלויה הקשר, נתונה לפרשנות סובייקטיבית, ואני תמה לשם מה להעמיס עליה ביטויים מוזרים והתנסחויות מפולפלות המקשים עוד יותר על יכולת ההבנה של הקורא. הדברים נכונים לטעמי כפליים בשל שני הטעמים הבאים: תחום המחקר הצבאי אמור להיות לקוני ככל האפשר ולא פלספני.⁴

האכסניה – כתב־העת מערכות, הפונה לקהל יעד מגוון, שברובו המכריע אינו מוסמך בתורת המערכה ואינו בקיא ברזיה. חיבור העושה שימוש דחוס בז'רגון הזה מוותר מראש על מרבית הקוראים ולפיכך מחטיא את מטרתו: העברת מסרים.

דומני כי וינגייט עצמו היה נבון מקריאת המאמר ומתקשה לזהות את חזונו ואת תפיסתו הצבאית בתוך הבלילה המילולית שנרקחה מהשפה ומכלי הניתוח המיוחדים לתורת המערכה ושמוכרים רק ליודעי ח"ן.

להלן דוגמאות אחדות לחיזוק הטענות:

מדי פעם מביאה הכותבת ציטוט חופשי מדברי וינגייט עצמו, אשר היו ברורים, חדים, חתוכים, ובצידם ניתוח פרשני קשה להבנה, עמוס במושגים ובדימויים מעולמות שונים (ואני חשבתי שהפירוש אמור להסביר את המקור ולא להפך).⁵

לעיתים העריכה הכותבת את מגבלות הקורא והסבירה באמצעות הערות שוליים חלק מן המושגים הבעייתיים. אולם הניסיון הזה נכשל אף הוא בעשותו שימוש נרחב במושגים נוספים של שפת המערכה כדי להסביר באמצעותם את המושגים הקודמים.⁶

והמעניינים מכול הם קטעי הניתוח הליריים. לדוגמה:

"שדה קרב שטוח, הומוגני ותחום" מבקש נואשות "בת כלאיים של היגיון-צורה", כדי "שתארגן אותו מחדש כרצונה".

לא, זו אינה מודעת דרושים או שידוכים, אלא "פנינה" לשונית מתוך המאמר "ביצרון וחדירה ארוכת טווח: מסעות וינגייט בבורמה כבסיס לתפיסה אחרת של מרחב אופרטיבי", שכתבה חוקרת במכון לתורת המערכה ושפורסם בגיליון 392 של מערכות. המאמר הזה מציג ומנתח בהרחבה את התפיסה האסטרטגית והאופרטיבית של וינגייט, כפי שהשתקפה בפעילותו בזירת בורמה נגד היפנים בתחילת שנות ה-40,¹ ואשר הניחה את הבסיס לתכנון התקפת־הנגד של בעלות־הברית לכיבוש דרום־מזרח אסיה (התקפה שבוטלה בסופו של דבר עקב מותו של וינגייט בתאונת מטוס).

אין לי מחלוקת עם החוקרת בנוגע למידת ההערכה הראויה לווינגייט – איש צבא מבריק, בעל חשיבה חדשנית ונועזת הן ברמה הטקטית והן ברמה האופרטיבית. ברמה הטקטית הוא זכור כמי שפיתח את לוחמת הלילה בפלוגות הלילה של ארגון ההגנה בארץ־ישראל באמצע שנות ה-30,² ולאחר מכן הוא פיתח שיטות של לוחמת גרילה נגד הכובש האיטלקי בחבל ברמה האופרטיבית הוא הפגין את גאוניותו במערכה בדרום־מזרח אסיה.

לעומת זאת מטרידה אותי מאוד השפה שבה משתמשת החוקרת להצגת רעיונותיה – שפת המכון לפיתוח תורת המערכה (וכנראה גם לחידוש השפה העברית). לטעמי אין כאן בעיה סמנטית גרידא (טעם אישי של כותב מול קשיי הבנה של קורא),³ אלא סימפטום לבעיית אמת. לא הייתי טורח להגיב על המאמר הזה, אלמלא הפך השימוש בלא־שפה זו לנחלת רבים, אשר חלקם אף

רע"ן חקר ביצועים
ביחידה למחקר ולפיתוח
של משרד הביטחון

הלם קוגניטיבי של המערכת שלו".
 לדוגמה, הכותבת מסבירה את המינוח "מפגש אופרטיבי"
 6. כך: "מפגש אופרטיבי מבטא את המתח שבין הכאוס של
 ההתרחשויות הטקטיות לבין הרעיון המערכתי שנועד
 להסדיר את המערכה: מחד, הוא מגלם את התפיסה
 האופרטיבית הרלוונטית לסביבה האסטרטגית שבה

"עוצבות חדירה ארוכת טווח יוצרות מקצב אופרטיבי,
 דהיינו משמרות את השליטה בזרימת האנרגיה לתוך
 המפגש". זו מלחמה או יוגה? והרי פשוט יותר להשתמש
 במושגים כגון יוזמה והתקפיות, רציפות והמשכיות (על-
 פי עקרונות המלחמה).

או: "עוצבות חדירה ארוכת טווח משמשות כמגנט
 רב-עוצמה, המוצץ את לשדם של הדרגים הקדמיים
 של האויב מהאנרגיה שלהם". סתם הערה: מגנט לא
 מוצץ שום לשד. לא חשוב כמה רב-עוצמה יהיה.
 ולבסוף, מהי משמעותו של משפט המחץ "אותו שדה
 קרב שטוח, הומוגני ותחום נחדר על-ידי בת-כלאים
 של היגיון-צורה, המארגנת אותו מחדש כרצונה?"

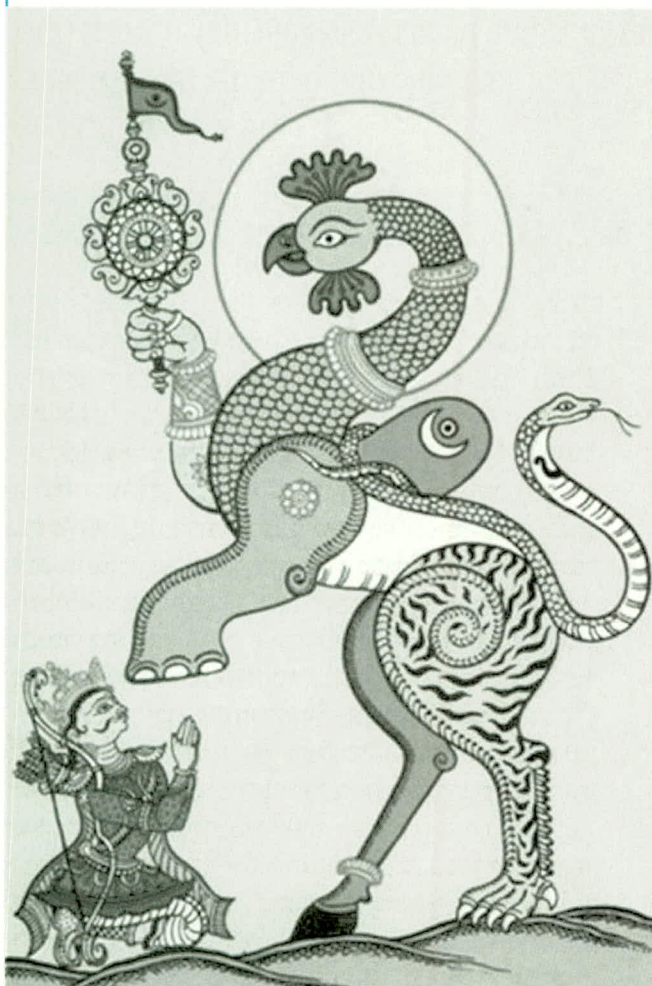
סיכום

המאמר משקף עבודת מחקר מעניינת, מושקעת
 ומלומדת. תובנותיו (אם הבנתי נכון) חשובות וראויות
 לעיון, ללמידה ולביקורת, אף שהושגו באמצעות אריזת
 יציר מחשבתו של וינגייט (לעיתים תוך הפעלת כוח)
 בתבנית הניתוח והשפה הייחודיים למכון לחקר
 המערכה. ניתן היה להציג ניתוח זהה בעברית ולפנות
 לקהל יעד גדול בהרבה.
 לסיום: "עברי, דבר (וכתוב) עברית".

הערות

1. לב התפיסה הוא שיש לפתח יכולת חדירה אסטרטגית
 לעומק שטח האויב, בהיקף גדול, לזמן ממושך,
 באמצעות כוחות לוחמים קלים וניידים, המתואמים
 ביניהם באמצעות קשר אלחוטי וניזונים מאספקה מן
 האוויר (או באמצעות מנחת מוגן בעורף האויב).
 היכולת הזאת נועדה להשפיע ולשבש את תוכניתו
 העיקרית של האויב.
2. ראוי לציין כי יש הרואים דווקא ביצחק שדה את אביה
 של תורת לחימת הלילה בישראל באותה התקופה.
3. אעיד על עצמי כי הקדשתי לקריאת המאמר מאמץ
 וזמן חריגים בהיקפם כדי לפענחו (ואני מורגל בקריאה
 ובמחקר).
4. קל וחומר כאשר עסקינן בפקודות ובהנחיות. שימוש
 במונחים מופשטים ומעורפלים מנוגד לחובת המפקד
 להגדיר לפקודיו את משימותיהם בלשון שהיא ברורה
 ומובנת להם.
5. לדוגמה, מצוטט וינגייט: "הניידות שאליה אני מתכוון
 היא היכולת של שדרה לנוע הלאה מהיריב בצורה כזאת
 ולתוך קרקע כזאת, שהאויב יחשוש או יהיה מנוע מלנוע
 בעקבותיה". והחוקרת מסבירה: "ניידות לפי וינגייט יצרה
 הקבלה בין היכולת להיעלם ולצוץ בכל מקום בכל עת
 לבין היכולת לשמר את מומנטום ההפתעה באמצעות
 שמירה על היוזמה. באומרנו 'הפתעה', הכוונה ליצירת
 אפקט המונע מן היריב להסדיר את עצמו מחדש במהלך
 התהוות המפגש (להישאר רלוונטי). בשפה מערכתית:
 הפחד של היריב, שאליו התכוון וינגייט, הוא תוצאה של

ציור הודי של בת כלאיים

"שדה קרב שטוח, הומוגני ותחום" מבקש
 נאשות "בת כלאיים של היגיון-צורה", כדי
 "שתארגן אותו מחדש כרצונה"

מתרחש המפגש. מאידך, הוא מספק ליחידות הלוחמות
 מרחב תמרון ניכר על מנת לאפשר להן לפרש מחדש
 הזדמנויות אופרטיביות מתהוות ולארגן מחדש פתרונות
 אופרטיביים במסגרת המערכה הנתונה. הצלחת המפגש
 האופרטיבי מותנית ביישום יצירתי של צירופים דינמיים
 של אלמנטים טקטיים עקב טבעו המהווה של המפגש".

על ערפול, טשטוש והערכת יתר

שמואל לימונה מתלונן על שאמ"ן אינו מביא בחשבון את עוצמתו של צה"ל בהערכות המצב שלו ("מחירן של הערכות יתר ושל התרעות שווא", מערכות 393). האם הוא שכח שהערכת העוצמה של צה"ל כלל אינה בתחום המנדט של אמ"ן? מעבר לכך יש לראות בדאגה עמוקה את דבריו כי יש לעודד את הקצינים במודיעין "לחשוב בעצמאות החורגת מתכתיביו של אתוס ההתרעה". האם גם היום, 31 שנים לאחר מלחמת יום הכיפורים, קיים באמ"ן קיפאון מחשבתי כה חמור?

דני שירץ

מבוא

בדרך כלל דבר מבורך הוא שקצינים בכירים לשעבר באמ"ן מביעים את דעותיהם בנושאים מקצועיים-מודיעיניים בכתב-העת "מערכות". בעושרם כך, כל קוראי "מערכות" יוצאים נשכרים. הכלל הזה נכון גם בנוגע למאמרו של שמואל לימונה "מחירן של הערכות יתר ושל התרעות שווא" (מערכות 393), אף שיש במאמר בעיות אחדות, שאותן אשתדל להציג להלן.¹

ברור כי סוגיית ההערכה איננה פשוטה כלל ועיקר, בייחוד לאחר מלחמת יום הכיפורים. בקביעה הזאת של לימונה אין חידוש רב. גם הקריאה המובעת במאמרו לצאת "מעמק הבכא" המודיעיני היא מוכרת וידועה. אולם המרשם שהוא נותן ליציאה מאותה "מבולקה" הינו בעייתי במידת מה, ובבעייתיות הזאת אדון בשורות הבאות.

ערפול וטשטוש תחומים

הבעיה הראשונה במאמר היא ערפולו הרב. אינני מצפה שהכותב יביא דוגמאות מסוגות להוכחת טענותיו, אך יחד עם זאת קיימות דוגמאות רבות שכבר פורסמו בכלי התקשורת, דבר שיכול היה לסייע למחבר להבהיר את התיזה שלו. רק כדי לסבר את האוזן: קיים חומר גלוי רב על הבעייתיות המודיעינית בשתי מלחמות המפרץ ובשתי האינתיפאדות, וסביר להניח שכל קורא עיתונים ממוצע ימצא עוד כהנה וכהנה דוגמאות.

מר לימונה מעלה סוגיה עקרונית, אך מוזרה משהו. לדבריו, "מול ביקורתיות ממסדית להערכות חסר לא התפתחה במודיעין ובממונים עליו הסתייגות דומה ממשמעויותיה המזיקות של המעטה בעוצמתו ושל הערכת יתר של

יריבינו".² עד כמה שידוע לי אין לשום גוף מודיעיני ישראלי מנדט כלשהו לחקור או להביע דעה על עוצמת צה"ל. המנדט הנתון בידי המודיעין הוא לזהות ולפרש את התגובה של אויביו ושל יריבינו על פעילות כלשהי של צה"ל ושל מדינת ישראל.

לטעמי, גם הגדרת העוצמה הצה"לית היא בעייתית, וההוכחה לכך היא התנהגות החיזבאללה. כידוע השכיל הארגון הזה ליצור מעין מאזן אימה עם העוצמה הישראלית – מאזן שמאפשר לו להמשיך בפעולות הטרדה נגד ישראל. כמובן ניתן להקשות ולציין כי עוצמת צה"ל מרתיעה את סוריה, וזו מרסנת את החיזבאללה, אך יחד עם זאת הארגון הזה ממשיך להתגרות בישראל על הגדר בלבנון ואף משקיע מאמץ רב כדי לזיזם נגדה טרור מתוך השטחים ואף מתוך ערביי ישראל. מתברר אפוא שאותה עוצמה ישראלית (שאינני מקל בה ראש או מזלזל בה) אינה מרתיעה את החיזבאללה, וגם את הריסון הסורי הוא מצליח לעקוף. לפיכך ספק אם יש להכניס את הגורם הישראלי למשוואה המודיעינית שאותה מנסה המחבר לבנות.

האיום הדמוגרפי שמזכיר כותב המאמר הוא דוגמה לטשטוש תחומים שאין מסוכן ממנו בתהליך המודיעיני.³ שוב, עד כמה שאני יודע אין מנדט לאמ"ן לדון בו, שכן מדובר בנושא פנים ישראלי מובהק.

סוגיית האיסוף

קיימת, לדברי הכותב, בעיה של הערכות יתר נוכח מצבים של אי-ודאות. למעשה, בין השיטין, מבצבצת לה ביקורת על מערך האיסוף: "אם תדעו יותר, אפשר יהיה לתת הערכות מדויקות יותר, ותתבטל הנטייה להערכות יתר מזיקות או לשגיאות הערכה". יחד עם

חוקר
היסטוריה צבאית

סיכום

אין ספק כי סוגיית ההערכה איננה פשוטה כלל ועיקר, ובעקבות מלחמת יום הכיפורים היא הפכה לקשה עוד יותר, במיוחד לגופי המודיעין בישראל. מקורס הקמ"נים (שאותו עברתי בסוף שנות ה-80) אני עדיין זוכר היטב את הסא"לים ואת האל"מים שהרצו בפנינו על נושאי התמחותם, אך תמיד פתחו ב"איפה הייתי ביום הכיפורים 1973". אילו היה מר לימונה יוצא נגד תופעת "ההגדתה לבנק" המוגזמת הזאת ונותן פתרון מעמיק יותר מזה שניתן במאמרו, דינו! אך אין הוא עושה כך, וחבל.

מאחר שכותרת המאמר שואף להצביע על כשל יסודי באמ"ן, מן הראוי שהיה מצביע על כשל לא פחות חמור ואשר קשור, לדעתי, בעבודות חזקות לנושא של הערכת היתר. כוונתי היא לאישימת דגש על לימוד יסודי של העומד מולנו, דהיינו אידיעת הערבית ברמה הולמת, אישימת דגש על הכרת תרבותו של היריב ומעל לכול: אמ"ן טרם השתחרר לחלוטין מזלזול מסוים באויב. ללא ספק, ידע בסיסי בערבית יכול להעניק כלים יעילים יותר ברמה המקצועית לאנשי המחקר בהתמודדותם היום-יומית עם סוגיות הערכה מגוונות.

את הבעיה האחרונה ואולי הקשה מכול השארתי לסוף: מדברי הסיכום של לימונה עולה כי הפלורליזם המחשבתי – נשמת אפו של כל תהליך מודיעיני צבאי – אינו קיים למעשה באמ"ן של אחרי 1973. דבריו של לימונה, כי יש "לעודד את הכפופים לחשוב בעצמאות החורגת מתכתיביו של אתוס ההתערעה"⁸ מעלים מחשבות נוגות: האם באמת קיים קיפאון מחשבתי כה חמור באמ"ן?

הערות

1. אקדים ואומר למען הגילוי הנאות כי אני מכיר את אל"ם (מיל') לימונה מתקופת שירותי באמ"ן, הגם שכמעט לא היה לי מגע ישיר עימו בנושאים המקצועיים שעליהם היה ממונה מתוקף תפקידו במערכת.
2. שמואל לימונה, "מחירן של הערכות יתר ושל התערות שווא", **מערכות** 393, עמ' 61.
3. שם, עמ' 61.
4. ראו: אריאלה רינגל-הופמן וגיא לשם "הבושה מוחבאת בכספות אמ"ן", **ידיעות אחרונות**, 25 בספטמבר 1998. בכתבה הזאת מדובר על 1,500 התערות (ככל הנראה הכוונה לידיעות, ד"ש), שהתקבלו באמ"ן על ההכנות הצבאיות למלחמה.
5. **לימונה**, עמ' 60.
6. ראו: רונן ברגמן, "גרעין לכל דיכפין", **ידיעות אחרונות**, 20 בפברואר 2004, עמ' 23.
7. **לימונה**, עמ' 16.
8. שם, עמ' 62.

זאת ברור כי גם מידע רב אינו יכול למנוע שגיאות, ודווקא מלחמת יום הכיפורים היא דוגמה בולטת לכך. דווקא אז לא חסר מידע, אלא חסרה הערכה נכונה של המידע.⁴ את ההערכה הנכונה הזאת היה כמעט בלתי אפשרי לתת לאור מה שלימונה מכנה – וככל הנראה בצדק – "עריצות מחשביתית".⁵ דווקא על אותה "עריצות מחשביתית" אין המחבר מרחיב את הדיבור, וחבל.

מחסור במידע הוא תוצאה של סדרי עדיפויות שגויים או לא נכונים של מערך האיסוף וכן של בנייה שגויה של המערך. לדוגמה, רק באחרונה התברר כי לוב הפכה ל"מדינת יעד" של המוסד ב-2001, וכי זרועות המודיעין הישראלי "פיספסו" את פרויקט הגרעין שלה.⁶ כידוע, לוב מעולם לא הסתירה את כוונותיה להתחמש בטילים ובנשק בלתי קונונציונלי, ובכלל זה בנשק גרעיני. הדוגמה הזאת מבהירה עד כמה תהליכי האיסוף והמחקר (ההערכה) חייבים להיות שלובים ומבוקרים זה על-ידי זה. בכך למעשה אין כותב המאמר נוגע באופן ישיר וחד-משמעי. כמו כן אין הוא מתייחס כלל לעובדה שאחריות אמ"ן היא להנחות את זרועות האיסוף. מכאן שמדובר בתהליך מעגלי: הערכת היתר נובעת מחשש הנובע מלקחי ההערכה ביום הכיפורים. אך הערכת היתר הזאת יכולה לנבוע גם ממחסור במידע עקב תעדוף או הנחיה שגויים או לקויים שלהם אחראי מערך האיסוף.

סוגיית ההערכה

כשל נוסף במאמר, לדעתי, הוא הערבוב בין הערכה בתחום המדיני לבין הערכה בתחום הצבאי. המאמר אמור למעשה לדון על השלכותיה של מלחמת יום הכיפורים על תחום ההערכה. אולם בעמוד 61 דן לימונה בסוגיה הסבוכה של ההערכות המדיניות. וכך הוא כותב: "נזקה של הפרזה אינו מצטמצם רק לתחום המודיעיני. בתהליך קבלת ההחלטות הרווח בארץ פירוש מחמיר עקבי של נתוני המצב עלול להסיט – גם כיום – את שיפוטם של הקברניטים לכיוון אחד בלבד. אימוץ בלתי ביקורתי של הערכות יתר עלול לשוות לקברניטים – בקרב אויבים, אך בעיקר בעיני ידידים – דימוי של חוסר ביטחון ושל אובדן דרך ולהפקיע מהם מגוון חשוב של אופציות לקביעת מדיניות. בראייה מדינית, הבלטה והתבססות על גישתם של קיצונים בצד האחר וראייתם כחזות הכול משחקת לידיהם ועלולה לעודד חוסר תנועה וחוסר מעש בצידנו".⁷ אין ספק כי דימוי כזה הינו שלילי ביותר, אך על מנת להתרחק ממנו יש לנקוט הרבה צעדים מעשיים-ארגוניים ומחקריים כדי שלא ליפול בבור זה. ושוב, חסרות דוגמאות להבהרה מעשית של דעת הכותב, וחבל, שכן גם בנושא הזה יש בידינו מידע גלוי, כולל ממלחמת יום הכיפורים.

לוחמה ביולוגית מיציאת מצרים ועד ההנדסה הגנטית

סיקורת ספרים

"פצצת האטום של העניים" נוהגים לכנות את הנשק הביולוגי בשל היותו זול וקל לייצור ולהפצה. זאת הסיבה שהולך וגדל החשש שארגוני הטרור יעשו בו שימוש – במיוחד לאחר פיגועי ה־11 בספטמבר, שבהם הוכיחו שאין הם נרתעים מהרג המונים. להיסטוריה ולעתידי של הלוחמה הביולוגית מוקדש ספרה של ונדי ברנבי: "יוצרי המגיפות: העולם הסודי של הלוחמה הביולוגית"

סא"ל ד"ר יואב יחזקאלי

האירוע במורד הרוח במרחק קצר ממחנה צבאי מס' 19, שעסק בייצור נשק ביולוגי וחיסונים.

אלה שתיים מהדוגמאות שמביאה ונדי ברנבי (Wendy Barnaby), כתבת אוסטרלית לענייני מדע המתגוררת באנגליה, בספרה "יוצרי המגיפות: העולם הסודי של הלוחמה הביולוגית" (The Plague Makers: The Secret) שיצא לאור בלונדון בהוצאת Vision (2002).

מלחמת המפרץ ב־1991 וההוכחות החד־משמעיות שהתקבלו ב־1995 לכך שסדאם חוסיין עסק בפיתוחו של נשק ביולוגי הגדילו את החשש – בעולם בכלל ובישראל בפרט – מפני חומרי לחימה ביולוגיים (חל"ב). לוחמה ביולוגית היא הפצה מכוונת של מיקרואורגניזמים (חיידקים, נגיפים וכדומה) או של תוצריהם (בעיקר רעלנים) כדי לגרום נזק לבני אדם, לבעלי חיים או לצמחים. לוחמה ביולוגית ידועה ככל הנראה עוד משחר ההיסטוריה. סבורים כי השחין הנזכר בספר שמות היה אנתרקס, ככתוב: "ויקחו את פיח הכבשן ויעמדו לפני פרעה, ויזרוק אותו משה השמימה, ויהי שחין אבעבועות פורח באדם ובבהמה" (שמות, ט' 10). במאה ה־14 השתמשו הטטרים בלוחמה ביולוגית: בעת המצור על העיר קאפה שלחופי הים השחור הם השליכו גופות של נפטרים ממחלת הדבר אל תוך העיר הנצורה, ויש הטוענים כי היה זה אחד הגורמים להתפשטותה של מגיפת הדבר ("המוות השחור"), אשר כילתה כשליש מאוכלוסיית אירופה של אותם הזמנים.

ברנבי פותחת את ספרה בתיאור מתקפת מעטפות האנתרקס בארה"ב בסוף 2001, זמן קצר לאחר אירועי ה־11 בספטמבר. הפרשה הזאת, שנותרה בלתי מפוענחת,

ב־7 בספטמבר 1978, בעיצומה של המלחמה הקרה בין הגושים, התהלך גולה בולגרי בשם גיאורגי מרקוב מגשר ווטרלו למשרדי ה־BBC בלונדון, שם עסק בשידורים אנטי קומוניסטיים. לפתע חש דקירה חדה ברכו. הוא הסתובב והבחין באדם הנושא מטרייה. האלמוני התנצל ומיהר להיעלם. למחרת הובהל מרקוב לבית־חולים, כשהוא סובל מחום גבוה ומהרגשה רעה. הוא היה מאושפז במצב קשה במשך ארבעה ימים, עד שמת. הרופאים הוציאו מירכו, במקום שבו נדקר באמצעות המטרייה, כדורית מתכת זעירה בעלת ארבעה נקבים. על סמך סימני המחלה וממדי הכדורית הסיקו החוקרים כי מרקוב מת כתוצאה מהרעלת ריצין – רעל המופק מזרעי הקיקיון. את הרעל החדיר לגופו סוכן בולגרי, שירה את כדורית הרעל מהמטרייה שהייתה ברשותו.

באפריל 1979 מתו בסברד־לובסק שבהרי אורל עשרות בני אדם מהתפרצות של מחלת האנתרקס (גחלת), מחלה האופיינית לחיות משק ושעלולה להדביק בני אדם במגע עם העור. הסובייטים טענו שסיבת ההתפרצות הייתה אכילת בשר מזוהם, אך כבר אז חשדו האמריקנים כי מקור המחלה היה דליפת נבגי אנתרקס ממפעל לייצור נשק ביולוגי. רק בראשית שנות ה־90, עם הרמת מסך הברזל והופעת פרסומים של רופאים ושל מדענים רוסים, התברר כי אכן מדובר היה בתחלואה בטיפוס הנשימתי של מחלת האנתרקס, האופייני לחשיפת דרכי הנשימה לנבגי (חיידקי) אנתרקס המפוזרים במתכוון. ניתוח מטאורולוגי הוכיח כי כל החולים שהו ביום

"רפואת אב"ן
במקפ"ר"

אומנם הסתכמה רק בכ־20 חולים ובנפטרים בודדים, אך השפעתה הכלכלית והפסיכולוגית הייתה עצומה: מערכת הדואר בארה"ב שותקה לזמן רב, והיה צורך לסגור ולטהר מבני ציבור רבים, ובהם קומות שלמות של הסנאט ושל חברות תקשורת ענקיות. ההשפעות הכלכליות והפסיכולוגיות יהיו קרוב לוודאי משמעותיות ביותר בכל אירוע ביולוגי חריג – בין אם מעשה ידי אדם ובין אם טבעי, כפי שאירע במגיפת ה־SARS במזרח הרחוק ב־2003.

במשך השנים נעשו ניסיונות להגביל את תפוצת הנשק הביולוגי, אך אלה לא זכו להצלחה רבה. בשנת 2001 נסוגה בה ארה"ב מנכונותה לחתום על אמנה חדשה למניעת הפצתו של נשק ביולוגי. האמנה הקיימת (BWC) נחתמה ב־1972, ובעקבותיה התפרקה ארה"ב ממאגרי הנשק הביולוגי שלה. ארה"ב טוענת כי האמנה ממילא אינה אפקטיבית, והראיה לכך היא שבריה"מ ועיראק, שהיו חתומות על האמנה הקודמת, המשיכו לפתח ולייצר חומרי לחימה ביולוגיים. הקושי הרב שביישום אמנות נגד נשק ביולוגי טמון במגבלות שהן מטילות גם על מחקרים לגיטימיים ועל שימוש בחומרים ביולוגיים, שיכולים אומנם לשמש לייצור חומרי לחימה אסורים, אך הם חיוניים גם לפעילויות

מסחריות ולימודיות לגמרי. זהו אחד ההיבטים המגביר את האטרקטיביות של הנשק הביולוגי מחד ואת חששן של מדינות ישרות מאידך: השימוש הכפול (Dual Use) האפשרי במחקר ובפיתוח ביולוגיים הן לצורכי התגוננות והן לצרכים התקפיים.

נשק ביולוגי נחשב לזול מבין סוגי הנשק להשמדה המונית, ולכן כונה במשך שנים "פצצת האטום של העניים". הטכנולוגיה הדרושה לייצור נשק ביולוגי נפוצה, יחסית, ועקרונית זו אותה הטכנולוגיה המשמשת לצרכים רפואיים וחקלאיים, כך שניתן להסוות בקלות מתקן לייצור נשק ביולוגי ולטעון שמדובר במתקן אזרחי תמים, המייצר, למשל, מזון לתינוקות.

יחד עם זאת הדעות חלוקות בנוגע למידת יעילותו של הנשק הביולוגי: עמידותם של החיידקים ושל הנגיפים המפוזרים באוויר או במים אינה גבוהה, והטכנולוגיה

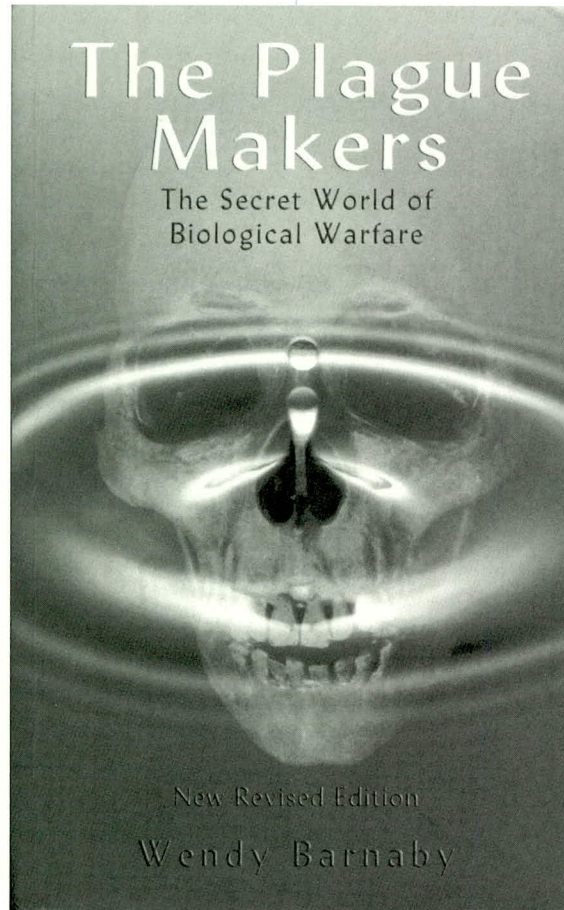
הנדרשת לפיזורם היעיל היא בכל זאת מתוחכמת למדי. המחברת סוקרת את פיתוחו ואת ייצורו של הנשק הביולוגי במדינות רבות, ובהן ארה"ב, בריטניה, עיראק, בריה"מ ודרום־אפריקה. היא מתארת את ניסויי השטח שנעשו בפיזור חומרים מדמים (סימולנטים) לנשק ביולוגי כדי לאמוד את מידת השפעתו האפשרית בערים הגדולות בארה"ב. בסן־פרנסיסקו פוזרו בשנות ה־60 חיידקים מאוניה ששייטה במפרץ, ובניו־יורק פוזרו חיידקים שנחשבו בלתי מזיקים ברכבת

התחתית. הניסויים אלה הוכיחו כי באמצעות נשק ביולוגי ניתן לכסות שטחים עצומים ולפגוע בתושבים רבים. ראוי לציין שהניסויים האלה נחשפו לציבור במקרה, היות וחלק מהחיידקים שפוזרו, ושנחשבו בלתי מזיקים, גרמו לתחלואה בקרב האוכלוסייה שנחשפה להם.

אחת השאלות המעניינות היא מדוע נמנע היטלר מלפתח ולהפעיל חומרי לחימה ביולוגיים במלחמת העולם השנייה. נראה שהתשובה לכך היא חששו מתגובה מכאיבה של בעלות הברית, שהכינו לפני המלחמה מאגרים של נשק ביולוגי. היטלר אישר למדעניו רק לפתח נשק ביולוגי נגד יבולים חקלאיים. המדענים הגרמנים גידלו זן של חיפושיות התוקפות תפוחי אדמה, ומטוסים גרמניים פיזרו אותן במזרח אנגליה.

יפן פיתחה וייצרה חומרי לחימה ביולוגיים במלחמת העולם השנייה, בעיקר חיידקי דבר. שיטת הפיזור התבססה על פצצות אוויר ועל פגזים שהכילו פרעושים שנשאו את חיידקי המחלה. יפן גם ניסתה חומרי לחימה ביולוגיים על עצורים במחנות ריכוז במנצ'וריה בשנות ה־30 וייתכן שגם על שבויים של בעלות הברית במהלך המלחמה. למרבה הזוועה, עם סיום המלחמה לקחו האמריקנים את ד"ר אישי שירו, מפקד יחידה 731 הנודעת לשמצה, שביצעה את הניסויים הברבריים האלה, והעניקו לו – ולמדענים נוספים – חסינות מתביעות בתמורה לידע שצברו.

רק באמצע שנות ה־90, כאשר התאפשר לבכירים סובייטים לשעבר לפרסם את זיכרונותיהם, התברר עד כמה מפותחת הייתה תוכנית הנשק הביולוגי של ברית־המועצות – תוכנית שנמשכה שנים רבות לאחר

כיום להנדס חיידקים כך שיהיו עמידים יותר לאנטיביוטיקה, אם כי בד בבד מוזכר שהתהליכים האלה עשויים גם לגרום לחיידקים לאבד מאלימותם. ניתן כיום להנדס גנטית חיידקים לתכונות הרצויות לתוקף באמצעות החדרת גנים שונים. נוסף על כך, עם גילוי רצף הגנום האנושי מכירים יותר ויותר בהבדלים הגנטיים בין קבוצות אתניות, שאפשר לנצלם לפיתוח חומרי לחימה ביולוגיים שישפיעו באופן סלקטיבי על אוכלוסייה מסוימת ולא על אוכלוסייה אחרת. זהו "הנשק האתני", המתבסס על העובדה שגנים מסוימים שכיחים יותר בעמים מסוימים. ניתן להעלות על הדעת לא מעט סכסוכים לאומיים, שבהם נשק אתני יכול להיות שימושי עבור הצדדים הניצים. האפשרות הזאת מדאיגה, אך למרבה המזל דרוש לשם פיתוחו של נשק כזה תחכום טכנולוגי רב.

הספר מתייחס גם לפגיעותה הרבה של התבואה העולמית למזיקים. בשנים האחרונות מתבססת

שבריה"מ חתמה על האמנה למניעת הפצתו של נשק ביולוגי ב-1972. במפעלים סובייטיים הועסקו עשרות אלפי עובדים אשר פיתחו וייצרו חיידקי דבר עמידים, נגיפי אבעבועות שחורות וחיידקי אנתרקס במסווה של מכוני מחקר. נגיפים של אבעבועות שחורות פוזרו במסגרת ניסויים בים הצפוני וכלל הנראה גם במוסקבה ב-1960. כתוצאה מכך – נטען בספר – חלו 46 אנשים והיה צורך לחסן שישה מיליון איש בתוך שבוע.

בספר ישנה התייחסות גם לישראל. עליה נכתב כי סבורים שלשראל ישנה היכולת לייצר חומרי לחימה ביולוגיים, אך ככל הנראה היא לא עשתה כן. בספר מתוארת פרשה של הרעלת בארות בחיידקי מעיים נגד הצבא המצרי בעזה במלחמת השחרור, וכמו כן מתוארת בהרחבה פרשת מאסרו של פרופ' מרקוס קלינגברג מהמכון הביולוגי בנס-ציונה.

הספר מרבה לעסוק בטרור העולמי ומונה מקרים רבים שבהם הפעילו טרוריסטים או ניסו להפעיל חומרי

חיילים בריטים בלבוש מגן מלא מחפשים חומרי לחימה ביולוגיים בעיראק

החקלאות במידה הולכת וגדלה על זנים שהונדסו גנטית כדי להגביר את היבולים. אולם ככל שהמגוון הגנטי קטן, הופך הצומח להיות רגיש יותר למזיקים, שאותם ניתן לפזר גם במכוון.

בפרק העוסק בהתגוננות מפני חומרי לחימה ביולוגיים מתוארים בפרוטרוט דווקא צעדי ההתגוננות שנקטה ישראל במלחמת המפרץ ב-1991 מפני חומרי לחימה כימיים, כגון חלוקת ערכות מגן ואטימת החדרים.

לחימה ביולוגיים במהלך המאה ה-20. פשטות הייצור והאפשרות להפעיל נשק גם בלי להותיר טביעות אצבע עושות אותו אטרקטיבי לטרוריסטים. זאת ועוד, לאחר חציית הסף בפיגועי ספטמבר 2001 גברה הסכנה שארגוני טרור יפנו לנשק להשמדה המונית בכלל ולנשק ביולוגי בפרט.

בפרק העוסק בהתקדמות הביוטכנולוגיה ובשימושיה האפשריים בלוחמה הביולוגית מוזכרת היכולת הקיימת

האמצעים אלה כמובן לא יהיו יעילים נגד התקפת פתע, כגון אירוע טרור. אין בספר התייחסות ספציפית למוכנות שהייתה נגד חומרי לחימה ביולוגיים.

המחברת מתארת אמצעים רפואיים שונים נגד חומרי לחימה ביולוגיים – על יתרונותיהם וחסרונותיהם. חיסונים יעילים קיימים רק נגד חלק מחומרי הלחימה הביולוגיים, ולרוב לא יידע המתגונן מראש נגד אילו גורמים מחוללי מחלות עליו להתחסן. לחיסון האוכלוסייה האזרחית יש משמעויות רפואיות (סיבוכים אפשריים) ולוגיסטיות רבות. תרופות אנטיביוטיות יעילות נגד חלק מהמחלות, אבל יעילותן הולכת ופוחתת ככל שחולף זמן רב יותר בין החשיפה לבין הגילוי והזיהוי של מחולל המחלה. חשוב לגלות ולזהות את חומר הלחימה הביולוגי מוקדם ככל האפשר, אך אין הדבר פשוט כלל ועיקר. חלק מהמחלות אינן קלות לאבחנה, ועלול לעבור זמן יקר מהרגע שמתפרצת התחלואה ועד שיזוהו גורמיה. ייתכן שיש ערך למערכות ממוחשבות לגילוי חריגה בדפוסי התחלואה הקבועים, ואכן יש ניסיונות בעולם וגם בארץ לפתח ולהכניס לשימוש מערכות כאלה. בין השאר מתוארת בספר מערכת ה-Bids האמריקנית, שנועדה לאפשר גילוי וזיהוי מהירים של חומרי לחימה ביולוגיים בדגימות סביבה מהאוויר.

המחברת מדגישה את החשש שמא מחקר על התגוננות בפני חל"ב (למשל, פיתוח חיסונים) עלול להסוות מחקר התקפי, שכן גם התוקפן ירצה לחסן את חייליו מפני הגורם שיעשה בו שימוש, ומכאן שהדבר עלול להאיץ את מרוץ החימוש. נראה כי חששה מופרז, וניתן לפתור אותו על-ידי הגברת שקיפותם של המחקרים שנערכים במכוני השונים ועל-ידי שיתופם של גורמי חוץ במחקרים.

המחברת טוענת, ובצדק, שהאמנה נגד הפצת הנשק הביולוגי (BWC) היא חלשה מהאמנות האחרות, וזאת מכמה סיבות: קשה ליישמה בלי לפגוע במחקר הביולוגי בכלל, ואין לה מנגנון יעיל לפיקוח וליישום. התעשייה הביוטכנולוגית חוששת שהפיקוח יהפוך להיות ריגול תעשייתי, שיפגע בסודות מסחריים, בפטנטים ובמידע שיווקי. אין ספק שהאמנה בעייתית מאוד, ומשום כך מעולם לא הצליחה "להתרומם". ישנה הפרזה בחשיבותה של האמנה ככלי למניעת תפוצתו של הנשק והמעטה בחשיבותם של אמצעים נלווים (שהאמנה מעודדת) כגון חיזוק אמצעי ההגנה בפני חומרי לחימה ביולוגיים, פיקוח על הפצתם של מחוללי מחלות, חקיקה מקומית והחלטיות של הקהילה הבין-לאומית נגד מדינות פורעות חוק ונגד ארגוני טרור.

המחברת תומכת גם ביצירת דעת קהל נגד נשק להשמדה המונית בקרב הקהילה המדעית. רוב העוסקים באתיקה של המדע סוברים שמדענים – יותר מהאוכלוסייה הכללית – צריכים להבין את תוצאות מעשיהם, לשאת באחריות ולסרב לעבוד בשירות המחקר והייצור של נשק ביולוגי.

הספר סוקר בצורה מעניינת ורחבה את הנושא, וניכר שהמחברת עשתה תחקיר יסודי כדי להביא עובדות רבות ככל האפשר. הסקירה ההיסטורית הרחבה על הנשק הביולוגי היא מקיפה ביותר ומחכימה.

עם זאת חסר בספר מידע על המשמעות הרפואית של התחלואים השונים, והיה מקום להפריד בצורה ברורה יותר בין מחלות שעוברות מאדם לאדם, העלולות להתפשט כמגיפה מעבר לאזור שבו פוזר חומר הלחימה הביולוגי, לבין מחלות שאינן עוברות מאדם לאדם, ואשר התחלואה הנגרמת מהן צפויה להיות מוגבלת לאזור הפיזור.

מעניין במיוחד לבחון את הלקחים שיש בספר בנוגע לישראל. ישראל נמצאת במוקד סכסוך לאומי המלווה בגל טרור חסר תקדים, ותהיה זו טעות להתעלם מהאפשרות שארגוני הטרור יפנו לטרור בלתי קונוונציונלי. על מדינת ישראל להיות מוכנה להתמודד עם סוג כזה של טרור, בין אם יהיה כימי, ביולוגי או רדיולוגי, ואכן מערכות הבריאות והביטחון בארץ נערכות לכך.

החשש מנשק ביולוגי גובר, ובצדק, אך עיקר החשש הינו מפני הבלתי נודע. משאבים רבים מושקעים כיום בעולם בחיזוק ההתגוננות מפני האיום, ואפשר שהם יביאו את המזור לנגע המסוכן הזה. תרומתו של ספר מדע פופולרי מעין זה להבנת הסוגיה ולהגברת הידע – הן בקרב אנשי מקצוע והן בקרב הקהל הרחב – עשויה כשלעצמה להפחית את החשש מפני הלא נודע. הספר לא תורגם לעברית, ולמעוניינים בהרחבה בנושא ניתן להמליץ על שני המקורות שלהלן.

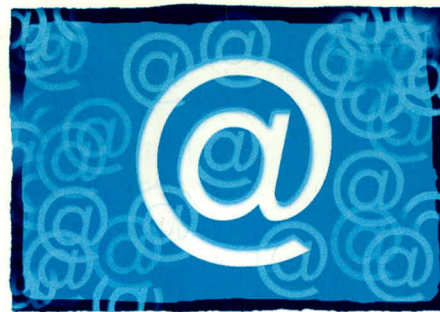
מקורות

1. **הספר הביולוגי – לוחמה ביולוגית: היבטים רפואיים ומענה**, הוצאת מפקדת קצין רפואה ראשי בצה"ל ומשרד הבריאות, 2002
2. Shemer and Shoenfeld (eds.) "Medical aspects, of Biological, Chemical and Radiological Terrorism", in **Terror and Medicine**, Pabst, 2003

היום הארוך ביותר

ב־6 ביוני ציין העולם מלאת 60 שנה לפלישת בעלות הברית לנורמנדיה. ברשת האינטרנט ניתן למצוא אתרים רבים המוקדשים לנושא הזה

אינטרנט

דני כתר

מובאת תמונתו של אותו פון לוק 45 שנה מאוחר יותר, כשהוא יושב בצוותא עם רס"ן (מיל') ג'ון הווארד מדיוויזיית הצנחנים הבריטית ה־6. מתברר שני האנשים האלה, שלחמו זה בזה במלחמת העולם השנייה, הפכו לאחריה למרצים מבוקשים ולמדריכים על הפלישה.

אין ספק שהעדויות האישיות של הלוחמים הן המרתקות ביותר – לפעמים הרבה יותר מהניתוחים המלומדים של ההיסטוריונים. האתר:

<http://www.normandy1944.info> מוקדש לזיכרונות הלוחמים, וניתן לקרוא בו את סיפוריהם האישיים של כמה מאות חיילים שהשתתפו בפלישה. הסיפורים מלווים בצילומים שצילמו הלוחמים באותה עת. כמו כן משמש האתר להנצחת זכרם של חיילים שנפלו בפלישה. קרובי משפחה מביאים את סיפורי הנופלים לצד תמונות מחייהם. קדמו לפלישה כמה מבצעי הטעיה, בין היתר באמצעות סוכנים כפולים, שהמפורסם שבהם היה "גרבו". סיפורו מובא בכמה אתרים, ובהם:

<http://www.thehistorynet.com/wwii/bldoubleagent/index1.html>

<http://www.mi5.gov.uk/output/Page243.html>

<http://www.randomhouse.com/features/spybook/spy/961204.html>

סיכום קצר אך מקצועי מאוד וממצה של מבצעי ההונאה של בעלות הברית לקראת הפלישה ניתן למצוא באתר:

<http://www.fas.org/irp/agency/army/tradoc/usaic/mipb/1996->

[2/meeks.htm](http://www.fas.org/irp/agency/army/tradoc/usaic/mipb/1996-2/meeks.htm)

וכן באתר:

<http://research.airuniv.edu/viewabstract.aspx?id=3626>

מספר האתרים העוסקים בפלישה הוא רב, והבאתי כאן רק מקבץ קטן מהם. לסיום, מאחר שתמונה אחת טובה מאלף מילים, אציין את מאגר התמונות המרשים של לוחמים שהשתתפו בפלישה, ושמו באתר:

<http://www.6juin1944.com/album>

כמו כן ראוי לציין את אוסף האיורים והציורים המוקדש לפלישה, ושמו באתר של חיל הים האמריקני:

<http://www.history.navy.mil/ac/d-day/d-day1.htm>

הפלישה לנורמנדיה, ששם הקוד שלה היה מבצע Overlord, היא אחת מנקודות התפנית המכריעות במלחמת העולם השנייה ונחשבת עד היום למבצע צבאי מופתי הן מבחינת התכנון והן מבחינת הביצוע. קדמה לה הטעיה מודיעינית מתוחכמת, שנלמדת עד היום בכל האקדמיות הצבאיות.

את "הפלישה" שלנו נתחיל בביקור באתר של אנציקלופדיה בריטניקה:

<http://search.eb.com/normandy> דף הבית מכניס אותנו מייד לאווירה עם צילום של חיילים אמריקנים התופסים מחסה מאחורי מכשול שהציבו הגרמנים על החוף. כבונס ניתן מכאן להיכנס לאתר של הסרט "להציל את טוראי רייאן" של סטיבן שפילברג, שעלילתו מתרחשת על רקע הפלישה לנורמנדיה. האתר מביא, בין היתר, קטעים מהסרט. בחלקו העליון של דף הבית, לכל רוחב המסך, ישנם קישורים לחמישה פרקים מרכזיים של סיפור הפלישה.

הקישור הראשון עוסק ברקע למבצע הפלישה ובהיערכות לקראתו:

<http://search.eb.com/normandy/week1/buildup.html>

הרקע מפורט למדי וכולל קישורי משנה רבים. הקישור השני:

<http://search.eb.com/normandy/week2/invasion.html>

עוסק בפלישה עצמה, מביא מידע רב על חופי הפלישה וכולל קישורים לסרטי וידיאו. הקישור השלישי עוסק בפריצה מהחופים פנימה, לתוך היבשת:

<http://search.eb.com/normandy/week3/inland.html>

ואילו הקישור הרביעי עוסק בשחרור פאריז באוגוסט 1944:

<http://search.eb.com/normandy/week4/>

[breakout.html](http://search.eb.com/normandy/week4/breakout.html) הקישור החמישי עוסק בהנצחת הפלישה:

<http://search.eb.com/normandy/week5/>

[memory.html](http://search.eb.com/normandy/week5/memory.html)

בקישור העוסק בהנצחה מובאת, בין היתר, תמונתו של הנס פון לוק הגרמני, מפקד גדוד 125 של דיוויזיית הפנצר (שריון) 21 במדים בזמן המלחמה. ליד התמונה הזאת

מידען, מומחה
לאינטרנט

ספר חדש מבית "מערכות"

